

EUROPA.

TEKINTETE

Jelenvaló

Természeti, Míveleti, és Kormányi
Állapotjában.

Szerkértette

DÓCZY JÓSEF,

Cziszterczy Rendű Szerzetes Pap;

Austriában a' ligetes Völgyi Sz. Kereszt, Honnában Sz. Gotthárd
Monostorának tagja.

Az egész Munkához Európa földképe járúl
Magyar nyelven.

XI. K ö t e t.

1. A' Föld kereksege többi részei, Asia, Afrika, Amerika, és Austrália, rövid Kivonatban.
2. A' Föld le írási elő esmeretek, és Rendszabások.

B é t s b e n,

Nyomtattatott Nemes Haykul Antal betűivel.

1 8 3 1.

A' világ egyébb fő Reszei:
Asia, Afrika, és Amerika.

A s i a.

Nicolle szerint, Párisnál véve, fekszik a' 23^b 40' éjsz. hossz. egész a' 187-kig. szél. a' 2° az Ekvátornak egész a' 78-ig. Ezen nagy része a' föld kekségének ki terjed hosszába a' Hellespóntól egész a' keleti fokig (Cap). szélessébe pedig a' Malakkai déli foktól a' Cevéro-Vostochnoi fokig, az éjszaki földsark nagy tengere jegei ellenében. Ki terjedése nevelkedik több nagy szigetek által ezen tenger közt, és az újjonnan fel fedezett Indiai tartományok által, mélyek közt nevezetesebb: Új Hollandia. Nevét veszi, Bochart szerint, a' Fenixektől, a' kik által futván a' föld közti tengert a' fél sziget, mellyet ma Natoliának nevezünk, Asiának mondták, az Etsie szótól, melly az ő nyelveken középet jelent, mivel hogy Tyrusból Europa felé hajózáván, a' kettő közt ezen tartományra akadtak. A' Görögök utóbb azon tájjéknak adták Asia nevét, melly ezen fél szigettel határoz, ezt kis, amazt nagy, vagy, felső Asiának nevezvén.

H a t á r a i:

Ejszokról a' jeges tenger, keletről; a' keleti, 's részént a' déli tenger, 's a' Béring szüke, melly azt Amerikától válosztja; delről az Indiai tenger; nyugotról Europa, és Afrika. Térsége, a' szigeteken kívül, 2,076,000 frantz mértföldet foglal. Asia leg

nevezetesebb része a' világnak, a' hol az emberi nemzet eredetét vette, 's a' honnét az emberrel a' tudományok, és mesterségek egyéb vidékekre származtak. Széke volt ez az ősi híres uradalmaknak: u. m. az Assyriusok-Médusok-Persák és Görögök ének. Böltsője volt végre Asia az igaz Religiónak, 's itt tellyesedtek bé az üdvösség Munkája titkai.

É g a l j a.

Levegője igen különbbféle; éjszakra nagyon hideg; közepén mérsékeltt, de a' forró övedzet alatt szörjű meleg.

F ö l d a l a p a:

Illy terjedtt vidékeken nagy hegyeket, tágos völgyeket, és téres rónákat találni. A' leg magosabb hegy lántzok: a' Taurus, melly egész Natolián, és Persián által vonódik, nevét a' kaldeus Túr szótól veszi, melly hegyet tesz. A' Kö, és Noss hegyek Asia éjszaki részén feküsznek. Amaz régi Imaüs nevéről esmeretes, és délről éjre terjedvén a' Nossal kaptsolódik. Hegyei bővelkednek arannyal, ezüsttel, és drága kövekkel. Vidékei igen termékenyek; díja van azokon a' gabonának, bornak, risnek, a' leg drágább gyümöltsöknek. Találtatnak számtalan nemei az orvos növényeknek, fűszerszámóknak, és igaz gyöngyöknek. Sok selyem, pamut, színes gyolts, és finom portzellán vitettetik ki onnét. Az esmeretes állatokon kívül sok esmeretlen él Asiában: u. m. Oroszlány, tigris, 's á't. Leg hasznosabb a' teve, melly két fele: a' kitsir (Dromedarius) ez igen gyors; és a' nagy (Camelus) 10—12 nap el van ital, és étel nélkül, azért igen hasznos a' pusztá vidékeken való utazásra.

2. Az Elefánt; igen fogható, és nagy állat; 120 esztendeig is el él, hasznos a' nagy terhek vitelére, kivált a' hegyeken által.

F o l y o V i z e i:

Közt jelesebbek; az Oby: a' veres Tatár Országban az Illist, és Tobolt magába vévén az Otzeánba folyik.

A' Jenissey, ugyan azon vidéken; a' Léna, orosz Tatárságban; az Amur vagy Saghalien; a' Hoang. v. Sárga folyó; a' kiang, v. kékf. chinában, a' Ganges Indiában, az Indus, vagy Sindus, a' Tigris Armeniában, az Euphrates, mellyhez kaptatódik a' Corna, az ürmény hegyek közt, mind a' nagy tengerekbe sietnek. Az álló vizek közt olly tágos tavakat lelni, hogy azokat tengereknek nevezik: illyeknek, a' Káspi tenger 800 frantz mfd. kerülete. Salla: és Baku név alatt is esmeretes. Vize a' középén sós, a' szélein édes. Bővelkedikhallal. Az Aral, és Baykal tavak, v. tengerek. 's a' t.

Közönségesen az Ásiái Nemzeteket a' puhaságról vádolják az írok, ki vévén a' Tatárokat. A' részegségtől közönségesen el távoznak. Be ható elméjük; eleven képzeletűek, nyelvek mind nemes ki mondással díszeskedik, noha nem hangos mindég. Igen hajlandók a' hódolásra, mivel tsah egyetlen egy közkormányi tartomány se találkozik Ásiában.

Az Uralkodó Religio a' Muhamet vallása, és pogány. A' Keresztény vallás sok vidékeken ki van terjesztve, kivált a' hol az Európaiak meg telepedtek.

A' Fő Uralkodó Fejedelmek Asiában: a' Török Tsászárság, Oros Tsászárság, a' Persa király, a' Chinai Tsászárság, és Japoni Tsászárság.

Asia közönségesen nyoltz fő részre osztatódik fel: Török Országgra, Arabiára, Persiára, Indiára, melly a' Ganges két részén fekvő fél szigeteket magába foglalja, Chinára, Russiára, és Tatár Országgra. A' nyoltzadik részt teszik ama nagy számú szigetek, mellyek délre, és keletre sok vidékeken kiterjednek.

I. S z a k a s z-

Asiai Török Birodalmak.

A' tartományok, mellyeket most a' Törökök Asiában birnak, valaha igen termékenyek, gazdagok, és népesek voltak. A' tudományok, és mesterségek azokban virágoztak; felséges városok fényeskedtek, és azok Szentegyházaiban híres férfiak díszeskedtek. Most pedig pusztán gyászoskodnak a' vadság, és tudatlanság lábai alatt. Nagysága 90,000 □ frantz mfdre betsültetik lakosi; száma alig tiz millióra. Az Europaiak Lajtorja, vagy léptső nevet adnak azon városoknak, mellyek a' föld közti tenger partjain állanak, 's a' mellyekben követjeik (Consules) vagynak. A' kereskedés bőrrel, szattyánnal, szőnyegekkel, selyem szerekkel 's a' t. üzettelik. Az Asiai Törökök dologtalan, és érzeményes emberek; jobbára a' Mahomet vallását követik. Sok 'Siddók is vannak, de még több Görög keresztények.

A' Török Birodalom Asiában négy nagy tartományt foglal magába:

- 1) Natolia v. Anatolia, hajdon kisebb Asia.
 - 2) Syria.
 - 3) Diarbesk.
 - 4) Turcomania. Mindenik több kormány ágokra (Pasalik) és mindenik kormány vidék több kerületekre (Szangyiacatus) van osztva.
-

I. O s z t á l y .

N a t o l i a .

É. a' fekete, N. Mármora és Archipel, D. a' föld közti tengerek közt. Keletre az Eufrates válosztya a' Turcomaniától. Neve Görög, és Nap keletet jelent. Hét kormány ágra van Osztvá.

Nyúgoti részei Natoliának a' Kapitán Basa kormányja alatt állanak, valamint az Archipeli szigetek is, Három Szangyiakságra osztatnak: Kodgéah-lli, Biga, és Soglah.

Jelesebb városok itt:

1) Is-Nikmid, (Nicodemia Bithyniae) a' hol Constantinus Tsászár meg holt 337.

2) Is-Nik (Nicaea) a' hol 315 az első Egyházi Gyülekezet, 787 a' második tartatott.

3) Kadi-keui (Calcedon) a' hol 431 a' negyedik Egyh. Gyülekezet tartatott. A' Dardanellák tsatornája hosszában fel találni a' helyeket, a' hol Trója, Simois, Scamandra, Hector, Achilles, és Patrocles sir halmai voltak.

4) Tsesme v. Thecmel Chio ellenében.

5) Ismyr. v. Smyrna.

II. Anadoli, vagy Kutayéh Basalikság.

Nagy részét foglalja a' nyúgoti partosnak.

Jelesebb városok:

1) Rutaiéh, v. Chiutaye, á' Basa lakhelye.

2) Eski-Hissar, a' Frigiai Laoditzéa omladékival.

3) Berussah v. Prusa, hajdon Prase, és fő városa a' Török Birodalomnak.

4) Ephesus, (Ajasaluc) 481 Egyházi Gyülekezet volt benne.

5) Ankarah. v. Angara: hajdon Ancyra, fő városa Galatziának.

III. Sivras Basalikság.

Keleti Natolia éjszaki részét veszi be a' fekete tenger körül, hajdon Pontus, és éjszaki kappadoczia.

Jelesebb helyek:

1) Sivas (Sebaste) a' Basa Lakszéke.

2) Tokat.

3) Amasia, a' hires Föld le írónak Strabónak születése helye.

IV. Trebisond Basalikság.

Hegyes, de a' fekete tenger körül igen termékeny.

Nevezetesebb itt:

1) Trebisond v. Terabesun (Trapesus).

2) Kerasun v. Gruerénsin (Cerasus) a' honnét Lucullus a' tseresnyét nyugotra hozta.

V. Caraman, v. Konieh Basalikság.

Itt jelesebb:

1) Konieh (Iconium) Lycaonia fő városa. A' Basa Lakszéke.

2) Beisheri (Isauria).

3) Kaisarieh, hajdon Caesarea Cappadociae, a' a' hol Sz. Basilius Püspök volt.

VI. Marasch. v. Aladuli Basalikság. (Bulkadir).

Hajdon kis Armenia.

Itt van:

1) Marasch, a' Basa lakása.

2) Sis.

3) Malatiah (Melitene).

4) Semisat (Samosata).

5) Aintab.

VII. Adana Basalikság. Hajdoni Cilicia része.

Itt jeles: 1) Adana. 2) Ainzerbeh v. Anazarb.
 3) Messis v. Masissah (Mopsuest). 4) Aias.
 5) Paias. 6) Tarsus, a' honnét Sz. Pál Apostol
 eredett.

VIII. A' Cyprus szigeti Basalikság.

Magába foglalja a) Itchül vidékét, (valaha Thra-
 ziai Cilicia) melly igen hegyes, a' hol van:

1) Selefkeh. (Seleucia Thrachaea). 2) Avaba-
 zari. 3) Satali révpárt, b) Ciprus szigetét, által el-
 lenbe, a' hol találkozik:

1) Nicosia, a' Basa Lakhelye. 2) Porto Costan-
 za (Salamina) a' hol Sz. Epifan Püspök volt. Hazája
 Euripides költőnek, és Szozomen történet írónak.

II. O s z t á l y.

Syria, vagy Sham Basalikság.

Ejsz. Natolia, Eufrates, és Arabia, n. a' föld kö-
 zepi tenger, d. Egyiptom, és köves Arabia közt a'
 régi Syriát, Phenitziát, és Palestinát foglalja ma-
 gába. Most 6 Basalikságra van osztva; mellyek a'
 következők:

I. Az Alepi Basal.

A' hol jeles: 1) Alep (Berhoea) 150,000 lak.
 2) Antakie (Antiochia). 3) Alexandretta (Es-
 kanderun). 4) Membig, és Kilis.

II. Tripolisi Basal.

Itt jeles: 1) Tripolis v. Tarabolos. 2) Ladikieh
 (Laodicea) 3) Kanobin, a' Libanon oldalán.
 4) Hemss (Emesa). 5) Tadmor (Palmyra).

III. Seyde Basal.

Itt jeles: 1) Seyde (Sydon). 2) Beirut (Berytus).
 3) Sur (Tyros). 4) Acre, v. Acrei S. János (Ptolo-

maides). 5) Deir el kamar, a' Drusok fő városa, és Vezérjek lakhelye.

IV. Damaski Basal.

A' hol van: 1) Damaskus a' Libanus alatt, 100,000 lak. Híres város, és Lak széke egy Basának.

2) Baalbek (Heliopolis). 3) Bosra. 4) Adreat v. Azra. Bithinia, hajdon Batanea, v. Basan földje.

V. Jerusalemi Basal.

Itt leg jelesebb: 1) Jerusalem, 30,000 lak.

2) Eriha (Jerichó). 3) Bethlehen. 4) Hebron.

5) Jaffa (Joppe). 6) Gaza. 7) Naplusa, v. Nabolios (Sichem) utobb Neápolis. 8) Sebaste (Samaria).

VI. Adgelun Basal.

A' Jordán keleti partya, és holt tenger közt.

Itt jelessebb: 1) Adgelun, vagy Adglun. Basa Lakás. 2) Amman. 5) Maab, v. Meeb, v. El-Raba (Moab). 4) Karak (Mons Regius).

III. O s z t á l y.

Turcomania Kormányóság.

Ez valaha nagyobb Armeniának hivattatott. Úgy tartják: hogy itt lett volna a' földi Paraditsom, a' hol az Eufrates, és Tigris fakadnak; és hogy itt találtatik az Arat hegye, metlyen a' Noé bárkája megállott a' víz özön után. Nyugoti része a' Töröké, mellyett az Orosz az 1828- és 1829-ki háború alkalmatosságával jól el szedet tőle. Keletirésze a' Per-sáké.

A' Török rész III. Basalikságra osztatik.

I. A' Van Basal.

Itt jeles: 1) Van a' hasonló nevű tó mellett, erős város. 2) Betlis, igen erős város, mellyet Nagy Sándornak tulajdonítanak. 5) Erzerum, v. Arzrum. nagy város az Eufrates forrásánál 25,000 lak. szép

rónán épült, bővelkedik minden nemű gabonával. Levegője hideg, a' fa ritka, hora savanyú, de vize igen jó. Vára, és erőssége falai vályogból vannak. Majd gömb formájú, és igen tágos. Éjszakra iszonyú meredek által bátorittatik. Leg szebb a' Kormányos palotája. A' Meidan (fő piatz) 4 szegletű, 4000 lépés kereszt szélessége, szép fákkal körül ültetve. 4) Kars, erős, kereskedő, és gazdag város.

IV. O s z t á l y.

Diarbek. (Assyria, és Mesopotamia).

Három Kormányra osztatik: I. A' Diarbeki, melly 3 Basalikságot foglal magába, t. i, a'. Diarbekirt, éjszakra; a' Mosulit keletre, és Urfait nyugotra.

Jelesebb helyek: 1) Diarbekir, a' Tigris partján. 2) Neshin (Nisibe). 3) Siniar. 4) Mosul.

5) Ufra; (Edessa) Sz. Efrem hazája. 6) Anah.

II. Yrac-Arabi. Két Basalikságból áll, a' Bagdad, és Basrahiból, nevezetesebb helyek:

1) Bagdad; a' Tigris keleti partján 80,000 lak.

2) Samarah. 3) Hella (Babylon). 4) Basrah v. Basora. Ez a' vidék Chaldea, és Babilonia volt.

III. Curdistan. A' Kurd nevű népség tartománya; kik közt több Bey, v. Emir (Hertzeg, vagy fejedelem) találkozik, ki a' Török Tsászárt, ki a' Persa királyt esmeri Urának; ki a' hegyek közt függetlenül kovályog.

Jelesebb Lakhelyek: 1) Kerkuk. 2) Betlis (éjszakra), és 3) Erbil (Arbela). itt N. Sándor Bariust meg nyerte.

V. O s z t á l y.

A' T ö r ö k A s i a i s z i g e t e k.

A' föld közti tengerhen, Natolia mellett.

Leg jelesebbek: 1) Cзыprus, és Rhodus, ebben van Rhodus városa. Ez az előtt a' Jerusalemi Sz. János vitézeié volt. 2) Mitelena, hasonló nevű várossal. 3) Scio, az ön nevű várossal. 4) Samos. Pythagorás hazája; Cora Püspöki Lakás rajta.

5) Cos. v. Stanchio, ön nevű városával, a' honnét eredtek: Appeles; és Hippocrates. 6) Pathmos, híres a' Sz. János Apostol, és Evangelista számki vettetéséről, Domitzián Tsászár által. Ezen szigeteken többnyire Görögök laknak.

II. S z a k a s z.

A r a b i a.

Arabia egy nagy fél sziget a' 30° és 56° hossz. és 12° és 35° éjz. szél. közt. N. a' veres tenger; és Suez föld szüke, D. az Indiai tenger; k. a' Persiai öböl, és Yrak-Arabi; é. Syria, és Diarbek közt. Részint a' forró övzetten fekszik, 's innét levegője igen meleg. Sok pusztaság, homok, és hegyesség, ne kevés folyó víz találkozik vidékein. Essője ritkán van. Minden tenyésztelésére szolgál; valamivel jobb a' partosokon, a' hol gyöngyökkel, dátyával, fa héjjal, balsammal, temjénnel, fű szerekekkel, Kláriszal, és kávéval kereskedik. Több Fejedelmektől függ.

Jelesebbek: A' Nagy Ur; a' Mekkai, és Medinai Karifák, 's a' Yémeni király.

A' Lakosok igen barnák, és jobbára 'Siványok, kivált a' Beduinok. és Benegebrek. Ezen kóválygó Arabsok olly hetykék képzelt nemességek miatt, hogy más nemzettel nem akarnak egybe kaptosódní.

A' kik városokban laknak, magokat a' kereskedésre, dologra, és tudományokra adják, és elő

lépnek fő képen az orvosi, és ég vizsgálati ötlökben. Mind Mahomet vallását követik. Három részre Osztódik fel.

I. O s z t á l y.

K ö v e s A r a b i a.

Igen puszta tartomány, a' mellyen az Israel fiai vándorlottak 40 esztendőig, Egiptomból ki költözvén: Hegyei közt jelesebb a' Horeb, és Sina: (most Sz. Katalin). Nevezetesebb helyek:

- 1) Erak vagy Crac, hajdon Petra, a' honnét a' vidék nevét nyerte.
 - 2) Tor, a' veres tengernél.
-

II. O s z t á l y.

P u s z t a A r a b i a.

Terméketlen, és néptelen vidék, el osztódik az éjszaki Mekkai, és Medinai Fejedel mek közt; ez a' kétfő Mahomettól származik, s' azér nem fizet adót a' Töröknek. Nedjed vidéke fedve van városokkal, és igen termékeny, minden féle gyümölcsöt hoz, kivált dátalyát. Innét eredett a' Wahabiták pártja Scheik-Mohammed, Abd El-Wahab fia által, a' kitől az nevét veszi.

Nevezetesebb városok: 1) Medina, a' hol Mahomet koporsója tartatik, és számtalan követőitől látogatatik. 2) Yambo, Török ör sereggel.

3) Mekka: a' hol Mahomet született, kinek rendeléséből követői ezt leg alább egyszer életekben tartoznak meg látogatni. 4) Djedda, a' veres tenger pattján.

III. O s z t á l y.

S z e r e n t s é s A r a b i a.

Tenyészesebb a' két előbbinél, de Lakosi tunyasága által míveletlen. Találni itt sok myrhát, és jó szagú füst szereket. Két Országra, és több apró tartományokra osztják az Arabsok a' Persa öböl hosszába:

1) Yémen Országra: jobb tájjéka szerentsés Arabiának, a' veres, és nagy tenger felé, nevezetes helyei:

1. Moab, fő város. 2) Comphida. 3) Móka, nagy kereskedő révpart, innét hozódik a' leg be-
tsesebb kávé. 4) Aden- Nagy kereskedő város.

2. Fartach, v. Caresen Ország, a' hol Fartach, fő város.

3. Maskat Ország, az Ormus tenger szüke felé, leg termékenyebb vidék Arabiában; itt jeles, Mascat, Fejedelme kalifa tízimmel él.

4. Vodana, egy Emirnek Lakhelye.

5. Bahrein, és Elcatif tartományai; van itt egy sziget is, Bahrein névvel, a' hol a' leg vastagabb, és gömbölűbb gyöngyök halásztatnak. Elcatif a' Töröké. Itt jeles: 1) Elcatif város. 2) Alahsa.

III. S z a k a s z.

P e r s i a.

A' 25° és 44° éj. szél. 41° és 66° hossz. közt a' Párisi délivonat szerint.

Határ: N. Curdistan, és Yrak-Arabi; é. Georgia, Circassia, a' káspi tenger, és az Usbeckek vidéke, k. a' Mogoli tartományok. D. a' Persiai öböl, és Indiai tenger. Mintegy 434 frantz. mértföld. hossza, 367 széle. Földszínte, 120,000 □ m., Népesége bizonytalan a' sok vérengző nyúgtalanságok miatt. Egalja különbbféle, de levegője általjában egésséges. A' folyók híjja miatt földje száraz, de a' Lakosok szorgalma azt hízlalja. Felséges termései

vannak: drága déli gyümölcs, bor, rís, dinnye; minden nemű gabona, a' ro'sot, és zabot ki vévén. Erdei nintsenek.

A' hegyek hővelkednek vaddal, aranynyal, ezüstel, vassal, és ásvány-sóval.

A' völgyeken derék legelőket látni, Kereskedések sikeres, kivált selyemmel, szép szőnyegekkel, gyoltsal, drága gyöngyökkel, és gummival. Már a' Mahomet követőjítől kezdve, ezen tartomány szünetlen martalékja volt az erőszakos uralkodásnak; a' XV századtól egyik erőszakos (Ususpator) a' másikat követte, mind a' kiralyi, mind a' mézsár széken. Szünetlen zavarodás uralkodik Persiában.

A' Kormányzó, vagy Király tellyes hatalommal uralkodik.

A' Persák nagyok, derék természetűek, valamenyire barnák, szabad elméjűek, 's a' tudományokban, és mesterségekben szerentsések. Fő vonatok a' szelídség, és emberiség a' polgári tsaták közt is. Ruhájok hosszú, által övedzve; a' zöld színt leg jobban szeretik. Vendég fogadók helett nagy épületek vannak a' Caravanok (utazó seregek) számára. Roppant épületek a' Bazarok is (kalmár házok) a' városokban.

Egész Persia 15 tartományra osztódik; mellyek a' következők:

1. Dagestan, a' hol egy vad neme tartózkodik a' Tatároknak; Mahometanusok, tanítással szüködnek. Sok Fejedelmeik közt az első Chefcal nevet visel. A' káspi tenger partjain laknak. Noha vidékeik igen hegyesek, még is termékenyek, kivált gyümölcsre tekintve.

Fő városa: Tarku, a' Káspi tenger mellett, hol a' Persák, hol az Oroszok birják.

2. Irann, vagy is keleti Turcomania, fő városa: 1) Eriván, mellyett az Oroszok a' tavali hadban el foglaltak. Nagy város az Araxes partján Közélide a' Persa Ürményeknek Patriarchájok van.

3. Aderbian, hajdon Media Atropáténa, v. kis Media.

Fő városa: 1) Tauris, 300,000 lak- második városa Persiának. Piatza leg nagyobb a' világon.

2) Ardebil, derék város.

4. Chirvan, valaha Albania.

Fő városoa: 1) Chamaki. 2) Derbent.

3) Baku. Mind derék kereskedő városok.

5. Ghilan. Fő városa: Recht, híres az 1732 frígy. Kötésről az Oroszszal.

6. Masanderan, v. Tabristan, valaha Hyrcania; igen bőven termi a' bort, gyümöltsöt, és Selymet.

Fő városa: Ferabad.

7. Khorasan, hajdon Margina, v. Avia.

Jeleseeb városai: Hery v. Heray, szép város, Mirkond történet írónak hazája.

2) Tus v. Méched. (Metsed) Bútsú járó helye a' Mahomed követőjinek.

8. Candahar. Fő városa: 1) Candahar, erős, és kereskedik.

2) Gazna.

9. Yrac-Agémt, hajdon Nagy Media; tenyészes, de nagy része, kelet felé telye van sós pusztákkal. Híresebb városai: 1) Teheran, fő városa egész Persiának, 50,000 lak.

2) Ispahan, hajdon, fő városa volt egész Persiának, most omladéki közt 3 óráig kell menni, miglen a' városba jutni.

3) Julfa, Ispahannak mintegy kül városa.

4) Yesd. 4) Amadan, némellyek szerint régi Ecbatana, a' Medusok fő városa.

5) Casbin v. Kasvin, nagy gazdag, és népes város.

10. Segestán, hajdon Drangiana, tágos, de puszta.

Fő városa: 1) Zarand, az Inomed, v. Hindmend partján, melly a' Zara, v. Dara, 30 m. f. hosz. halastóba folyik.

11. Sablestan. Régi Asia része; Indostantól a' sok hegyek választják.

Fő városa: B o s t , az Inomed mellet. Nagy, szép, és erős város.

12. Khusistan, hajdon Susiana. Igen meleg tartomány, a' gyümöltse, és gabonája igen jó, leg jobb a' nádmeze; de levégője nem egészséges.

Fő városa: Suster, v. Tostar, igen népes, és nagy Hajdon Susa neve volt. 13. Farsistan, hajdon Persis, leg termékenyebb az Országban.

Fő városa: 1) S c h i r a s v. C h i r a s , a' Bendemir partján, szép, nagy város igen bájított vidéken. Nem messze innét volt Persepolis, a' királyok Lakvára; a' hol most is fel tetszenek Daríus vára omladéki. 2) L a r , egy közsziklán

14. Kerman. Fő városa: 1) Kerman. 2) Bander Abbassi, v. Gomran, a' Persiai öblön, gazdag, kereskedő város, a' hol Frantzoknak, Angoloknak, és Hollandoknak rakhelyeik vannak. Ormus városa el törlése után emelkedett fel. Ezen vidéken laknak a' Parsisok (eredeti Persák) kiket a' Mahometanak Gauroknak (Hitetleneknek) neveznek, a' kik az Istent a' tűz képe alatt imádják.

15. Mecran, hajdon Gedrosia, terjedt, de jobhára sivatar pusztá. Fő városa: 1) Guia; hegyek közt. 2) Tiz, v. Mécran, rév-part.

VI. S z a k a s z .

I n d i a .

Indiának üdönkben szünetlen változásai miatt lehetetlen volna tökéletes rajzolatját adni. Tsak azt kell hinnünk, a' mit ezen temérdek, és még nagy részére tekintve esmeretlen vidékekről a' jobb föld le írók élénkbe tesznek. Hossza a' 64° k. a' 85° ig. éj. sélessége a' 6° a' 36° ig.

A' szörnyű ki terjedése, 's külömbbfélesége a' vidékeknek természetesen igen külömböző ég aljal bír, a' mi a' nemzetek testi, és lelki tulajdonságira, 's azok külömbbféleségére nagy bé folyást tesz.

A' Religiónak sokfélesége az erköltsök, és szokások többféleségét hozza magával.

A' fő vallás kettő, a' Mahometé, és bálványozás, noha ott a' keresztény Hit is több vidékeken virágzik. A' nyelvek különbbfelesége szinte olly nagy. Még most is sok özvegyek férjek halála után magokat a' tüzre áldozák a), a' mi az árvák nevelésének szörnyű ártalom.

A' többfeleségek közt tsak egy viseli az Aszszonyi felsőséget. A' józanságra igen hajlandon az Indusok. Ruházatjuk, és lakások igen együgyű. Múltságok fő képpen a' bútsú járásban, és tántzban áll. A' munkát nem kedvellik, a' hadra alkalmatlanok, egygyébként émberségesek az idegenek eránt, és elmések. És mivel a' fatumra (meg kell lenni-re) Mahomettel sokat tartnak, mindenre békével áldozák magokat, 4 Rendbe osztatnak: 1) a' Bramok (Böltsek) 2) a' Chektérek, vagy Rajepundok (Iszmosok) a' kik kormányoznak, és hartzolnak.

3) A' Byssok, a' kik dolgoznak. 4) A' Suderok (Pór nép) a' kik jobbágyok.

Történet könyve az Indusoknak telye van mesélkel, és ellen mondásokkal. A' tudományok, és mesterségek nálók soha azon léptsőre nem jutott, a' mellyen a' Görögöknél, és Romaiaknál állott. Védas nevű könyvekbe van foglalva a' leg sikeresebb tudományok, mellyet tsak a' Bramok értenek. Rézi mívék közt most leg inkább divatozik a' mosolin, és pamut fabrika. Az esztendő részei, az üdöre nézve, igen változók a' tájjékok felvése szerint. Uralkodik mindazon által bizonyos egyformaság ezen nagy Országokban, általjában igen nagy a' melegség, mellyet ollykor az éj nyugoti széveszek szakasztanak félbe. Az esők Pünkösdtől Sz. Mihály haváig esnek; a' 3 utolsó holnapok kelleme-tesek, de B. Aszszony, és Böjt első havában a' vas-tag köd uralkodik, a' többi 4 holnapban szárazság

a) A' Liverpoli Albjon szerint (1830 Ján.) keleti Indiában ama borzaszto szokás el törültetett. A' Braminok, a' kik ezen szertartáson meg jelentek, a' parantsolatot igen engedelmes, és jó indulattal fogadták.

van. Tágos rónáit számos folyók, és patakok frissítik, és kellemetes dombok emelgetik. A' természet itt tenyészesebb, mint egyéb részein, a' föld kerékességének. Leg közönségesebb a' ri's, gabona, kukoritza, méznád, és pamut. Az állatok neme, és száma nagy, kivált mivel vallások tiltja azoknak meg ölését: Van itt közönségesen; elefánt, majom, tigris, és igen veszedelmes kígyó. Fő folyó vize, az Indus, és Ganges.

F e l O s z t á s a.

A' Mogolok Nagy uradalma, kik a' XVI. században Indiának leg nagyobb részét el foglalták, meg szűnt, a' Nagy Mogol Rangjával, és hatalmával együtt. A' Rajah Királyi tzim volt. A' Királyi Helytartók Subaboknak nevezettek; ezek alatt kormányoztak a' Nabadok; a' föld művelők Ryot nevet viseltek.

A' jelenvaló üdökben az Angol társaságot, Maratokat, és a' Dékani Nisamot, vagy Subabot, lehet 3 fő hatalmasságnak tekinteni Indiában, a' két kisebbel: a' Seikeket nyugotra, és az Afghanokat Persia, és India közt.

II. O s z t á l y.

A' jelesebb Tartományok.

1. A' Seikek bírtoka. Ezek, némelly Nanek nevű Eretnek taníttását követvén, a' XVIII. század elején jelentek fél Indiában. Több különös tartománykákat bírnak, tulajdon vezérjeik alatt. Ki terjedések: 150 frantz m. széless. 50—60 m. Bírják a' Lahor Subabságot, és nagy részét a' Multhaninak, 's Delhinek. Jelesebb városaik a' következők:

a) C a c h e m i r e, mellyet a' leg újjabb föld leírók ide helyheztetnek. Egy bájított, 60 fr. m. hosszú völgyön; itt készül ama híres Schawl kendő, mellynek szere Tibetből jön, és ára Párisban 6000

frankra is megy. Lakosi szépek, vidámok, és szorgalmatosok.

b) L a h o r, fő városa a' seikeknek, szép épületekkel, 's a' Királyi várral, mellyben a' Mogolok laktak.

c) M u l t a n, fő városa az ön nevű Subahságnak.

d) T a t a, fő városa a' Sindi tartománynak, mellyben a' meleg olly erőszakos, és a' sívatagi szelek a' homokoson olly veszedelmesek, hogy az embernek életére kell az útban vigyázni. A' Mahometán fejedelem a' fő Candaharnak adózik.

e) C a b u l, erős kereskedő város. Által ment Indostánból Persa, és Tatár Országba. 1738 azt a' Persák el foglalták.

2. Vannak független tartománykák a' Seikek, és Marattok közt: Sirinagur, Schauronpur, kis Ballogistán, a' Jatok v. Djatok vidéke, a' Rajeputok kerülete, Gudjarat, Kutche, és Sindi.

3. Az Afghanok Országá 260 fr. m. hosz. Annak alkotója 1775. holt meg, Részei: Cachemir, Kuttora, Atton, Paichur, Rahulistan, Ghaznols, Candahan, és Gaior. Mind ezen tartományok eddig igen esméretlenek.

4. A' Maratok Birtoka: Orixá, Golconda (egy része) Berar, Dowlatabat, Candeish, Guzerata, 's egyéb tsekély kerületeket foglal magába. Ez leg hatalmasabb nemzet, melly fogható az Angoloknak ellent állani. A' keletire, és Nyugotira osztatik. Em Ezek Vezére Tunhában lakik, sok kisebb Fejedelmek vannak alatta, bírják Delhi keleti részét, Agrát, Guzeratét, Visapurét, és egy igen terjedett vidéket, mellynek Runach régi fő városa. Jelesebb városok:

a) Delhi a' Gemna partján, hajdon a' Nagy Mogol Lakhelye; a' kinek tsak kertje 24 millió frankba került.

b) Agra, ugyan azon folyó mellett, nagy. szép népes város, innét Delhiig a' sorfás (Allee) 400 Angol mértföldre nyúlik.

c) Amadabad, Guzerata fő városa.

e) Cambay.

f) Surat, a' Tapti partján, 500,000 lakos. Ez nem a' Marattoké, egyéb hogy oda gyakran be ütnek.

A' keleti Marattok Bérar, és Orixá tartományt bírják. Itt jelesebb:

a) Negpur, fő városa ezen népnek, itt kezdődik egy esmeretlen pusztá.

b) Kater, Orixá fő városa.

c) Visapur, közelében gyémánt minák találkoznak.

d) Jagrenat. Többnyire a' Marattok sokszor váltóztatják Uralkodójokat, és azzal tartományaik neveit.

5. Az Angol Birtokok; a' mellyekről rövideden szollottunk a' II. Kötetnek 336 Lapján. 's azért itt felesleg lenne szollani. Itt tsak rövideden emlékezünk azokról. 850 fr. m. hossza ezen nagy tartományoknak; noha azokat most már az Angolok bátran, se egészen nem bírják, a' szünetlen nyugtalanságok miatt. A' kormányt egy fő kormányzó viszi 3 mellék Bírakkal. Az Indusok tulajdon törvényeik szerint igazgattatnak. Az egész Indostan 7 tartományra, és 8 kerületre osztatik, mellyeket itt említettünk fő, és jelesebb városaikkal. A' Tartományok:

1) Bengale, a' hol; Calcuta, Haigley, vagy Ugli, Dacca, Chinchina, és Chandernagor.

2) Bahar, a' hol; Patna.

3) Benarez, a' hol; Benarez.

4) A' Circa ri 5 megyék: Ciacol, Raya-Mondry, Ellor, Condapilly, és Guntur, a' hol: Masulipatan.

5) Carnat, a' hol; Pallacat, Madras, (Sz. György várával, 300,000 lak) Neliapur, és Sz. Tamás, Gingi, Pondichery, Gondelur, 's Tranqvebar.

6) Tanjaur, a' hol; Rarikat, Negapatan, Tritchenapaley, és Comorin.

7) Madura, a' hol; Madura, és Tutucurin.

A' kerületek:

- 1) Travancor, ön nevű várossal.
- 2) Cochin, az ön nevű, és Granganore városokkal.
- 3) Dindigal, a' hasonló nevű várossal, úgy.
- 4) Coymbutur.
- 5) Nayr, vagy Samorin, Calikut, és Mahé városokkal.

6) Canara. Mangalor fő várossal, Barcelor, Onor. 's a' t.

7) Mayssur; Seringapatan fő városával a' Tippó-Saibi Birodalmaknak, és Maissur városával.

8) Bombay, Bacimmal együtt, a' hol; Bacim, Salcet, Bombay, és Goa városok.

6. Nisam, v. Dékani Subab tartomány, a' következő városokkal:

a) Brampur, fő város.

b) Ellichpur.

c) Dautalabach, szép nagy erős város.

d) Golcond, a' leg nagyobbak közé tartozik Indiában, híres gyémántjáról. Az Audi, vagy Üdi Nababia magába foglalja a' Rohillasok megyéjét, hol: Bareilly; Duabot, a' hol: Canag; és Audot, a' hol; Luknau, Tizabad, és Aud a' jelesebb városok.

7. A' Gangesen túli, v. keleti fél sziget. 600 fr. mfdné hosszabb. Lakosi Bálványozók. Papjaik: Talaponok, vagy Bonzok. Vannak mindazon által keresztények is, kiket a' Missionarok térítettek meg.

Négy fő részre osztatik:

1. Az éjszakira, a' hol 5 tartományt számlálni:

a) A sem, és Tipra, abban Chamdara, emebben Marcaban a' fő város.

b) A' Birmannok Országá. Újonnan támadott, mintegy 17 miliom Lakossal; a' kik eleven, és gyuladós természettel birván, a' hadban durvák, a' békességben szelídek, és emberiek, szeretik a' költeményt, és musikát, vallások hasonló az Indusokéhoz, de nem Brama, hanem Budh követőji. Három Országgra osztatik:

1. Az Aracan, hasonló nevű fő, nagy, népes várossal. A' Királyi száljában, melly arannyal van vakolva, sok drága köveket látni.

2. A va, melly a' Menankiu vize által folyik. Ava, és Ummerapura városokkal.

3. Pegu, a' városok itt: Pegu, Rangon, Siriam, Martaban. A' többi Lakhelyek: Tavoy, Mergli, Prom, Quangfong, Bamu, és Monchabu. A' kisebbek emlittést nem érdemlenek. Ez igen gyönyörű, szelíd levegőjű, és mindennel bővelkedő gazdag Ország.

c) A' közép rész, Laos Országot foglalja magába. Hoszsú, és keskeny, Lakosi olaj színűek, vaszkosok, öszinték, de igen bűbajosok. Bálvány nemű vallások van Chinából. Parasztok, és halászok. Leng a' fő városok.

d) A' Déli rész, két Országból áll:

1. Si am, vagy a' magok nyelvén: Meuang-Tai; az az, szabadok tartománya. 220 fr. m. hossza. 100 m. leg nagyobb szélessége. Lakosi hasonlítottanak a' Chinaiakhoz, de nem dolgozók. Vallások rokony az Indusokéhoz. Sokat szenvednek a' Birmanoktól. Bővelkedik minden jóval. Fő városok Si am, vagy Juthia, melly egy a' Ménan folyótól képzelt szigetben fekszik. Ezen vízben számos nagy Krokodilok tanyáznak, mellyek az embert ha maga, vagy fegyver nélkül van, meg eszik. Valaha híres város volt. L u v o, hajdon nagy város volt.

2. M a l a c a fél szigete. Igen hoszsú, de keskeny. A' parti Lakosok jobbára Mahometanok; a' beljiek fél vadak. Nyelvek leg szebben hangzik egész keleten, és még is a' leg durvább emberek a' világon. Ezekhől népesedtek számos tartományok, és szigetek, mellyek 700 fr. mfdre. terjednek. u. m. Sumatra, Java, Borneo, Macassar (Celeb) a' Molukki, Philippi, és több szigetek Asia határ szélein. Asia szívében a' közép linea alatt forró a' Levegő, de jó földet bírnak. Itt illatoznak szünetlen a' leg kellemetesebb szagú fák, virágok, és drága fűszerek. Fő város M a l a c a, híres kereskedő, és né-

pes város. 1640 azt a' Hollandok el foglalták. Ennek által ellenébe állanak az Andamani, és Nicobari szigetek, a' réz színű Lakosokkal.

e) A' keleti rész. Három tartományt foglal magába:

1. Tonqvin, éjszakra, és keletre Chinával határos, sok folyó vízei vannak. Levegője egészséges, és kellemetes, tsak két féle eszlendő része van, a' nyár, melly száraz, és igen meleg; az esős Sz. Mihály havától B. Aszszonyeig tart, azután szép kellemetes, de sokszor igen ködös. Igen termékeny, itt a' Narants, és Ananas nagy bőséggel található; úgy minden nemű házi, és vad állat, és madár. Az erdők telye vannak tigrisekkel, szarvasokkal, és majmokkal; a' mezők ökrökkel, teheneikkel, és sertésekkel. A' folyók, tavak, tengerek sok drága hal nemekkel. A' Lakosok jó természetűek, közép szerű nagyságúak, képek barna, hajok fekete, hosszú, és sűrű; fogokat feketítik. Olly népes a' tartomány, hogy a' Lakosok gyakra gyermekeiket, sütt magokat is kéntelenek a' szegénység miatt el adni. Gyorsak, őszinték, elmések, szeretik a' tudományokat, emberségesek az idegenek eránt. A' Nagyok fenn hűjázók. A' hadi nép tsintalan. Vallások hasonló a' Chinaiakéhoz, kiknek adót fizetnek. Igen sok bahonás szokásokkal élnek, kivált a' temetésben.

Két királyok van, a' Bua, kinek tsak neve király, és a' Chua, a' ki tulajdon képpen kormányoz. Leg jelesebb Lakhelyek:

a) Kecho a' hasonló nevű tartomány, és egész Ország fő városa a' Chale partján.

b) Hean, a' déli vidék fő városa. Tonqvin öblén rettentő örvény emelkedéseket tapasztalni.

2. Cochinchina. A' forró meleg ég alatt, a' 10° és 20° éj. szél. közt. Tsak nem régen kapott tulajdon függetlenségére. Lakosi formátlanok; a' fekete fog, és hosszú köröm szépségnek tartatik; de szinte oly dolgosok, mint az Europaiak. Nyelvek hangja musika bájítású. Erköltseik, és lelki miveletek minden ditséretet érdemlenek. Jobbára

pogányok; de a' keresztényeknek is nagy száma van ott, a' kik különösen példás életet viselnek. Kéltentz kerületekre osztatik:

a) Éjszakra; Dingoe, Quanbing, és Dinhcál: igen termékeny vidékek nagy számú Keresztényekkel.

b) Hué, az ön nevű fő várossal, ez a' leg gazdagabb, és egészségesebb megye.

c) Cham, a' hol van Faifo révpart, mellyre a' Chinai kereskedők szoktak ki szállni.

d) A' többi kisebb kerületek; Quanglia, Quenín, Phuyn, Maru, és Nallang, mellyben alkotódik ama fetske nemű madár fészek, mellyből a' Chinai Nagykok olly drága italt tudnak készíttetni.

e) A' déli részen: Ciampa, pusztákkal, és erdőkkel, vad tigrisekkel, 's elefántokkal telye; de legvirágzóbb jó keresztényekkel.

f) Dunay, igen bőséges vidék.

g) Hue, vagy Kehue, az ezen nevű tartományban. Többi épületei közt fel tűnik a' királyi palota. Ittis, mint Siamban, és Cambogeben találni Kemoisokat (vad embereket) kik az erdőkben élnek függetlenségben.

3. Camboge. Nem nagyon népes tartomány. Bövelkedik elefánt tsontal, drága illatú fákkal. A' Lakosok sárgás színűek hosszú fekete hajjal. Fő városok Camboge, vagy Léveck; nagy város a' Mécan partján, a' hol sok féle Nemzetek, (Európából Portugallok is) tartózkodnak. Királyok itt lakik.

V. S z a k a s z.

C h i n a , v a g y S i n a.

A' tulajdoni China éjszakra dél felé 18° szél. az az 450 fr. mfdet. foglal magába, a' tőle függő szomszéd tartományokon kívül, u. m. a' Hainan, és Formosa szigetek, Leaotang, Tatár Ország, és Casghar, a' mellyekkel 1500 fr. mfdre. terjed. Határos éjszakra a' Tatárokkal, a' kiktől 500 fr. mfdnyire fallal válosztatik; keletre a' tengerrel, nyugotra a' magas bér-

tzekkel, és pusztákkal, délre a' nagy tengerrel, Tonquin, Laos, és Cochinchina tartományokkal. Honni neve: Tchongkoue; közég Ország. Igen természetes, hogy illy nagy Birodalomnak külömbbféle ég alja, levegője, és Lakosa van. Ejszakra örökös havak borítják hegyeit, nyúgotra mérsékelt, délre meleg a' levegője. A' gabonának, és leg válogatottabb gyümölcsnek minden nemeivel; a' plánták leg nemesebb fajjaival, ezüstel, rézzel, vassal, kénesevel, drága kövekkel bővelkedik. Leg betesebb növényei közt az úgy nevezett Chinai Aloes fa. Az állatok Országá, szározon, és vízben alkotmányit gazdagon közli Chinával. Leg népesebb tartománya a' világnak, tsak a' Chinai Tsászár mondhatja, hogy 300, mások szerint 200 mil. ember hódul neki, 4402 falas városokban, 439 erősségben, 2922 mező városokban. 1145 Tsászári Tiszti Lakások, 1159 győzedelmi, és dülsőség Ivzatok, a' millyenek az erkölcsös Aszszonyoknak is emeltetnek; diszesíttik ezen Birodalmakat. 272 híres könyvtárok állanak nyitva a' Tudósoknak. A' gymnaziumok, és Collegiumok számosak a' nagy, és mező városokban. A' Ghinai Tsászár jövedelme több milliárdnál. Hadi népe száma 700,000-re megy. A' Chinaiak alaton termetűek, erősek, és vaskosok; képek széles, szemek kitsin, orrok tompa, színek barna, járasok fenntartós, vérmesek, szorgalmatosok, emberségesek, tsak nemzetek eránt vannak elő itéllettel, melyet minden egyebeknél nagyobbra betsülnek. Magokat lassan határozzák el, és nagy formalisták. A' tudományokban, és mesterségekben inkább követők mint talállók; ezekben sokkal hátra állanak az Europaiak után, a' mit könnyű ki venni rajzolatikból, óráikból, fegyvereikből, és leg inkább irások módjából, melly betűkkel szükölködik. Mintegy 80,000 figurákkal élnek az ötlök ki írására, vagy is ki mondás ára, de ezek értelme kétséges, és (a' mint mondják) a' ki mondás hangjától függ. A' Religio a' Tanúltaknál Confucius Böltsőtől örökösödött meg, a' ki Kristus U. előtt 500 esztendővel élt. Ez a' vallás az

ó Testamentomi Patriarkákéból látszik eredettnek lenni. A' Bálványozás tulajdon képpen csak a' Taosse, és Fo Eretnességbe gyökeresedett, melly igen ki terjedt, azt az Indiából hoztákbe, ezek Pajkai Bonzoknak neveztetnek. Vannak Mahometanok is. A' keresztények száma már reá ment 120,000 re, leg inkább a' Jesuiták plántálták itt a' keresztény Hítet a' tudományokkal együtt; de a' sok üldözések meg ritkították ott mind a' Missionariusokat, mind a' Hiveket; azomban egészen el nem fogyasztották. Most is sok jó katolikus van ott.

Jelesebb folyó vizei Chinánah: a' Hoang (sárga folyó) és Kiang, (kék f.) sok tsatornai közt híres a' Tsászári Pekintől Cantonig 600 fr. mértföld. A' Kiang két nagy részre osztja Chinát, az éjszakira, és délire. Amaz Cathai, v. Kitay, ez Mangi nevet viselt valaha. Az első 6, az utolsó 9 tartományokat foglal magába.

I. O s z t á l y.

Az éjszaki Tartományok.

1. Chensi, leg nagyobb tartomány Chinában. A' hegyesek sok állatokat nevelnek, a' rónák igen termékenyek, fő városa Singan, Lakosi leg derékabek a' Chinali nemzet közt. A' másik város: Nimhia.

2. Chansi, hegyes, de tenyészens, sok drága kövek találatnak a' portzellán festésre: fő városa Tayvan, v. Tayven, szőnyeg fabrikákkal.

3. Petcheli. Hideg, tenyésztelen, fa nélkül, hegyes; van kő szene. Földje salétromos, és pora igen alkalmatlan. Fő városa Pekin, igen nagy, négy szegletű város, az óból, és újból áll, az óban Talárok laknak, kik azt be vették, az új azután épült; ezek kerülete 6 fr. mfd. a' kül városok nélkül. A' Tsászári palota épületei, tágos udvarai, és bájított kertjei $1\frac{1}{2}$ fr. mfdet foglalnak. Pekin utszái egyenesek, 120 láb szélesek, 1 fr. mfd. hosszúak,

sínorra húzva, és kalmár bótokkal mellékezeve. Al-mélködésre ragad a' nép sokasága, melly szünetlen láttatik az utzákon, a' nélkül, hogy egy aszszonyi személyt észre lehetne venni, a' honnét a' Lakosok számát 2 miliomra teszik, és a' jó külrend miatt so-ha itt szerentsétlenség nem hallatik. A' Kormány, egyedül Uralkodó több ezer esztendőktől fogva; azt állandóvá teszi a' Tsászár valódi Atyai kormányzása.

4. Changtong. Tsatornákkal keresztül vag-dalva, mellyek azt igen termékenyvé teszik. Itt szü-letett Confucius Böltselkedő. Fő városa Tsinán, igen népes.

5. Setchun. Bövséges tájjék. Van kénesője, és óna. Fő városa Tchingtú, nagy vásárokkal. Itt látni azon kis Thunghoafung nevű tarka szép ma-darkát, melly hasonló azon virághoz, mellytől ere-detét venni mondatik, 's a' mellynél tovább éllete nem tart. Látván azt hinnéd, hogy az egy eleven virág.

6. Honan. Levegője mérsékelt, földje termé-keny, a' honnét az Ország kertjének neveztetik. Fő városa Caifong.

II. O s z t á l y.

A' Déli Tartományok.

9. Kerülettel:

1. Kiangnan, v. Nankin. Termékeny, La-kosi igen emberségesek, és tudomány kedvellők. Fő városa Nankin, a' Kiang partján, leg nagyobb város a' világon 12 fr. mértföld kerülete a' kül váro-sok nélkül. A' Tatár uralkodók előtt királyi Lak-hely volt. Különösen híres portzelán fabrikája, 9 emeletre, 884 léptsővel. Itt a' tudományok, és könyvtárok, 's boltok, az orvosi Academia, és keres-kedés leg nagyobb divatban virágoznak.

2. Houqvang, közepén az Országnak, melly-nek ez a' gabona bősége miatt, gabona tsüre. Van

vasa, óna, 's egyéb érte; arany homokából mosatlatik. Fő városa Vutchan, szép nagy város a' Kiang folytában.

3. Kiangsi. Híres portzellányárúl, van arany, ezüst, és ólom bányája. Fő városa: Nantchang, híres sok tudóssairól, és kereskedéséről.

4. Tchekiang. Népes, és olly kellemetes, hogy China Paraditsomának neveztetik. Tsuda bővsége van itt a' szedernek, és selyem bogárnak, mellynek China eredeti hazája, a' honnét egyéb vidékekre származott. Fő városa Hangtcheu 1 miliom lakossal. A' királyi Hellartó Lakását 3000 ör álló védelmezi.

5. Fokien. Hegyes, bányás, és igen termékeny vidék; különös jó ízű narantsa. Fő városa: Futcheu, igen nagy kereskedő város. Által ellenébe ezen tartománynak van a' Taiunan, v. Formosa sziget, mellyet majd a' Portugallok, majd Hollandok bírtanak; most a' Chinaiak oltalma alatt van; fő városa Taiuan, jó erős várral oltalmaztatik, gazdagságra, és népségre tekintve kevés városnak enged Chinában.

6. Quangton, v. Canton. Igen termékeny, és kereskedő. Vannak; arany mának, drága kövek, elefánt tsontok, jó illatú fák. Fő városa Quangtcheu, az Europaiaknál Canton a' Ta öböl mélyében. Híres, és esmeretes város, kivált a' kereskedésről. Tulsó részére az Europaiaknak nem szabad menni. Lakszéke az Al-Királynak. Utszái, mint Chinában szokás, kapú módra záratnak. Setétben senkinek nem szabad járnai; tsendesség uralkodik minden felől. A' Ta folyója, melly azt nedvesíti, telye van bárkakkal, 's a' sok lakosival mintegy úszó város formájában tűnik fel. 4—5 mfdre. van Fochan, a' leg népesebb falú a' föld kerekiségén. 3 fr. m. kerülete, 1 miliom lakossal. A' Cantoni kormány alatt több szigetek állanak, jelesebbek azok közt:

a) Hainan, 60 fr. m. kerülete, belsejét vad emberek lakják. Gazdag, és népes fő városa: Kiuuncheu.

b) Sancian, v. Sanchan, a' Sinaiaknál Ch ang t-
cheuchan; a' hol Xavier Sz. Ferentz 1552 ki szált,
és meg holt. Teste Goába által vitetett.

c) Macao, fő városa Macao, szép kereskedő
város: a' Portugalloké, de a' Chinai Tsászár kor-
mánya alatt.

7. Quansi. Bányás, és népes, gazdag vidék.
Fa héjja leg kellemetesebb. Fő városa: Queiling,
a' Ta partján a' jó illatú Quei virág hazája.

8. Koeitcheu, v. Queicheu, nagy, de nem
népes. Leg jobb Lovat nevel. Fő városa: Koei-
chang, v. Queyan; téres, és népes város.

9. Yunnan, v. Yunan. Mérsékelt, tenyé-
szes, bányás. Lakosi izmosok, és nyájasok, hajlan-
dók a' tudományokra. Magokat Lo-Losnak nevezik.
Nyelvek, írások, vallások különbözik a' többi Chi-
naiakétól. Fő városok; Yunnan, szép kereskedő
város. Itt leg szebb szőnyeg készül egész Chiná-
ban. Az Ország belsejében találkozik még egy nem-
zet a' Setchuen, Koeitcheu, Huqvang, Cantsi, és
Quangtong vidékein, Miaotse nével, mellyről a'
Chinaiak meg vetőleg szállottak, de a' Missionariu-
sok sok ditséretest mondanak. Fzeket a' Chinaiak
csak 1776 tudták magok hatelma alá hódítani.

III. O s z t á l y.

C o r e a.

Ez egy nagy fél sziget China éjszaki részén, a'
szonszéd Japonok Lakosit Kaoli, vagy Chautsien né-
ven hívják. Ezeknek királya a' Chinai Tsászárnak
adózik. Egyébként mindenben meg egyeznek a'
Chinaiakkal. Bálványozók, a' Fo tanítását követ-
vén. Arany, és ezüst bányái vannak; a' halászat
üzetik. Nyoltz tartományra osztódik. 360 városai
közt fő Ringkita o, a' hol a' király lakik. A' Chi-
naiak Pingjangnak, a' Japonok Siornak hívták.

IV. O s z t á l y.

A' Lieu-kieui szigetek.

A' Formosa sziget keleti, és éjszaki részén; újonnan fedezették fel P. Gaubil Jesuita által. Mintegy 39 számok. A' leg nagyobb Oufou, v. Tatao, igen termékenyek jobbára, és népesek. Királyok, a' ki Kieu - Tching kir. városban lakik, Cheule nevű palotájában; a' Chinai Tsászárszár adozója. Városok, mező városok, és falúk nem tsekély számúak.

VI. S z a k a s z.

A' Chinai Tsászárszár Frigyes Tartományai.

Nagy Tatár Ország.

Éjszakra, a' 24°tól 75°éj. szél. és 35°tól 180°k. hosz. az éjkeleti Sibériával együtt; melly Nagy Péter alatt, és után fedeztetett fel.

A' Nagy Tatárság majd fele Asiát foglalja. A' föld míveletlen; tsak délre terem rist, gabonát, gyümölsöt, legelőt, és leg jobb rabarbarát. Éjszakra sok erdők vannak, fejer medvékkel, fekete rókákkal, nyestel, és hölgymenyétekkel; mellyek betses ruha béllést, és kereskedést adnak. Déli keleti Lakosi békével élnek nyájjok hasznából, ha tsak meg nem támodtatnak. Ezek pogányok, a' Persa mellékiek pedig Mahometanok. Régi Scythia Elejik szokásait tartják; szőrös bőrrel ruházkodnak, sátorok alatt laknak; mellyeket helyről helyre visznek, ló téjjel táblélják többnyire magokat. Az éjszakiak vadok, és magokat az Orosz kormány alá vetették, és sokan a' nem egyesült Görög Vallást be vettek. Dél felé is vannak köztök Keresztények, kiket a' Missionarok térítettek meg. A' melly nemzetet vagy VI. századtól fogva Tatároknak nevezünk, hajdon Scytháknak neveztettek, a' nyilazás ügyességéről; a' mellynek egy része vidékeinken a' Hunnus, Avares, és Magyar Név alatt esmeretes. Némelly írok azt

vitatják, hogy ezen Nemzeteknek átaljában a' Török név légyen tulajdona, és a' Tatár név tsak egy bizonyos ágat illetett légyen. A' XI. században a' Nestorianok ezen tájjelekre jövéen a' Keresztény Hitet hirdetni, ezen ágat igen hatalmasnak látván, mindannyit, kiket a' Görögök, a' köz vélekedés szerént, Törököknek hívtak, Tatárnak nevezték. Két századdal utóbb a' Mongol, vagy Mogolág, igen meg hatalmasodván, fegyverrel ütött be Fuiropába, Genghiskan Vezér alatt, a' kiknek ismét Tatár nevet adtak. A' kánok, a' kik Chinától a' káspi tengerig királykodnak, ezen Genghishántól veszik eredeteket; valamint a' régi Astracani, Kasani, és Sibiri vagy Tobolski Királyok is, és az Europai kis Tatár Ország Kánja.

Tatár Ország 3 részre osztódik; a' Chinaira, a' hová a' Chinai Tszászár küld fejedelmeket, dél felé, a' függetlenre, melly tulajdon kánjai által kormányoztatik, és a' káspi tenger által két egyenetlen részre osztatik. Az Oroszra, melly akkora mint a' másik kettő, és éjszaki részét foglalja a' Nagy Tartariának.

I. O s z t á l y.

Chinai Tatár Ország.

A' Chinai nagy fal választya azt ezen Országtól. A' keletire, és nyugotira osztódik. Az első a' Mantcheuok, vagy Nyuchések tartományának neveztetett, és Leáotont foglalja magába. A' másik a' Mongukének, vagy Mongolokének, a' kik feketék, és sárgák, kik is a' Canio v. Coby pusztá által választatnak egymástól, mellynek hossza 300 fr. mföld.

A' Mantheuk v. Nyuchések tartományja, mellyen az Amur (Saghalién, Helongkan) víze folyik, 3 nagy kormányra osztatik, mellyek neveket fő városoktól veszik.

1. Chinyang. Fő városa Chinyang, v. Mugden. Itt van temető helye Xunxi vezérnek, a' ki Chinát el foglalta, és feje azon familiának, mely 1644. fogva Chinában uralkodik.

2. Kirinula. Fő városa Kirin a' Songari, v. Singal folyó mellett.

3. Titcicar, a' hol sok féle nemü, és nevü Tatárok laknak, és az Oroszok több helyeket bírnak. Fő városa, a' Nonnosi partján, újonnan épült.

II. O s z t á l y.

A' Fekete Mongúk, v. Mugalok tartománya.

Ezek kalka szomszédjaikkal együtt a' Mongolóktól származnak. 49 zászlókra, v. kerületekre osztódnak, a' nagy fal négy kapui szerént, melyeken hozzájok ki járás van. E' körül állott hajdon Tangut tartománya is, mely Ortus éjszaki részén fekvett. Ide tartozik a' Kókonor tatárok Orzága is, egy neme a' Calmukoknak.

III. O s z t á l y.

A' Sárga Kalkak, v. Mugalok tartománya.

Fzen vidék hosszába 300, szélébe 150 fr. m. vesz be. Lakosi 13 Zászlóra osztódnak, a' Chinai oltalom alatt. Fő helyek Urga, a' Kelon vize mellett, mely a' Kulun tóba szakad. Inkább mező, mind város, a' hol a' Vang (első Vezér) nyáron mulatni szokott.

IV. O s z t á l y.

A' Chinának adózó tartományok.

1. Az Eleuthok, a' mogulok maradéki, szomszédaiktól Kalmukoknak nevezetnek. Tartományok hossza 600, széle 400 fr. m. 3 megyéből áll:

a) Calmachia, hajdon Getia; fő helyei: Hargas, v. Urga, Cialis.

b) Kis Bucharia, városai: Yarken, fő város; Cachgar, v. Hasicar, és Choton, v. Cotan. Mind meg lehetős helyek.

c) Turfan, és Hami v. Camul, fő város: Turfan, kereskedik Chinába.

2. Thibet. Dél felé, majd egészen a' pusztáson túl, hegyes tartomány, levegője hideg, noha a' 27° tól egész a' 35° ig. szél. terjed. A' Chinaiak Tsanlinak nevezik a' Tsaupon folyótól. A' nép, Turner rajzolatja szerint, nyájas, és kellemes; ábrázajok valamennyire a' Tatárokéhoz hasonlít. Fő városa: Lassa, egy tágos vidéken, nem nagy, de kő házai izmosok, és magosok. Mellette van a' Putala hegy, a' hol a' Dalai-lama (a' Mogolok, és Kalmukok fő papja) lakik. A' Bálványozás babonáságokkal van keverve a' lamaknál. Sok, sült egész sereg barátokat (gylong), és apátzákat láthatni itt a' Lamak klastromaiban. A' Keresztény Hit most szabadon kirdettetik a' Thibeti tartományokban.

A' Független Tatár Ország.

Az Orosz Asia, Persia, India, és Káspi tenger közt; 3 tartományra osztatik:

1. Turkestan, a' Törököktől veszi nevet. Négy részre osztódik, a' négy fő nemzetek, szerint mellyek azt lakják:

a) A' Porutti Tatórok.

b) A' Kasatok, kiknek fő városa Tachkund, a' Syrr, vagy Sihon partján, Kánjok télen itt lakik.

Otrar, itt holt meg Tamerlan 1405, midőn Chinát maga tágos birtokaihoz akarná kaptsolni.

c) A' Mankatok, v. Karakalpacok. Fő városok: Turkestan, v. Tiurkustan, a' kán téli lakása.

d) A' fejer Turkomannok, a' Káspi tenger, és Aral tó között.

2. Az Usbeckek tartománya, hajdon Sogdiana, és Bactriana. A' Gihon, vágy Oxus folyik azon által. Ket részre osztatikel.

a) A' Nagy Bucharía, melly 3 kerületre válik, mind annyi hasonló nevű fő városokkal: t. i. Samarcand, a' hol igen jó hagyma, alma, masola szőlő, és dinnye terem. Van itt tudományi akademia, leg szebb papiros készül itt selyemből. Balck, valaha Bactra, és Bokara, kásonló termékeny vidékek.

b) Karasum, v. Corcang, az Oroszoknál Chivva.

Fő városa Corcang, v. Urgens. A' Káspi tenger partján fekete Turkmanok tartózkodnak a' karasmi Kán uradalma alatt.

3. Dagestan, Circassia, és a' kaukasusi ezabad népetskék.

A' Káspi, Fekete, és Azofi tenger, és kaukasus hegy közt. 3 részre osztatik.

a) A' Dagestan, mellyről szóllottunk Persiánál.

b) Circassia, több Tatár nemekből népesítettik, a' millyenek a' Kis Nogák, Kubanok, Cabadinek, Petigoriak, 's a' t.

Jelesebb városok: Terki, fő hely. Cabarda, v. Caberta. Pesini v. Petigor. Taman Ladda (erösség).

c) A' Kaukasus hegye körül, nyugotról keletre a' a' Lesgik, Dagestan mellett, a' Taulok, Avarok, a' fekete Circassok, az Alanok, az Abcassok, v. Abasok, és Zikek.

VII. S z a k a s z.

A s i a i O r o s z O r s z á g.

Az Orosz Tatárság az égsarki kerületnek tulsó részére terjedvén, és az éjszaki szeleknek nagyon

ki tételvén, nagy részint tenyésztelen, és erdőkkel bórított, déli vidékei tenyészesebbek lennének, ha úgy művelődnének, mind amazok, mellyeket Russia már két századoktól fogva bír. Sibiariát munka nélkül meg hódította 1595. A' 17, és 18 századokban, a' sok nyugatlanságok, és Zúrzavarok közt is új meg új vidékeket fedeztek fel az Oroszok, 's azoba be rakodtak, leg inkább Nagy Péter, és annak Következőji alatt. Már most esmérni egész éjszaki részét Asiának, és annak Amerikai határait.

I. O s z t á l y.

S i b e r i a.

Siberia igen nagy, a' sok erdők, és hegyek éjszaki részét majd művelhetetlenné, és lakhatatlanná teszik, dél felé ellenbe jólmívelt, és népes.

A' 55°tól hosz. a' 190°ig terjed éjszaki keletre; Amerika közelébe.

Eghajlat: télen tökéletesen tiszta mindég felleg nélkül.

Fel kel a' nap, és le nyúgszik, a' 38—40° hideg nem enged; a' nap tisztán fénylik.

Ez okozza az üdö mér'sék kölömbbségét, hogy t. i. (kivált tavaszkor) sokszor a' napon a' hó olvad, midön az árnyékon a' hideg 25—37°, melly szárazsága, és a' szétöl szabad tsendessége miatt türethetöb, nint nálunk.

Melville szigetében 75° éjsz. szél. 113° nyug. hosz. a' közép üdö mérsék esztendön által 17° a' jég pont alatt, de télen 5 hónapig 44° on fellül van a' hideg, és még is ott (Parry Kapitány szerint) vad állatok tartózkodnak.

Éjszaki széle az 50°tól a' 70°. Három féle lakosokat találni rajta: a' leg régiebbek, keleti részén éjszák felé, vadok, és nagyon hasonlítanak az Amerikaiakhoz, a' kiktől tsak egy sor sziget se reg által választatnak el. Ez ama tenger szüke az

éjszakknak, vagy Beringnek, azon híres hajókázónak, a' ki az első fel fedezéseket tette 1725. v. 1724 től fogva 1741-ig. A' másik nem több felé Tatárokból áll, a' kik nagy részént bálványozók.

A' déli nyugotiak Mahometanok, Tobolszk körül, Turától, és Sibírtől származnak. Sibiria Királyától. A' többiek Oroszok, nem egyesült Görög vallásúak, 50 városban, és 2000 faluban.

Ide számkí vettetnek a' bűnösök, kik halált nem érdemlettek. Vannak Sibiériában vas, réz, és ezüst mínák. Sok vad állatok, mellyek a' jeges tenger felé télen meg fejezesznek. A' leg szebb bőrrök az Orosz udvar számára tartatnak. Ssámos folyók úsznak azon által délről éjszakra a' jeges tengerbe. Déli része igen termékeny, noha hideg. Az éjszaki Lakosok többnyire vadakkal, és halakkal élnek. Itt ebeken, vagy irám szarvasokon szánkázanak, mellyek rendes postákat tortanak. Ez a' szörnyű nagy tartomány két Kormányásra osztatik.

II. O s z t á l y.

A' Tobolski Kormányáság.

Itt Kevés város van a' jeges tenger vidékin, mivel a' levegő igen hideg, többnyire szegény Samoyedok, és némelly ostiachok, 's Condischok lakják. Sok szép követ találni a' partokon. Déli része művelt, és népes. Vannak pusztaságok is, (Step) mellyek azt a' Kalmukoktól, és Karakalpakoktól választják.

Két kerületre Osztatik:

1) A' Tobolskira, a' hol jelesebb városok: Tobolsk, hajdon Sibir, fő, és igen kereskedő város 17,000 Lakossal. Tiumen, hajdon Onzigigin.

Verschotur, vidékén a' Wogulitzok laknak. Ecaterienburg. Beroscaw, és Surgut. Déli részein sok erősségeket emeltek az Oroszok.

2. A' Jeniseiskire v. Kolivanira, régi Lakosi Tungusok voltak. Nevezetes helyei: Koli-

van, fő város. Jeniseisk, a' Jenisea partján, Krasnoiarisk, Tomsk, és Mangaseia, az előtt Turugansko.

III. O s z s á l y.

A z I r k u t s k i K o r m á n y s á g.

Tsak déliebb részén népes, a' Baycal tó körül. Ezen vidéknek több részeit tsak kevés esztendőktől fogva esmerni. Ejszaki része hegyes völgyes; jelesebb helyek: Jakutsk, v. Yakutsk. Anadirsk. Ostrog, vagy erős falú. Déli része, melly 3 vidékre Osztatik, kedvezőbb az életnek, itt emlékezetesebb: Selingisk, a' Chinaiaknál. Tsu. chupaischang. Nertsinsk, a' Chin. Niptchu. Argun, (gazdag mínákkal) Okhota v. Okhotsk. Bolschaia Reca. Kamschatka. Avatcha v. Sz. Péter, és Sz. Pál.

IV. O s z t á l y.

G e o r g i a i K o r m á n y s á g.

Georgiát a' Persák Gurgistánnak nevezik, a' Kaukasus hegy, Fekete, és Káspi tenger közt fekszik. Tooke Úr szerint két tartományra osztatik; az első Immeritia országból, Mingrelia, és Guriel (hajdoni Cholchis) Hertzegségekéből áll, a' másik Kartueliából (Katurelinia) és Kakhétia Hertzegségekéből. A' Mamelukok rabszolgái ezen tartományoknak. Georgia igen termékeny, Lakosi jobbra Keresztények, a' Tatárok maradéki nagy részint. Elmések, de tudatlanok, leg szebbeknek tartatnak Asiában.

Jelesebb helyek: Teflis, fő város. Savatopoli v. Isgaur. Guriel. Akalziké. Imirette. Cotatis, a' Phase folytaban.

A' Drinápoli Békekötésben 1829. Russiának juttott Erzerum mellett: Akhalzik. Azchour, Poti, Anapa, és Akkalkalaki városok.

VIII. S z a k a s z.

Asia Szigetei, az Indiai tengerben.
Nyoltz nevezetesebbekről fogung itt emlékezni.

I. O s z t á l y.

Kamtshatka szomszéd szigetei.

Keleti részén számos szigetet fedeztek fel az Oroszok 1740 fogva, mellyek meg töltik éjszaki részét a' nagy tengernek; leg jelesebb a' Bering szigete, ez, és a' Copper sziget Lakható. Déli nyugotra van 34 (Kuril szigetek); több azok közt tűz okádó.

A' Sagkalien, v. Amur szigete, nagy, telye erdővel. itt gyöngy halászat van.

A' Jeso, Yeso, v. Jedso szigete. Jéso Gasima. Matsumai, v. Matmanska.

Az Ország szigete. A' Társaság földje, és Gama földje.

II. O s z t á l y.

A' J a p o n i s z i g e t e k.

A' 27° és 140° közt hoszsz. 31° és 41° közl éj, szél. A' Portugallok által esmértettek meg 1540. Eg aljok inkább hideg, mint meleg, és tsaklakosi szorgalmatossága természet ott; gabonát, árpat, kölest, rist, és thea füvet.

Japon nagy számát termi különös fáknak, virágoknak, és növényeknek.

Illyenek a' Kadsi, papíros fa; Urusi, Kus, több nemű fűgék, diók, és makkok. Tsudállatosan szapo-

rodnak ott: a' narants, tzítrom, öszi; és kajszi barátzk, 's szílvá.

Az épület fák leg inkább fenyő, és Cзыprus, szép portzellán, selyem, és bőr készül Japonban. Vannak arany, ezüst, vas, réz, és ón; agát kő és veres gyöngy. Állatok: Ökör, tehén, ló, tsekély birka, és ketske, a' pusztákon medve, dāmivad, róka, vad kutya, nyúl, és vad sertvés. Többféle baromfi.

A' majom kevés, de tsudára méltó foghatóságok. A' [partokon tengeri növény, hal, rák, és tsiga elég van, tzet hal is találkozik, de egészen különbözik a' mieinktől. A' húsát meg eszik, a' Síra igen bövséges. Sok tűz okádók, és föld indulások vannak.

A' Japonok közönségesen közép termetűek, barnások, izmosok; ügyesek, furtsák, túrók a' munkában, és felségesek, az idegenekre nem sokat tartanak, szeretik a' tudományokat, és mesterségeket, 's gyümölcösen alkalmaztatják magokat azokra, jó elméjek, és szerentsés emlékezetek lévén; igen mértékletesen élnek. Bálványozók. Izlések, és szokásaik nagyou ellenkeznek a' miénkkel. Xavier Sz. Ferentz itt az Evangeliumot nagy elő menetellel hirdette 1549. de már most az egészen ki tiltatott. Az ottani Tsászár igen hatalmas, és feje a' vallásnak is. Nagy számú szigetből áll Japon Országa, mellyek közt 3 nevezetesebb: u. m.

1) Niphon, a' hol Yédo fő város, Méaco, és Osacca, szép nagy városok. Éjszakra van Osiu, v. Ochio tartomány, telye hegyekkel, és Malsumai sziget.

2) Kiusin v. Cicoko, és Bongo sziget, vagy Ximo, (a' régi Földképeken) Nangasaki, és Fuchéo, v. Funai jelesebb helyekkel. Sikof, v. Tonsa, sziget, Tosa, v. Tonsa fő várossal.

III. O s z t á l y.

A' Larroni, v. Mariannai szigetek, nagy tsoporttal, noha a' forró föld övedzéten fekszik, levegőjek még is mérsékeltt; sok féreg nemektől kínoztatnak az emberek, és marhák. Fő városa: Sz. Ignatio de Agand.

IV. O s z t á l y.

A' Fülöpi v. Manilli szigetek; mint egy 1200 számmal, nagyobbak, a' Manilla v. Luzon, Manilla fő városával, új segoviával, és új Caceressel.

2) Mindano, a' hasonló nevű, vagy Tabug fő várossal.

3) Bébu, Jesus Neve fő városával.

4) Samar v. Tonday, Guigan fő várossal.

5) Sz. János, maga Királyával. 6) Parago.

7) Az új Filippi szigetek. 8) A' Károli szigetek.

9) A' Pelew szigetek.

V. O s z t á l y.

A' Molukki szigetek, nagy számmal; a' nagyobbak Macassar, az ön nevű fő várossal, Cilolo, Geran, Timor, Ternate, Tidor, Motir, Machian, Bachian, Ambonia, Banda. 's a' t. Ezeket jobbára Magellan fedezte fel a' 16 század. az előbbeniekkel. Majd Spanyol, majd Holland; majd tulajdon birtokokban fognak.

VI. O s z t á l y.

A' Sondi szigetek, az Aequator alatt. Leg jelesebbek: a' Borneo; itt találkozik: Borneo, fő város, Sambas, Benjarmassen. Hermata vidék.

2) Sumatra, Achem fő várossal; Andragini, Manicabo, Indapur, Jambi, és Palimban; jobbára fő városai a' vidékeknek.

5) J a v a, Batavia, Bantam, és Materan fő városokkal.

4) Madura.

VII. O s z t á l y.

Ceylan szigete, némelly tsekélyebbekkel a' Bengali öblön.

Ezen sziget erősségei, rév partjai, és városai mind eddig az Angolok Uradalma alatt voltak. u. m. Janapatan, Negombo, Colombo, Portugale, Triqemale, Candia, fő város.

Kisebb szigetek: Manar, Bahrein, és Andamani szigetek (ember hús evőkkel), és Nicobari szigetek.

VIII. O s z t á l y.

A' Maldivei szigetek, 13 Atolonra osztva, Male a' fő sziget. A' Lacdiveiek 30 számra mennek egy tsoporton.

II. S z a k a s z.

A f r i k a á t a l j á b a n.

Ezen része a' föld kerekiségének a' nyúg. hosz. 20° tól 48° ig terjed a' kel. hosz. Tsak nem két egy forma félre vágódik az Aeqvator által, déli szélessége az 1° tól a' 35° ig húzódik, és éjsz. szél. az 1° tól a' 37° ig. Egy nagy fél sziget.

Asiával a' Suez föld szűke által kaptsolódik. Európától a' Gibráltári tenger szűk, és föld közti tenger választja. Neve eredetéről nints bizonyos tudósítás. A' Lakosok számát 20 — 30, miliomra teszik az újabb írók. A' forró övzetten forrasztja a' meleget a' sok homok. Temérdek erdein, és pusztáin kívül a' partosok tenyészések, vannak némelly arany, és ezüst bányák is. Válogatott déli gyümölcsökkel bővelkedik. Az állatok nagysága, és húsa íze rend kívül való. Tsuda erejű fű szer-

számokat hordanak ki tartományiból. Egyiptomból, és Nubiából jön a' Cassia; Abyssiniából a' szennafa. A' szokott házi, és vad állatokon kívül nagy számmal találkozik itt; oroszlány, tigris, panthér, szarvorrú, elefant, teve, Strutz madár, majom, vad bika, és szamar. Némelly folyókban tartózkodnak vízi tovak is, és Krokodilok. Afrikában tsuda nagyságú, és vastagságú kigyókra akadni. Későn jutottunk Afrika nagy részének esmeretére, és még nagy vidékei esmeretlenek annak belsejében.

Lakosi vaskós, és izmos természetűek, de bátor-talanok, kevésé öszinték, és nem buzgók a' dologra. A' tudományokban kevés részt vesznek. Az Arabsok a' föld közti partosok hosszszában le telepedtek a' 7 században; ezek tüzesebbek, nem feketék, mint a' született Afrikaiak; többnyire tengeri rablok.

Az Uralkodó vallás, a' Mahometé. Nevezetesebb folyó vizei: a' Nilus, Niger, Gir, Senegal, Zayra, Coanza, Zúmpéza, vagy Cama. Három tengeri Foka híres: a' Cap Vert, n. a' Jó-Reménség, d, a' Guardafui, keletre; Három hegysora nevezetes; az Atlas, a' Rák kerületénél az Amdé, az Aeqvator felé a' Hold hegyei. (Montes Lunae).

Afrika, szigetein kívül 3 fő részre osztatik:

1) Az éjszakira, melly magába foglalja, k. Egiptomot. n. Barbariat. d. Saarat, vagy Pusztaságot.

2) A' középsőre mellyben van: Guinea, Nigritia, Nubia, és Abyssinia.

3) A' délire. a' hol találni, n. Congót, d. Cafariát tisztán, k. Cafariát Zanguebar, és Ajan partosaival. Mindezekről különösen, de, kénszerítettvén, tsak igen rövideden, foguuk emlékezni.

I. O s z t á l y.

E g y p t o m.

Egyiptom, a' Honniaknál Misir, Mesraymtól, Cham fiától.

Határai: éjsz. a' föld közti tenger, kel. köves Arabia, és verestenger, dél. Nubia, ny. Barbaria. Nilus a' fő folyója, melly annak homokos földjét kiöntéseivel nagyon hizlalja. Hajdon Róma gabonás tsűrének nevezetett. Olajja, és balsama leg hiressebb sok drága termései közt. Lakosi száma $2\frac{1}{2}$ miliom. A' dög halál és vakság, két terhes baja. Kormánnya nints bizonyos, és feszes lábon. Az Al-Király, ki a' Török Tsászár: tól függ, több hatalommal látszik bírni, mint egy Biztoséval.

Az Arabsok, Törökök, Görögök, és Sidók, meg tartják nemzetek külső jelenségeit, és erköltsi vonatait. Tava, és víztsatornája van. 3 részre osztatik, a' felsőre, d. középsőre, és alsóra, éjszak felé.

§. 1.

Felső Egyiptom hajdon Thébaisnak, most az Arabsoknál Saydak (fel földnek) neveztetik. Ezt lakták az első keresztényi századokban a' Sz. Atyák. Városai a' Nilus folytában: Girge, fő város, Siut, v. Asiot. Kene. v. Kus, valaha Coptos, a' régi híres Theba. városa omladékain, mellyek még most is álmélgodást indítanak. Dendera, Asna, Suene, v. Assuan, válaha Syéne. Ibrim.

§. 2.

Közép Egyiptom: (Vostani) jelesebb városai a' Nilus folytában. Cairo, fő város 300,000 lak. Által ellenébe volt Memphis. keletre Heliopolis.

Fium: a' Kern tó mellett. Suez, rév part a' veres tenger szélén, egy 50 fr. m. hosszú föld nyúlattal, melly Afrikát Asiával kaptsolja.

§. 3.

Alsó Egyiptom, v. Delta. (Törökül Bahri). Itt nevezetes: Alexandria, v. Scanderik, rév part a' földközi tenger partján. Nagy Sándor alkotta azt, de most távúl sints hajdoni dütsőségében. Sok szent, tudós, és Mester embereknek hazája. Hires

ősi oszlopairol. Alberton, Abukir, Rosett, v. Ras-sit, Damiett, v. Damiat.

II. O s z t á l y.

Barbaria. (Míveltelen tartományság.)

Nevét az ott meg telepedett Arabsok adták neki a' 7 században, Egyiptomtól a' föld-közi tenger hosszában egész a' Gibraltari szükig tart, az Atlas hegy azt két felé osztja, a' tulajdoni Barbaria éj fele 5 tartományt, a' déli: Biledulgérid, több Országokat foglal magába.

§. 1.

A' tulajdoni Barbaria ki terjed a' hajdoni külső Lybian, v. Cyrenán, tulajdoni Afrikán, Numidián, és Mauritánián által. Ez leg jobb, leg népesebb, és termékenyebb vidéke Afrikának, Almélködésre rágadtatik az elme, meg gondolván ezen tartományoknak virágzását a' Rómaiak üdejében, és a' Kereszténységnek elő századaiban, 's azt a' mostani tudatlansággal, vadsággal, és kegyetlen durvasággal öszve hasonlítván. A' Mahomet vallása uralkodik, a' 'Sidóké meg szenvedtetik, a' Keresztényeké fogoly békókban sanyarítottatik, melly valaha itt olly illatossan virágzott.

A' Nagy Úr oltalma alatt vannak. Egy Dey (Al-Király) és Tanáts által vezéreltetnek; a' Deyt, és Tanátsosokat a' biztos Rang választja.

Öt Országgra, vagy Tartományra osztatik:

a) Derne, vagy Barca, (régi külső Lybia Gyrenaika, és Marmarica) egy Sangyiak Kormányozza, a' ki a' Tripolisí Basától függ. Itt Jelesnbb:

Derne, fő város, a' Sangiak Lakhelye. Tolome-ta, (régenten Syrtis) ez előtt Ptolemais. Grene. v. Curen, régenten Cyrene.

b) Tripolis tartománnya, a' hol Tripolis fő városa, rév part, nagy kereskedést üz. Lebda, hajdon

Leptis. Zerbi v. Gerbe. szigetletske a' Zoara éjszaki részén.

c) Tunis tartomány, itt fő város Tunis, mellyhez közel láttatnak Carthago omladéki. Ezen Róma vetélkedő társát Scipio Emil le rontotta 146 krisztus U. előtt. Julius Caesar azt meg újította, 's a' Szaratenusok azt 698 el foglalták, és egészen el pusztították. Porto-Farina. Susa. Cairoan, és Cafsa. Tunishoz tartozik Girid. mellyben fekszik Torte tartomány.

Tunis keletére állanak a' kis Lampedusa, Linosa, és Pantalaria szigetek.

Spanyol ortalom alatt. Ej nyugotra: Tabarca, Genuai familiáé.

d) Algir tartomány: (hajdon Numidia, es Mauritania Caesarea) 3 kormányásra (Bey) osztatik. Fő városa Algier, hajdon Caesarea Mauritaniae, Konstantin, valaha Cirthe. Bon, régentén Hypone. A' Frantzia Bastyája. Bugie. Termesen, v. Tlemsen. Oran, és Marsalquivir, v. Marca, melly a' Spanyoloké. Algir uradalma ki terjed az Atlason túl a' Zab, és Tegararin megyékbe, mellyek Biledulgeridhez tartoznak.

e) A' Marokkói Király tartományai, a' hajdoni Tingitana Mauritaniát, 's most a' Fezi, és Marokkói vidékeket, vagy Országokat foglalják magokba.

Jelesebb városai: Fez, fő város. Miqvenez, v. Meknez; a' hol a' Király szokott lakni. Melila. Ceuta. Pignon dé Velez, Tanger. (Tingis). Tetuan. Larasch. Salé. Marok. Saffie. Mazagan. A' Spanyolok, és Angolok ezen tartományban majd nyernek, és birnak; majk vesztenek. Bír a' Marokkói Király a' következő tartományban is némelly tájékokat.

f) Biledulgerid: az Atlas déli részén egész hosszába Barbariának. Nem népes, és a' szárazság miatt nem termékeny, a' Strutz, és teve fő jövedelem. Arabs lakosi hatalmas emberek; 8 megyékre osztatódik. Sus, Morokkóhoz tartozik, fő városa Sus, v. Tarudán. 2) Tafilet, az ön nevű fő

várossal a' Zizpartján. 4) Tégorarin Algír hódultja, több erősségekkel, és falukkal.

5) Zab, Pascara városával. Ide tartozik Mezab kerülete is.

6) A' tulajdon Biledulgerid, v. Gérid; Tusera fő várossal. Ezen vidéken vannak a' Tunisnak adozó tájjékok: Tocort v. Tecort; Huerguela Tecort fő várossal. Gadume, a' hasonló nevű fő rárossal,

7) Faisan v. Fezen, Tripolisé, Közelében van Russem, vagy is a' köves tartomány.

8) Uguela, és Siuah, a' Barca pusztaság részei, a' hasonló nevű fő városokkal.

III. O s z t á l y.

Barbaria Saara pusztasága.

A' Nap hévsége miatt nem sok lakosa van. Igen homokos; és tellyes ragadó vadakkal. 3 Pusztára osztatik.

a) A' Zahaga, a' nagy tenger mellet. Bojador fokja déli részén az Or, v. Uro folyik.

b) Zuenziga.

c) Targa, v. Hayr, Lakosi Tuargok, v. Targak.

d) Lemta.

e) Berdova, a' Berdoak, és Levatak lakják.

IV. O s z t á l y.

Guinea. Hajdoni Nigritia.

Két nagy tartományból áll; igen meleg, és egésségtelen. A' nyár Sz. Mihaly havában kezdődik, és Böjt más haváig tart, azután a' tél, melly esőből áll, tart 6 hónapig. Igen termékeny. Lakosi feketék, és többnyire bálványozók. Több királyoktól függenek. Vannak köz urddalmak is.

Harom felé osztódik:

1. Éjszaki Guinea, Senegal, és Gambia folyók közt. Magába foglalja Ual, v. Brac, Ful, v. Sira-tica, és Galam vidékeit.

A' Sene-gal folyó déli részén vannak: Gambia, Sz. Domingo, és Riogrande, több szigetekkel. Ezen tartományokban több gyarmataik, és társaságaik voltak régüdtől fogva a' Frantzoknak: Angoloknak, és Portugalloknak, mellyek a' kereskedést elő moz-dították. De miólta a' nyugatlanságok, és pártü-tések olly Rözönségessé lettek a' külső világ részein is, egy Európai birtokos sem tudhatja, mi fog az övé maradni, a' midőn a' Zivataroknak vége leend, és a' tökéletes Békesség lábra állittatik.

2. Déli Guinea, melly 3 megyét foglal ma-gába:

a) Malaguetta, a' hol a' nevezetes hosszú bors terem; éj nyugotra fekszik Serrelione vidéke, a' hol igen sok orosz lány van.

b) A' tulajdon Guinea. A' Fogas, és aranyos par-tokat foglalja magába; az elefánt tsontról, és arany porrol nevezetnek úgy. Ez igen boldog tartomány; egyébb nemes terméseken kívül; (u. m. kokkus, pamut, indigo) a' szarvas marha, és sertvés, va-don nevelkedik; mint a' däm-vad.

A' partosok tsuda nemeivel bövelkednek a' ha-laknak. Nagy Acanis tartománya leg derékebb, és gazdagabb ezen Országban.

Jelesebb helyek: Mina erősség, és rév-part, mellyett a' Hollandok építettek, a' mint Nassau rév-partót is. Caro Corso, rév part. Fort-Royal, az An-goloké. Cristianburg, a' Dánoké.

3. Benin Ország, leg hatalmasabb fejedelem en-nek királya, a' Guinea beliek közt. Itt sok pamut, bors, és méz terem. Nevezetesebb helyek: Benin a' hasonló nevű folyó mellett. Egy a' leg derékebb vá-rosi közül Afrikának, 30 nagy egyenes, és széles utszái vannak. Alatson házaikat gyakran mossák, és tükör módra ragyogtatják.

A' Király vára szomszédságában roppant. Uve-re, egy tartomány fő városa, melly Benintől függ. Juda, és Ardre, két vidékek fő varosai.

Ezen vidékek Lakosi betsületesebbek, és mí-veltebbek egyéb fekete nemzeteknél; meg esmerik az egy Teremtő Istent, de annak nem szolgálnak: mivel az úgy is igen jó. Aldozatokat tesznek az ördögnek, hogy annak gonoszságát kéleljék. Sok rab-szolgákat adnak el az Európaiaknak, kikkel sokszor oda adjak feleségeiket is, és gyermekeiket; a' mi-dön az ilyenek Amerikába hurtzoltatnak a' föld mí-velés, bányászás, és száraz malom hajtás végett, so-kan meg halnak közülek.

V. O s z t á l y i

N i g i t i a, vagy Feketék (Neger) Országa.

A' Lakosok fekete színétől, vagy a' Niger folyó-tól veszi nevét. Meleg, de egészséges, és tenyészes földjét az izmos Mandingok lakják. Kereskedése nagy. A' városiak Mahometanok, a' többinek se Hite, se vallása.

A' Madingok, v. Susok fő Lakhelyei:

1. Bambuc. és Songo.
2. A' Tombutoké, Tombut, v. Tambuctu, és Tocrur. Cabra is nagy gazdag város.
3. Az Agadok fő városa, Agades.
- 4) A' Bornuk, v. Bornók fő helye Bornu, má-soknál Kárné. Mindezeknek különös Királyok van.

A' Goaga, Cururfa, és Gorham tartományoknak tsak neve esmeretes.

VI. O s z t á l y.

N u b i a.

Ejszakra Egyiptom, keletre egy részint a' ve-res tenger szomszédja. Levegője igen meleg, földje tsak a' Nilus körül termékeny. Hoz aranyot, pés-

mát, elefant 'tsontot, szantafát, sok méznádat. Sok lova, és ragadó vadja van. Nubia Abyssiniával régenten keleti Egyiptom volt; a' Nilus, és Takaz közt fekvő fél sziget Méroé szigetének hívatatott, a' hol több Királynék voltak Candaces névvel. Nubia Királya Fungi nevet hordoz. Lakosi mérések, finomok, és szeretik a' kereskedést. Vallások keverék a' 'Sidóbol, és Mahometanból. Vannak Keresztények is.

Sennaar, Dongola, és Darfur tartományokra osztatódik, mellyeknek egyenként meg van maga Kormányozója. A' fő városok az elsőben; Sennaar, a' másokban; Dongola v. Dungala, az utolsóban (Darfurban) melly alig tart 200,000 fekete, szeretsen, Egiptomi, és Arabs Lakost, Cosbé a' fő város, 6000 lak.

VII. O s z t á l y.

Abyssinia. (Egyiptomi nyelven: Nép kéverék).

Földje termékeny, Levegője igen meleg, Pünkösöd havától Sz. Miháléig mindég esik. Mérsékelik forróságát a' sűrű bokros hegyek. Drága ásvány éleg hever a' föld gyomrában; mezein az Abawi (Abyssinai Nilus) folyik. Tef nevű kenyere nálunk esmeretlen. Bövelkedik orvos füvekkel, házi, és vad állatokkal, iszonyatos kigyókkal, Krokodilokkal, és tengeri lovakkal. Tsásárjokat Négusnak nevezik. Egész udrarával a' mezőn lakik sátorok alatt.

A' Lakosok feketék, nagy nagyon barnák, de nem olly tsunyák, mint a' seretsenek. Elég eleve nek, egyenesek, józanok, és vaskosok.

Abyssinia valaha 30 tartományt foglalt magába; most a' Négus birtokait tsak nevekről esmérjük:

1) Tigre tartománnya, a' hol hajdoni fő város: Axum, Koronázás helye a' Negusnak. Innét hívatlak valaha a' lakosok Axumitáknak.

2) Dambea tartománnya, a' Bahr Dambea tó-

val, mellynek hossza mintegy 30, széle 12 fr. m. több szigeti közt találni Gontart, v. Guendert, a' hol a' Nagy Négus lakik Közönségesen.

3) Bagender tartomány, telye hegyekkel; arany minákkal gazdag.

4) Gojam tartomány, a' hol az Abawi (vizek Atja) fakad. Egy részét a' keleti Gallok (Bartuma Galla) és nyugotiak (Boren-Galla) bírják. Délre, és az Ajan partos felé, még egy más nemzet van, melly Fejedelmét Lubanak nevezi. Abech partosa, a' veres tenger mentében, tenyésztelen, forró, telye erdőkkel; az éjszaki rész a' Töröké, a' dely a' Dancali Mahometan Királyé. Itt jeles, Suaqvem, rév part, 's nagy város. Macua, és Arcua v. Erkiko. Baylur v. Vella, a' Dancaliak rév partja, a' Babelmandel föld szüke mellett, melly Afrikát Arábiától választja.

VIII. O s z t á l y.

C o n g o.

A' sok Országoktól vette nevét, mellyek benne találkoznak, Levegője forró, ha tsak az eső, és szél által nem hűvesítetik. A' Portugallok azt Al-Guinéamak is nevezték. Terem ott köles, kukoritza, és felséges gyümölcs, három nemű Palma, és sok méznád. Több vas, és réz bányák nannak benne. Egyébb állatok közt különös itt a' Cojas-Morru, sokat hasonlít formájában, és viseletében az emberhez; egy neme ez az Urang-Utan nevű majmoknak, mellyek Bornéoban találhatnak.

A' Lakosok feketék, de nem olly formátlanok, mint egyébb feketék. Innét sok rabszolgát hordának ki. Sok tartományokat foglal magába; mellyek közt jelesebbek:

1) Loango Ország, 100 fr. m. hossza, 75 széle. Lakosi igen búbajos bálványozók. Királyok van.

Fő városa Loango, a' Király roppant palotájával, 's mellette egy nagy piatztzal. Dél felé, a'

Zayra torkolatjánál van két tartományotska: Cacón-go, és Angoy.

2) Congo Ország, ennek Lakosit 1484. II. János Király alatt a' Portugalok a' Keresztény Hitre térítették, 's abban meg is maradtak. 6 kerületre van Osztva; Sogno, Bamba, Pango, Sandi, Batta, és Pemba.

Fő városa Szent Salvador (Üdvözítő) Püspökség, és a' Király Lakhelye, a' Lelunde partján, domboson fekszik. 10 szentegyház van benne.

A' többi városok a' kerületek nevét viselik.

3) Angola Ország, hajdon Dangol. Tenyészes vidék. Lakosi jó nyilasok, de nem szorgalmatosok, többnyire bálványozok. Keleti részén fekszik oarü, v. Dongo tartománya, mellynek Királya Angolának hodul.

Fő városa Loandai Sz. Pál, Püspökség, nagy, és népes város jó révpartal. Itt a' Jesuiták viselték a' Lelki szolgálatot. Mapungo a' Dongoi Király Lakhelye, Keletre Matamba tartománya fekszik.

4) Benguela Ország. Itt igen sok vad állat van, az elefántok százanként járnak. Kevés Lakost találni, 's ezek is ki vannak téve Jagas nevű szomszédjaik ragadózásinak. Sok sot hordanak ki belőle. Fő városa Benguela, v. Sz. Fülöp, erősség a' parton. Sok fejér lakik benne. Környékein gazdag arany minákat találni. Ó Benguela, éjszakra.

IX. O s z t á l y.

Cafraria.

Nevét az Arabs névtől (Cafr) veszi, melly Hit nélkül valót tesz. Igen terjedt tartomány Afrika közepén, és három részre osztódik:

1) Az éjszaki rész, melly országokat, és népeket rejt magába, a' nélkül hogy valamit tudnánk felőlök neveken kívül; a' millyenek: Majae, Biafara, Gingiro, v. Gingirbomba, Macoco, v. Anzico. Monoemugi, v. Nimeami; a' Jagasok, Mumbosok,

Zimbosok, Bororok, kiknek Országá Maravi v. Abuta: és a' Muzumbo - Acalunga vidékek.

2) A' Déli rész, leg déliebb része Afrikának; kevés lakosa van, noha meg lehetössen terem; erdeiben számos vad állatok tsavarognak. A' Levegö inkább hideg, mint meleg, kivált a' jó reménségi fok felé; de olly egészséges, hogy, közönségesen, ott az emberek 100 esztendőnél tovább élnek. A' Lakosok feketék, motskosok, és vadak. A' kik a' Portugallokkal, és Hollandokkal kereskedésben állanak, lassanként meg polgárosodnak.

Külömbbféle nemzetek lakják ezen tartományt, kiknek tulajdon Fejek, v. Vezérjek van. A' Cimbebak (Királjok Mataman). A' Hottentottok, a' leg déliebb részen, kiknek szünetlen szájában van a' Hottentot szó. Ez a' tartomány fel osztatik a' Jó reménség fokára, nyugot felé, a' Cabo Falso, v. Cap Furchura, középen, és a' Tö fokra.

3. A' keleti rész, a' Manaca, v. Sz. Lélek folyója, 's Zambéze, v. Guama folyó közt a' Lupata hegységtől a' tengerig terjed. Igen termékeny, Lakosi erősek, igen feketék, és mérészszebbek szomszédaiknál. A' leg újjabb Irok szerint 5 Országra Osztodik:

1. Monomotapa (Arany Tsászár, e' volt neve hajdon egy iken hatalmas Fejedelmeknek) Fejedelmeket annyira tisztelik, hogy azzal tsak térden beszélnek. 1561 Tsaszárjok meg kereszteltetett egész Udvarával egy Portugall Jesuita által, a' kit az kevés üdö mulva meg ölettetett némelly Arabsok bújtoztatására. Jelesebb Lakhelyek:

a) Zambacé, a' Tsászár Lakszéke. Tete, és Sena, erősségek.

b) Manica vidéke, királlyok Chagunga; arany minák találkoznak benne, mint az előbbeniben. Fő városa; Manica, v. Magniaca:

c) A' Quietévé, v. Sofala tartomány, némellyek Zambacét ide helyheztetik. Sofala, kis város, egyébként Séfirának is nevezék. Ezen tartományban az arany, és elefánt tsont közönséges.

d) Sabia, a' hol a' Király neve: Sedenda. Fő városa Manboné.

e) Inhamban tartománya, ennek Királya 1560 meg kereszteltetett egész Udvarával a' Portugallok által. Fő városa: Tonge. Inhaqva erősség.

X. O s z t á l y.

E l e g y C a f r a r i a.

Ezen tartomány majd egész partosát el foglalja, kelet felé, Afrikának; az Arabsok lakták annak egy részét, a' Portugallok 1498 jöttek oda két részre osztódik:

1. Z a n g u e b a r, posványos, egésségtelen, és átaljában nem tenyészes vidék; leg több az arany, es elefánt tsont, mellyel kereskednek a' meg lehető erköltsű bálványozó fekete Lakosok, vannak Mahometánok is, és fehér Portugall keresztények.

A' sok kerületek közt jelesebbek:

a) M o s a m b i k, fő városa Mosambic, a' hasonló nevű szigetben, melly igen termékeny. Dud, a' Király Lakhelye.

b) M o r u c a, a' Mocua nemzet Királya tartomány-a' hol a' Portugalloknak Kílamané nevű erősségek van.

c) M o n g a l e, a' hasonló nevű fő várossal a' Moma partján.

d) Q u i l o a, ó Quiloa, fő város a' szározon. Új Quiloa, a' szigetben.

e) M o n b a z, az ön nevű fő várossal a' Monbaz szigetben.

f) M e l i n d, hasonló nevű fő városával. Éjszakra feküsznek; Lamo, Ampazé, és Paté szigetek.

2. A' másik rész: Ajan partosa, a' hol a' következő tartományok feküsznek:

a) B r a v a, köz Uradalom; Brava fő várossal, gazdag arannyal, ezüstel, és szürke ambrával.

b) Magadoxo, hasonló nevű fő városával. Termékeny vidék. A' város gazdag, szép, és nagy kereskedést űz.

c) Adel; termékeny, a' többi közt látni itt fekete fejű, és nyakú birkákat, mellyek farka 25 fontot is nyom; teheneket két szarvval, és egy szarvval, melly homlokokról hátokra hajlik. A' kereskedés nagy. Fő városa Aucagurelli, Zeila, révpart; úgy Barbora, derék kereskedő városok. Mind ezen tartományoknak tulajdon Fejedelmek van; a' kik közt többnyire a' Portugalloknak adóznak. Azomban miólta a' nyugatlan zurzavarok Afrikát is zenebonába ejtették a' többi világ részeivel; majd ki szabadítják magokat a' vidéki hatalomból, majd ismét bele törik lábok a' nyügbe. Ugyan azért nem lehet a' hasonló tartományokról a' Statisztikára nézve bizenyost, és állandót írni.

XI. O s z t á l y.

A f r i k a i S z i g e t e k.

Jelesebb szigetei Afrikának részint az Indiai tengerben, a' keleti partos által ellenébe, részint az Atlánti nagy tengerben feküsznek a' nyugoti részen.

§. 1.

A' keleti partok ellenébe fekvő szigetek.

1. Madagascar, 1506 találták azt fel a' Portugallok, és Sz. Lörintznek nevezték; a' Frantzok 1665 Dauphinének. Leg nagyobb sziget az esmeretesek közt a' föld kerekiségén 250 fr. m. hossza, 120 széle, 800 kerülete. Termékeny, bőven érik ott: a' narants, tzitrom, ananas, dinnye, hüvelyes vetemény, ris, pamut, és fehér bors. Sok ritka betsű fákat találni, ében, brasil, szantal, és több féle pálma fáka. A' folyók sok drága kő nemeket hor-

danak magokkal; nagy száma van a' szarvas, és minden Europai marhának, több féle nálunk egészen esmeretlen. Több nemű mézei közt egy igen édes, és hasznos a' mely, és nehéz lélegzet orvoslására. A' Lakosok feketék, és fejérek, a' kik Arabs maradékok, és lassanként el barnulnak. Hit vallás nélkül, egy Ptrütsök nemet imádnak; igen babonások. Innét ki lehet venni erköltseiket. Több Uralkodók vannak a' szigeten, a' kik mind untalan hadat viselnek egymással. A' rév partok közt jelesebb Sz Vintze, nyugotra, és Szilvási, (aux Prunes) keletre. Középe telye van hegyekkel, a' honnét több vizek folynak ki a' tengerbe. Három nevezetes fok emelkedik rajta: Sz. Sebestén, Sz. Román, és Sz. András. Keleti részén fekszik a' kis Sz. Maria szigete.

§. 2.

A' Burbon, és Frantzia szigetei.

A' Portugallok találmánnya 1503. kik is azt Mascarinak, 's a' Frantzok 1657. Burbonnak nevezték. Termékeny, és egészséges levegőjü. Nevezetes itt a' többi közt, a' sok vadon kívül, egy tsirkéhez hasonló nagyságú neme a' denevérnek, mellynek husa igen jó ízü. Nints mérges állatt, hanem egy tojás nagyságú pókot találni, méreg nélkül. A' legbetsesebb fák nemeivel bővelkedik; úgy a' nemes termésekkel, és gyümölcsökkel. Sok teknyös békát is táplál, számosan szedik itt az ambrát, és klárist.

§. 3.

Frantzia szigete.

Melly az előtt Móritz szigetének neveztetett, bővelkedik minden féle házi, és vad állatokkal, itt a' szárnyas egereknek akkora fejek van, mint egy majomnak. Tsuda bősége van a' folyói, és tengeri halaknak; mellyek közt iszonyú nagyságú teknyös békákat, rájahalakat, tengeri teheneket, és ökrö-

ket szemlélni. Jelesek ezen szigetben a' Burdonnától emeltt ispotály 500 ágygyal, a' 366 ölni tsatorna, a' fegyver ház, erősség, a' malmok, nád-méz plántázat, a' pamut, és indigó fabrikák, hajó építő. Mind ezeket a' Frantzok kormányának közönheti.

§. 4.

A' Comora Szigetek.

Melleyeknek pogány, vagy Mahometan Fejedelmei vannak. Termékeny minden országaira nézve a' természetnek.

Az Anjuan nevűnek jó ki kötője, vagy vasmatka alapa van. Éjszaki részén nagy számú szigetskéket látni, a' melleyekben semmi jeles nints.

§. 5.

Sokotora Sziget.

A' Guardafui Fok által ellenébe. Lakosi keresztények, mahometánok, és pogányok: fő városa Tamarin, az éjszaki parton. Jól épült város; Lakosi kereskednek Arabiába, és Goába.

Ide lehet számlálni Kerguelon szigetét is, melyet Cook Pusztaságának nevezett a' természetlenség miatt. Tovább nyugotra több más pusztá, és a' nagy tenger jegeitől körül vett, 's Marion által 1771 fel találtt szigeteket észre vehetni.

2. Afrika nyugoti partosa ellenébe fekvő Szigetek.

§. 1.

A' Canariai (hajdon szerentsés) Szigetek. Az ég aljok igen mérsékeltt, földjök termékeny; van azokon gabona, felséges bor, méz viasz, nád méz, minden féle gyümölts, házi és vad állatok, 's madarak, melleyek közt minden felé leg esméretesebbek az úgy nevezett Canari verebek.

Ezen Szigetek közt nevezetesebbek: Palma híres jó boráról, és tűzokádójáról. Fő városa; Palma, vagy Sz. Kereszt.

Goméra, Fortaventura, és Lancerotta, a' hasonló nevű fő városokkal. Canaria, igen termékeny borral, gyümöltsel, és gabonával, mellyet kétszer takarítanak, Böjt elő, és Pünkösöd havában. Fő városa Canaria, a' Lakosoknál: Ciudad di Palmas; szép, és alkalmas város, Püspöki szék.

Teneriffa Szigete leg nagyobb, és gazdagabb. Pic nevű hegye 1,742 öl magas, tsüttsza szünetlen hóval borítottatik, noha máskepp ott soha se nem havaz, se nem fagy.

Fő városa: Laguna, Püspökség.

§. 2.

Madera, és Porto Santo Szigetek. Fonchal fő várossal.

Ezekről lásd Portugalliát az I Kötethen. 125's a. t. lapokon-

§. 3.

A' zöld Foki (Cap Vert) Szigetek.

Neveket az által ellenbe fekvő Cap Vert Fók-tól vették; ez pedig a' magáét az örökös zöldelléstől nyerte.

Tsuda dolog, hogy ezen vidéke a' nagy tengernek szünetlen zöld füvekkel borítottatik, távol Afrika partossától 150 fr, mdre., 's feneké nem lévén. Ezen Sargassa nevű fű hasonló a' vízi ré'suhához, gyümöltse pedig a' tengeri szőlőhez, és némely helyeken olly tömött, hogy úszkálló szigeteknek tetszik.

A' Zöld foki szigetek száma 10, mellyek közt jelesebbek: San-Jago (Sz. Jakab), Ribetra fő várossal, melly Püspöki szék. Bonna vista (Jó látás), szép szemléletű, hegyei messzéről fejedrednek. Brava, nints lakosa egyéb a' sok ketskénél, mivel levegője egészségtelen; de igen termékeny. Sz.

Antal, két igen magas hegye van. Sal szigetek. Mayo, Fugo, Sz. Miklós. Sz. Vintze, és Sz. Lutza Ezeket a' Portugallok fedezték fel 1460. Igen melegek, és egészségtelenek. Némellyek kövesek, és tenyésztelenek; mások bővelkednek minden leg nemesebb féle termésekkel 's állatokkal, mellyeket a' meleg tartományokban találhatni.

A' Kereskedes is igen üzettetik, kivált bőrökkel.

§. 4.

Sz. Tamás, és ennek szomszéd Szigetei.

Sz. Tamás szigetéről, és városáról már szoltunk az I Kötetben 132 lap.

Itt Pavoacan híres város, és Püspökség, rév part, és erősség 2000 fejer, Portugall, Frantz, Spanyol, és Olasz Lakosokkal. Itt mindeneket béfogadnak.

A' többi szigetek: Hertzeg szigete. Termékeny, 200 ház, 40 Portugall, és 3000 rabszolga találkozik rajta. Fernand-Po, három öböllel, mellyek közt leg jobb a' Cumberland; itt a' tengeri oroszlányfókák olly kövérek, hogy azokból 500 pint 'Sirt is ki olvasztanak.

Anno bon sziget, 100 házzal. Sz. Mathé, és Urunk fel Menetele szigetei.

§. 5.

Sz. Ilo na (Helena) Szigete.

400 fr. mfdre. van a' Szároztól. A' Portugallak fedezték fel 1610; most az Angolokhoz tartozik 1673 fogva, levegője igen egészséges, terem ott kerti vetemény, és mind közönséges, mind déli gyümölts. Az Angolok régi erősségéhez még egyet építettek Saint James név alatt. Ezek minden idegen hajóknak meg engedik itt a' ki kötést, és az élelemmel való el látást. Leg híressebbé lett ezen sziget századunkban Napoleon Bonaparte számki vettestése, és fogsága által; a' ki itt meg holt, és

el temettetet 1821. Pünk. H. 5 kén. (Ide jutott 1815. Mindszent H. 18- kán) Nagysága 5 □ m. 7000 lak. Basalt kösziklából áll. Csak egy helység, Jamestown, van rajta. A' keleti indiaik ki kötője, és a' Persiából Chináig vitetendő pertékák rakhelye.

IV. S z a k a s z .

A m e r i k a .

Határai: keletre az éjszaki tenger, nyugotra a' déli tenger, (mare Pacificum) éjszakra a' 65° éj. szél. felé, egy nagy tartomány, mellyek határait nem igen esmerni; délre a' Magellan szűke, és Tűz föld. Hossza ki térjed a' 37° és 170° közs, éjszaki széle a' 65° tól fogva, és déli széle mint egy a' 55° ig. Tágossága is majd 100°, noha igen változva, 's hossza több 120° nál.

America nevét Americus Vesputiustól veszi, a' ki azt, 1499 hazájából Florentziából) el utazván, fel fedezte. Új világnak is hívtattik a).

Három külömbféle föld övzetet foglal magába, a' forró, és két mérsékeltet, innét ég alja is annyi féle. Középe égető, éjszaki, és déli széle jeges; a' többi csak nem hasonló Európához. Átaljában termékeny, és mindent, a' mi az életre szükséges, bőven hoz. Felsőleges gyümölcsök sokaságát lelteni ott, mellyek Európában esmeretlenek. Sok nemeit találni a' lábos, és szárnyos állatoknak is, mellyek a' mieinktől külömböznek. De a' mi az Europeiakat leg inkább oda vonza, a' sok arany, és ezüst minák.

Lakosi. Az America beliek közönségesen egy kevésé barnák, virgantzok, izmosok, és elmések. Találtattak közöttök köz, és Magány Uradalmak, és több hasznos találmányok. De nagy részint tsalfák, és boszu-allok. Bálványozók, azokon kívül, a' kik kételenítették magokat meg adni, ezek hodít-

a) Több féle neveiről, fel fedeztetéséről, és történetes környül állásairól egész Könyveket lehet olvasni külömbféle nemzeteknél.

tojoknak vallását követik. A' kik az Európaikkal kereskedésben állanak, emberségesebbek, a' többi vad, és kegyetlen, sőt vannak ember hússal élők is. Közönséges fegyverek az ív, nyíl, és buzogány. Vannak, a' kik az Európaiaktól a' tüzelő fegyverrel is meg tanultak bánni.

Amerikában sok féle nyelven beszélnek De leg közönségesebb a' Mexikói, és Perui. Öt Nemű Lakosokat Külömböztetni meg: az Európaiakat, Métiseket, (kiknek egyik szülője Európai, a' másik Amerikai) a' Honniakat; Kiket Indiánoknak neveznek) a' Feketéket, (Kiket Afrikából oda visznek) és Kortsokat; (mulát) Féjér, és Fekete szülöktől valókat. Americának két nagy tenger öble van, a' Sz. Lőrintzi, éjszakra az Új föld szigete, és a' Mexikói, mellybe a' Mississipi folyik.

Hegy foka is három van: a' Cap Breton, a' Sz. Lőrintzi öböl be mentén, a' Cap Florida, a' Mexicói öblön, és Sz. Ágoston foka Brasilia partosán.

Négy igen híres folyóval kérkedik:

1. Az Amazonoké, déli részén, Perúban ered, által iktat egész déli Americán nyugotról keletre, Guiana, és Brasilia közt a' tengerbe szakad. Ez leg nagyobb folyó a' világon, és azt állítják, hogy nagyobb vidéken által megy 1200 fr. mfdnél.

2. A' Plata, vagy is ezüst folyó. Perúban fakad Plata városa mellett, 's a' Baraguayi, és Paranai folyókat magával vévén Buenos-Airesnál a' tengerbe süljed déli America déli Keletén. Éjszaki részén.

3. A' Sz. Lőrintz, vagy Canad folyó vize, melly Canadán által megy déli nyugotról éjszakra, Quebec fő várost el hagyván, a' Sz Lőrintzi öbölbe omlik.

4. A' Mississipi, éjszokról délre siet a' Mexikói tenger torkolatba. Ezen részén Americának öt jelesebb tavakat olvashatni: a' Felső tó, a' Michigan, a' Huron, Erié, és Ontario. Ezek egymásba, 's végre a' Sz. Lörinz vizébe folynak. Az

Erie az Ontarióval egybe folván készitti a' nevezetes Niagara víz rohanást.

A' leg jelesebb hegy Lántzok déli Amerikában találkoznak, u. m. az Andesi Övedzők Peruban, és chiliben, és a' Brasiliai Övedzetek. Az első a' Panamai tenger szűktől egész a' Magellán föld szorossáig húzódnak 1500 fr. mfdre. Az utóbbiak által húzódnak lántzformára éjszaki részén ezen iszonyatos tartománynak, 's azután Keletre terjednek.

F e l O s z t á s a.

A' természet maga fel osztani látszik Amerikát az éjszakára, és délire, mellyeket a' Panamai tenger szűk kapcsol.

I. O s z t á l y.

É j s z a k i A m e r i k a.

Ezt 6 fő részekre Oszthatni:

1) Canada, Luisianával- 2) Az éjszak Amerikai egyesült karok, vagy tartományok, dél keletre, és éjszakra Canadától.

3) Florida, melly Karolinától a' Mississipi folyóig terjed fél sziget formában.

4) Mexicó, vagy Új Hispania nyugotra, és délre. 5) Új Mexicó, annak éjszaki részén.

6) Az újonnan fel fedezett vidékek Canada nyugoti részen.

Ide járolnak több szigetek, p. o. Új Föld, a' Lukáyok, nagy, és kis Antillák, és az Azoriak Europa felé.

§. 1.

C a n a d a.

Itt a' sok erdő, számos tó, gyakor köd, a' levegőt hidegíttik; a' hó Sz. András Havától Sz. Györgyéig tart. A' föld termékeny; és gabonát jól terem.

A' városok: Quebec, fő város a' Sz. Lőrincz vize mellett 15000 lak. Montreal, vagy Maria-Váro-

sa; erős, kereskedő város. Hajdon a' Sz. Sulpitziusi Missionariusoké volt. Ősi Lakosi vadak, és az Irokok, 's Huronok kegyetlenek. A' Frantzok itt több erős várokat alkottak.

Luisiana. Igen tenyésztes vidék, minden déli, Európai, és nekünk ösmeretlen növényekkel, és gyümölcsökkel bővelkedik; a' madarak neme olly sok, hogy mind eddig ki se lehetett a' falkat esmerni. Itt vannak a' nagy hoszszú tsengetyűs farkú, és mérges harapású kigyók.

Az Illinokon kívül több vad nemzeteket táplál; u. m. Assinibolok, Paniok Padukák, Kanzék, Chiacachákat. Nevét XIV. Lajostól vette, Kinek Uralkodása alatt, 1680 fel fedeztetett Salle Robert által. Ezek, és több tartományok majd egyik, majd másik Európai Nemzet Kezében vagynak, majd magok Kormányoznak, úgy hogy a' föld le írók egy hamar meg nem határozhatják azoknak állandó sorsát.

Fő városa: Új Orleán, szép 4—5 emeletű házokkal.

Acadia, vagy új Scotzia, ez nagy, és igen termékeny tartomány; az új osztás után egyik részét új Brunswiknak nevezték, ebben van Fridrik-Town fő város, és Sz. Anna városa.

Új scotziában: Halifax fő város. 16,000 lak. Igen jó halászatja van. Port-Royal, v. Annapolis Royal. Canada éjszakjára fekszik új-Gallia a' Hudson öble körül. Igen hideg tartomány. Két részre osztatik, 1 az éjszaki Labrador; Grönlandiától a' tenger által váloztatik. Lakosi az Eskimusok, a' kiket mind eddig meg nem lehetett szelidíteni, szakált viselnek, és nyers hússal élnek.

Másik részét még tovább ki nem lehetett vizsgálni, mint az éjszaki szélesség 51° tól a' 65° on túl. Földje délre termékeny: a' partoson lapány, ingoványos, telye erdőkkel, és bokrokkal. Belsejében nagy vidékeket lelni moh nemekkel, tsalitokkal, tavakkal, és dombokkal telye.

Külömbbféle részeken fekete, és jó földet is találni, melly minden nemeit meg termi az Európai

veteményeknek. Az ásványok drágább nemeit is meg találni itt. Állatok sok félek vannak, a' vízben, és földön. Itt helye van mindennek, a' mit Sibiériáról mondtunk, még a' Lakosokra nézve is, a' kik közép természetűek, barnák, szemek, és hosszú hajuk fekete. Igen szelídek, és emberségesek. Fő hely, és erősség; Fort d' York.

II. O s z t á l y.

Az éjszaki Amerikai egyesült Tartományok.

Ezen nagyobb, és kisebb szigetekből álló egyesült Tartományok el szakasztott részeiből állottak össze az Angol Birodalmaknak 1783. kiknek függetlenségét magok az Angolok is el esmerték a' Párisi frigy kötésben. Elejintén 15 szigetekből állott, most 18-ból áll. Köz Uralkodás módjára kormányoztatnak, mindenikének meg van a' maga kormányozója, és nép képviselőji, része lévén a' külön el látásban (administratio) és igaza a' Gyűlésre való ki nevezésére követeimék. A' kormányos, kit magok közül választanak, bizonyos üdeig viseli a' fő hatalmat, melly az egész egyesült Községek által reá van bízva. Ezen Tartományokról, azok kormánnyáról, népe tulajdonságairól annyit írtak, és írnak a' Tudósok, hogy itt a' hasonló ötlökről emlékezni se szükséges. A' Lakosok számát mintegy 8,000,000-ra teszik, kik közt sok rabszolga volt ez előtt, de azok száma kevesedik, 's a' kereskedés azokkal el tiltatott. Némellyek azt állítják, hogy 700,000 hadi népet ki állíthatnak, de 150,000 is elég az egész száraz meg hodítására, és minden ellenséges erő vissza nyomására. A' jövedelem 2 miliom Doldarra számollatik, (a' Dollár mintegy 2 ezüst forint) az adósság 80 miliomra. 1798 a' hajózat 50,000 hajósokat foglalatoskodtatott; a' honnét ki tetszik, hogy a' kereskedés virágzó.

Az éjszaki szigetek.

1) **Main**, 100,000 Lakosa van; tengeri partja ki terjedett, és meg rakatott alkalmas, és hátorságos öblökkel. Öt megyéből áll. Fő városa Poriland a' Casco öblön, kellemetes város, 2500 lak. Yorck, a' hasonló nevű folyónál. Kereskedik.

2) **New - Hampshire**. Termékeny Ország, telye van szárnyas állatokkal, u. m. pulka, fogoly, galamb, lud, rézével 's a' t. A' szarvas vad nagy számmal van. A' vadaktól tsekélységért vesznek kásztor, vidra, nyest, és fekete róka bőröket. Ugyan ez történik a' három következő tartományokban. Kilentz megyére osztatik. 1790 -ben 141,885 lakos. 198 rab szolgálta volt. Fő városa; Portsmouth, kereskedő révparittal. Walpole, Carles - Town, és Darmouth, a' Connecticut folyó partján.

3) **Vermont**. 1791. fogadtatott a' frigyességhe. 11 megyére van osztva. 1790. 85,589 lakosa volt. Igen hideg Ország. Fő városa Bennington, 2400 lakossal. Egyébb városai tsekélyebbek.

4) **Massachuset**. Leg gazdagabb, és virágzóbb az Amerikai gyarmatok közt. 12 megyére osztódik 378,787 embert számlálni. Lakhelyeiben, melyek közt fő város **Boston**, egy szép rév-parton, melly a' tengeri rablók ellen hátorságos sok szigeteivel, és kőszikláival, 600 hajó el fér benne, jól meg van erősítve, tsak egy nyílaton lehet belé hajózni; új tudományi, és mesterségi Akademiája van. Lakosi száma 20,000 -re megy. Salem, igen helyes város 10,000 lak. Newburg-Port, 4000 lak. Charles-Town, 2000 lak. Cambridge, Universitással, Springfield, Massackuset, erősség.

5) **Rhode - Islang**. Uj Anglia Paraditsomának neveztetett termékenysége, és égalja egyformasága miatt. 5 megyéje van 68,805 lak. Rhode szigetét foglalja magába, a' hol van: Newport, és éjszakra a' parton Providence, fő város, fekvése alkalmas a' kereskedésre.

6) **Connocicut**, az által ható folyótól vette

nevét, 9 megyére van osztva 257,950 lak. fő városa Hartfort 6000 lak. Salisburg. New-London, fő rév az Országban, 5000 lak. New-Haven, 5000 lak. és Norwick 5000 lak.

7) New-York. A' szározon kívül magába foglalja Long Island szigetét, melly igen termékeny, 21 megyére osztatik, 550,200 lak. A' Hollandok azt, és a' következőt új Hollandiának, az Angolok új Yorknak nevezték, fő városa New-York a' Hudson folyó partján a' Mahanatan szigetben; nagy, jól épült város 40,000 lak. Hajdon Uj-Amsterdam neve volt. Albany, hajdon Fort-Orange, derék vár 6000 lak. Saratoga 6000 lak.

8) New-Jersey. Termékeny, levegője jó, és hallal bővelkedik, 15 megyéből áll 184,200 lak. Fő városa Elisabeth-Town. Burlington, Perth Amboy.

9) Pennsylvania, 25 megyében 454,400 lakos található. Legkereskedőbb az egész Országban; minden Hitvallás szabad, a' rabszolgaság el törültett. Fő városa Philadelphia, szép nagy város a' Delaware, és Schuyskil folyók közt, a' Quakerok építették azt a' régi Babilon formájára, útszái sinor után vannak, és igen tágosok. Lakosi száma 70,000. Egyetlen révpártya a' Birodalomnak. Sok kegyes intézetekkel, és egy könyv-házzal díszes

10) Delaware; tsekély tartomány, 3 megyére osztva 60,000 lak., fő városa Newcastle, kereskedő rév partal.

11) Maryland, 19 megyékből áll, 599,000 l. a' kik jobbára Katholikusok, és Püspökséget emeltek. Fő városa Annapolis 2000 lak. Baltimore, a' Patopsco folytába, a' leg sikeresebb révpartal, 22,000 lak. igen derék kereskedő város. Washington, a' Potowmak folyó mellett 5000 lak. Ez van el rendelve jövő Orzági fő városnak, és ha a' rajzolat szerént el készül, leg szebb lesz talám az egész világon.

12) Virginia. A' Levegő kellemetes, a' föld bőven terem, kivált dohányt, minden Europai gyü-

möltöt fel találni itt, az úgy nevezett selyem keanderrel együtt, 82 megyére osztódik 750,000 lakos. Nyúgoti része igen hegyes, fő képpen az Apalach hegyek azt által ágazzák. Fő városa Richemond, a' James folyó partján 6000 lak. szép házai vannak. Williamsburg 1400 lak. Elisabeth-Town, rév part. York, és Gloucester.

13) Éjszaki Carolina, 58 megyére osztatik 400,000 lak. Fő városa New-Berne, Edenton, Bath, Brunswick. és Wilmington.

14) Déli Carolina. Termeszt igen jó gyümölcsöket, méheket, és selyem bogarakat. 9 kerületre osztatik 300,000 lak. Fő városa Columbia, új város, szép épületekkel. Charles-Town; 25,000 lak. Jó révpartja van közelében. Beaufort, a' port Royal syomszéd szigetében, melly leg jobb, és elég tágos a' leg számosabb flották be fogadására.

15) Georgia; 24 megyével, 100,000 lak. Fő városa Luisville az Ogeché partján 8000 lak. Savannah, erősség, és kereskedő hely; 7000 lak. Augusta, virágzó város Argyle, erősség.

16) Kentuken; 14 megyére osztva, 150,000 lak. Igen tenyészes tartomány. Fő városa Frankfort. Lexington 2000 lak.

17) Tennessee, 15 megyére osztva, 100,000 lak. termékeny vidék. Fő városa: Knoxville, Nashville, a' Cumberland folyó mellett.

18) Az Ohio éj-nyúgoti vidéke (North-Western Territory). Ezen tartomány termékeny kivált a' folyók partosain; 5 megyére osztatik 80,000 lak.

III. O s z t á l y.

F l o r i d a.

Luisiana, Carolina, éjszaki tenger, és Mexikói öböl közt, Sz. Agoston, és Pensacola várokon kívül a' vadonyok birják ezen vidéket, ezek magos termetűek, olaj színűek, kik magok Fejedelmek (Paraustis) által kormányoztatnak. A' tarto-

mány bőven terem kivált kukoritzát, melyet kétszer szednek.

III. S z a k a s z.

I. O s z t á l y.

Mexikó vagy új Hispania.

A' 8° és 27° éj sz. szél. és 85° és 115° hosz. közt. Egészlen el foglalja azon föld nyúlatot, melly éj nyugotról déli keletre huzódik az éj szaki, és déli tenger közt. Noha a' forró övedzeten fekszik, levegője mérsékeltt, és egészséges, melly a' gyakorszéltől, és esőtől van. Gabonája, kukoritzája, kakaója bővséges, a' leg válogatottabb gyümölts nemek, mellyeknek mi nevet se tudnánk adni, gyönyörködte-tik ott a' lakosokat. Legelői sűrű nyájakat táplálnak. Az arany, és ezüst bányái híresek. Itt számos madár neme ketsegteti az ember szemeit szép tollaikkal, és füleit bájtó énekléseikkel. Ezen tartományt a' Spanyolok fedezték fel 1518. 's 3 esztendő alatt az egész vidéket be vették. Az addig pogány Lakosok a' Katholika Hitre tértek ödönként. Most, a' pártütés és hadak közt, tulajdon kormányra látszanak ügyelni, és ez erant a' Spanyolokkal hadat viselnek, mellynek ki menetelét a' Jövendőség határozza meg. A' született Mexikoiak szelídek, szorgalmatosok, és ügyesek a' tudományokra, és mesterségekre, de a' dolgot nem felette kedvellik. Lakosi számát ki 6, ki 7 milliomra teszi. Három Kormányra osztatik, és minden Kormány több tartományokra.

1) A' Mexikói Kormány. Ex 9 tartományt foglal magába: fő városa az egész Országnak Mexiko, leg nagyobb, és szebb város egész Amerikában, Erseki széki, Lakhelye a' Kormányzónak, és Universitásnak, 150,000 lak. Piatzai közt fel tűnik a' vásári. 5 szép, és tágos útszái vannak. A' Templomok roppant épületek több egyéb házokkal. Egy hasonló nevű sós vízű tó mellett fekszik melly

egymás édes vízüvel közli vizét. Mind a' kettőnek kerülete 30 fr. mfd. Ezek áradása veszedelme el távoztatására a' Spanyolok egy hosszú tsatornát készítettek a' hegyen keresztül. A' (kivált Spanyol) Lakosok majd mind selyemben járnak. A' férfiak kalapjokon arany sinort hordoznak gyémánt rósákkal, a' mester emberek gyöngy sinorokat, sött a' rabszolgák is arany, ezüst, gyöngy nyak, és kar kötöket, 's tsatokat viselnek drága kövekkel. Aca-pulco, rév part, jeles a' kereskedésről, szépségeről, és bátorságáról.

2) Méchoacan tartomány, bő termésű. Fő városa Mechoacan, vagy Valladolid, Püspöki szék a' déli tenger partján szép kereskedő város.

3) Yucatan tart. arannyal, ezüstel, és gabonával bővelkedik, a' hol az aratás kétszer van esztendő által. A' sok féle állatok közt különös a' matska tigris, a' sok vad borjú, és telkén, 's a' Lajhár. Fő városa: Merida, Püspöki szék, Campeche.

4) Tabasco tartomány, Tabasco fő várossal, melly kitsin, de népes.

5) Guasteca, vagy Panicco tart. Panuco fő városával.

6) Új Leon. Bányái vannak, de Lakosa igen tsekély számú.

7) Luisiana, vagy nyugoti Florida, új Orleán fő városával.

8) Tlascala, Tlascala fő várossal. Puebla de los Angeles, Püspöki szék roppant Püspöki Templommal. Piatza bolt ivzatokkal kerítettik, igen jó levegője van. Lakosi száma 60,000 posztó, és üveg fábrikával. Vera-Cruz, rév part. Új Vera-Cruz, város a' Mexikói öblön. Itt szoktak szállani a' mostani had előtt az Europai kereskedő hajók, és a' Királyiak is, mellyek (8—10 hadi hajók) Amerikából, Hispaniába hordották az aranyot, és ezüstöt, 12—15 indigót, Cacaót, gyönyházat; dohányt, 's más honni terményt hordó kereskedő hajókkal.

9) Guaxaca tartom. Bövséges itt az arany, ezüst, gyöngy ház, cacao, és gabona. Fő városa: Guaxaca, Püspöki szék, a' vidék gyapja, és lova igen betses. Az itteni Sz. Katalin Apátzáji egy port készítenek, mellynek felséges illatja van, és nagy kelete van még Peruban is, és Hispaniában, Antequera, város, 1000 lak.

II. Guadaljara Kormány, vagy új Galitzia.

Leg termékenyebb a' Spanyol Birtokok közt. Több tartományai közt jelesebbek:

1) Guadalajara, vagy Guadalaxara, a' hasonló nevű fő várossal, melly Püspöki szék, 30,000 Lakosa van, derék kereskedéssel.

2) Chinaloa tartom. A' California öböl mellett. Bővelkedik gyümöltsel, Török bözával, hüveles veteménnyel, és pamutlal. Fő városa Cinaloa, vagy Sz. Jakab.

3) Culiacan tart. ezüst minákkal, 's az ön nevű fő várossal.

4) Xalisco tartomány, Compostella fő várossal.

5) Új Biscaya tart. fő városa Sz. Borbála. Durango Püspöki szék.

Ide tartozik California, melly 1536 fedeztetett fel a' déli, és Californiai tenger közt, melly által Mexikótól el választatik. Ezen partosok igen esmeretesek, és híresek a' gyöngy halászatról. Eg alja széléd, egyéb hogy a' ködök uralkodnak; földje termékeny. A' déli tenger partosait még igen kevesé esmerni, kivált a' Fehér fokon, v. Sz. Sebastén fokán túl, leg inkább pedig az újonnan fel fedezett részeket. Fő városa Monteret, 1770 alkottatott; Cap S. Lucar, leg déliebb részén az esmeretes Californiának. Loreтоми B. Aszszony, éjszakra, a' tenger mellett, a' hol a' leg régiebb Missio állítatott fel. Három külömbféle nyelvű nemzet lakja az óra, és újra osztott Californiát a' Peruszuk, v. Eduk, déli részen, a' Monkik, v. Lorettok: a' Cochimik, v. Laymonok, éjszakra. A'

Lakosok izmosok, erősek, és jó természetűek. Hasonlók az Amerikai vad nemzetekhez, egyéb hogy az új Hispania beli Indianoknál barnábbak. Kép vonatok kellemetes, mellyet orrok, és fülek által luggasztása, artzájok külömbféle festékekkel való be mázolósa által el tsufitanak. A' Jesuiták ezen tartományban nagy számú Missiókat helyhezttettek, és számos helységet alkottak, mellyeket virágzó állapotra tudtak emelni, szinte olly munkával, mint Paraguayban.

III. Guatimala Kormány.

Mexico déli részétől Panama Tenger szükéig terjed, és több tártományokat foglal magába, mellyek közt jelesebb:

1) Guatimala, bőven termő vidék, de a' föld indulásnak alájavan veltve: Guatimala nagy, gazdag, Kereskedő fő városa, Püspöki székkal, és Universitással. Tsak egy Plébánia Temploma, de sok szerzetes Klastroma van. A' pompá üzés itt hasonló a' Mexikóihoz, 1717 egészen el pusztúlt a' föld rengése által, melly 8000 familiát temetettel. De most ismét szépen meg épült.

2) Chiapa tart. a' hol; Chiapa el Real, fő város, Püspöki szék; fő kereskedése cacaoval, nádmézzel, és pamuttal üzettetik. Chiappa de los Indos.

3) Honduras, leg szegényebb, és el hagyatottabb Spanyol Amerikában: Fő városa Valladolid, a' hol a' Truxillói Püspök Lakása ván. Truxillo, rév part.

4) Nicaragua; leg szebb, és tenyészesebb új Hispaniában. A' nagy héség miatt nyáron nappal nem lehet utazni. A' tél esőkből áll, Pünkösd havától 6 holnapig.

Fő városa Sz. Leon de Nicaragua', Püspökség, szép nagy kereskedő város, egy igen mély tó partján. Van Közelében egy szünetlen tűz okádó; úgy közepén is a' tonak egy szigetben. Granada szebb és gazdagabb város amannál, 4 Klastrommal.

5) Costáríca (gazdag partos): fő városa Cartago, Püspöki szék, gazdag, és kereskedő.

II. O s z t á l y.

Ú j M e x i k ó.

Luisana, Mexikó, és Bíbor (piros) tenger közt. Éjszaki határa esmeretlen. 1553 fedeztetett fel. Ég alja szelid, és egészséges; igen hegyes, de nagyon termékeny, és legelő, aránya is van, és ezüstye, 's maragd, 's más drága köve, gyöngye, és Kriсталja. Házi, és vad állatok nagy számmal találkoznak.

A' Népség külömbféle, mind vezérlésekre, mind vonataikra, mind pedig vallásokra nézve. Némelyeknek nints bizonyos vallások. Sokat meg térítettek a' Spanyolok.

Fő város itt Santa Fé, Püspöki szék. A' bíbor tenger nyugotján fekvő részei Új-Navarrának, és Sonorának hívatatnak, a' hol nints jeles hely. Cíniguellánál 1771. Nagy sokasága találtatott a' darabos arany, melly tsak 16 hüvelknyi mélyen feküdt, attól fogva itt 2000 ember telepedett meg, 's azolta nem kevesbé gazdag minák fedeztettek fel Sonora, és Cinaola vidékein.

III. O s z t á l y.

Canada nyugoti, és éjnyugoti részén történt új fel fedezések, és a' Bafini öböl körül fekvő vidékek.

A' miket a' Frantz, Spanyol, és Angol föld le írók ezen tartományokról írni szoktak, inkább a' tudományok történetes ágaihoz tartoznak, mintsem a' föld le írásihoz. Mindezekről tsak némely neveket lehet meg jegyezni, mellyeket azoknak leg újabb fel fedezőik adtak. Illyen:

1) Az úgy nevezett Nyúgoti tenger, melly egy nagy tenger öböl Canada, és a' Mississipi folyó eredete körül, mellyet a' Spanyolok fedeztek fel.

2) Ej nyúgoti részén az Aguilar Márton be menetének, és Californiának a' partosok, mellyeket 1741 az Oroszok fedeztek fel.

3) A' Spanyol Admiral Fonté 1640, fel fedezte a' Los Reyez folyót, a' Sz. Lázár fő tavát; a' Connosset nevű szép falút, a' Parmentier folyót, és Ronqvilló tavát.

Bernarda Spanyol is sok vidékeket talált ugyan akkor. A' találmányok Közt voltak szép gyönyörű bőséggel termes vidékek, és szigetek, szelid, emberséges, és vad lakosok, derék faluk, drága halakkal telyes folyók, és tavak.

4) Bafin, és Hudson öbleit az Angolok találták fel, a' Hudson öble éj keletén, és a' Bafin be menetén van a' James v. Jakab szigete mellyben szegény vad emberek laktak, egy része partosának a' David szorossa hosszába mindég jéggel borítottik. Ezeknek keleti részén fekszik Grönland, melyről már a' III-dik Kötetben emlékeztünk 289 lap.

Nevét a' zöldellő partoktól veszi. Ki terjedése bizonytalan. Lévegője olly hideg, hogy a' tenger be fagy. Európa, és America közt fekszik két fél gömbön. Halára kel. Spitzberg, dél a' Forbisher szórosa, és Farwel foka, nyúg. David szorosa, és a' Bafini öböl, éjsz. úgy látszik, hogy a' jeges tenger, de nem bizonyos; azt a' IX. században Eric Norvéga fedezte fel, a' ki is ott vad embereket lelt. Ott a' XII. században Püspök is volt. Találni ott minden színű márványt, jó legelőt, nagy, és kis marhát; száraz, tengeri, és jégi vad állatokat, mint Orosz Országban; minden nemű tengeri, halakat. A' Lakosok a' húst, és halat nyersen eszik, és a' leg jobb bornál is inkább iszszak a' tzethal 'sirt. Ruhájok bőrből készül, külömbféle virágokkal tzifrázva (az az tarka madár tollakkal). Fegyverek, az ív, nyil, paríttja, kés, kard, és dárda. Hasonlók a' Lap-pokhoz. Az új Grönlandiak együgyűek, és szelíd

hajlatúak; a' Vallásról keveset (vagy semmit) tudnak, Álméllkodtató erköltsök vonata helyheztetésekre, és fekete epés alkattásokra tekint. Egyéb-ként az idegen nemzeteket meg vetik, és tudatlanságokban is nyakassan ragaszkodnak tulajdon véleményikhez. Különös formája van halász tsajkájjiknak. A' tenger, a' partosok felé, Europa, és America éjszaki részén, telye van tzethalakkal, van 100 láb hoszszú is. 120 hordót is meg töltenek egynek 'sírából 15 nemet számlálhatni azok közt. Azok fogásáról máshól szollottunk. A' Danok, Hollandok, Angolok, Frantzok ki járnak azok fogására.

IV. O s z t á l y.

É j - A m e r i k a i S z i g e t e k.

1) A' S. Lörintz öblében fekvő szigetek; melyek közt 4 jeleebb.

a) Az Új Földi sziget, melly igen nagy, és 1495 fedeztetett fel. Baccalus földjének is nevezik a' sok töke halról. Plaisance fő helye jó rév partal, és kereskedéssel. Ezen tájjékon vannak a' Sz. Péter, és Mikelon szigetei is. Déli keletre ezen tartománytól van 60 fr. mfdre a' Nagy homok alap, majd 200 fr. m. hoszszú, és 400 kerületű. Látni itt tsendes üdőkben 4 — 500 hajókat is majd minden nemzetekből tok, és tzethal fogásban, mellynek sokasága némellykor a' hajóknak alkalmatlanságot szerez, egy jó halázz napjában 400-at is meg fog.

b) A' Királyi Sziget, vagy Breton fok, a' 45° és 47° közt éjsz. szél. Ez is, noha nemigen jó földje, minden természet javaival bővelkedik. Több rév partjai közt híresebb Luisburg, a' város 1713 épült, és igen szép, Kerülete 4 frm.

c) Sz. János szigete, sok vadja, jó legelője, és halas partosai vannak.

d) Anticosti szigetek, erdős, és köszíklás.

2) A' Lucay (Lukáts) és Bermudi szigetek; ezek elsőben találtattak fel Amerikában, levegőjök mér-

sékeltt; közép termésűek, 's nagyon el hagyattak.
Fő zsigetek:

a) A' Bahama, igen veszedelmes az ön nevű tenyer szüke. Itt égy Különös neme találkozik a' pókoknak, majd két hüvelknyi hosszú, 6 szeme van, mint a' gombos tö gombja.

b) A' Providenza, híres fészke hajdon a' tengeri rablóknak most erős vár.

c) Guanahani, v. Sz. Üdvözítő, a' hová leg elsőbb ért Columbus Christóf 1492, 's a' hol a' Sz. Kereszt először állítatott fel Amerikában.

d) A' Bermudi v. Sommer szigetek, 4 számmal, termékenyek, Rétszer takarittanak a' Lakosok. Leg inkább dohány, és selyem bőven van. Vannak mérges állatok is, és tsuda nagyságú teknyős békák.

Sz. György a' fő város, az ön nevű szigetben több erősségekkel.

5) Az Antillai szigetek, a' Nagyokra, és Ritsinekre osztatnak.

A' Nagyok 4 számmal vagynak:

a) Cuba, hegyel telye, de szép, és termékeny. Mindennel bőven virágzik, és igen jó jövedelmű. Fő városa; Havana, nagy Kereskedő város, erős kastély várral oltalmaztatik tágos rév partja, mellybe 1000 hajó fér, noha be menetele szük.

San-Jago, Püspöki szék, rév parttal, és kastély várral.

b) Jamaika, 50 fr. m. hosz. 20 szél. Termékeny méz náddal, indigóval, dohányval, cacaoval, és igen finom pamuttal, vad állat elég van; a' békák teknyője különös szépségű. Nevezetes a' Lagetto nevű fa, levele hasonló a' babérfához, kérge alatt belső héja 10 — 14 rétü, a' felső rétek hasonlók a' posztóhoz, 's ezekből külső ruhát tsinálnak, az alsóbbak a' gyoltszhoz, 's azokból üngöt készítenek; az ágai a' leg szebb tsipkéül szolgálnak.

A' gyolts erős, azt fejríteni, és mosni lehet, mint egyéb fejr ruhát. Lakosi száma mintegy 300,000 Sokat szenvedett 1751 föld indulás által.

Fő városa Spanich-Town, v. Sz. Jago de la Vela; nagy, és népes város.

c) Sz. Domingó Szigete 180 fr. m. hosz. 60 szél. 400 Kerülete. Columbus 1492 fel találván azt Hispaniolának nevezte. Fő városa Sz. Domingo, melyet a' vadony Lakosok Hayti nak neveztek. A' melegség itt nagy, a' levegő egésségtelen. Termékeny, és gazdag arannyal, 's egyéb értz nemekkel, és minden ásványokkal. Az Európai állatok is, és növények, mellyek által vitettek, igen jól teremnek. Sz. Domingo városa Érseki székhely, és vev Part, Lakhelye a' Kormányának. Volt itt pénz verő, szép Akademia, és ispotály, réve Sz. Jerom erőssége által oltalmaztatik.

A' többi jelesebb városkák: Cap Francaís. Port-au Prince, Leogane, Isle a' Vache, és Saint Louis szigetkék.

e) Porto Rico Sziget. Hasonló tulajdonságú Sz. Domingóval. Fő városa Sz. János, püspöki székhely; bátoroságos vev partja van.

2) A' Kis Antilla szigetek; másképp' Caraybok v. Cannibalok: Lakosaiktól vették ezen neveket. Melegek, de egésségtelenek. Tsak három része van az esztendőnek, mivel a' tél tsak esőből áll. Leg több a' dohány, és a' felséges nádméz. Ezen szigetekben találkozik a' Colibri nevű tökéletes szépségű madarka, nyaka oly szép eleven veres, mint a' rubin, hasa, és szárnyallja sárga, mint az arany, farka zöld mint a' Smaragd lábai, és orra simított fekete, mint az ebenfa, szemei két tojás gömbű gyémánthoz hasonlítanak, színek a' barnított atzéléhoz hasonló, feje zöld, hájító arany veggyel, a' himeknek feje egy Kis búbkával ékeskedik. Az egész madár akkora mint egy terebogár.

A' szigetek két részre osztatnak:

1) A' Barlo-Ventoi szigetek, a' jelesebbek:

a) Martinika, igen termékeny, van benne 12—13 Plebániája több fele szerzeteseknek. Két erőssége van: Fort-Koyal, és Fort Sz. Pierre.

b) Guadelupa, a' Sós folyó osztja azt Két részre, egyike lapály, és igen tenyészes, a' másika hegyes, és erdős tsuda nagy fákkal, innét öröké zöld; más fele rettentő kő szíklás. Soufriere nevezetes hegye mindég füstölög; olykor lángol is. A' vidékek termékenyek, és népések.

c) Saint Barthélémi.

d) Marie Galande.

e) Les Saintes.

f) Sz. Lutza v. Sz. Alusia. g) Tabago.

A' többi szigetek: Vierges, Barbuda, Antigoa, Sz. Kristof, Névis, Mont Serrat, Dominika, Barlada, (Bridgetown nagy szép fő várossal) Sz. Vintze; Sz. Croix, Sz. Tamás, Sz. János, Saba, Sz. Eustach, Sz. Márton, és Beke szigetek.

2) A' Soto-Ventoi szigetek Vela fok, és déli Amerika partosi felé: Bonair, és Oruba, Guraszao, Marguerita, Trinitá, a' hol a' fő város Sz. József nevét viseli.

4) Az Azori, vagy is Terceira szigetek.

Azok száma 9: Terceira, Sz. Mihál, Sz. Mária, Pic, Fayal, Sz. György, a' Graziosa, Corvó, és Flores. Fő város: Angra.

Ezekről bővebben szollottunk Portugallia végén az I. Kötet 126 sat. lapjain.. Ott az Afrikai szigetek közt állanak, mivel a' föld le írók azokat majd ide, majd amoda helyheztetik, a' miatt hogy azok Európa, Amerika, és Afrika közt fekszenek.

IV. S z a k a s z.

D é l i A m e r i k a.

Az éjszakitól tsak Panama tenger szűke által válosztódik, melly alig 20 fr. m. széles; 3 szegletet formál, mellynek alapa éjszakra, 's hegye délre esik. Fél szigethez is hasonlít, mint Afrika. 8 fő részekre osztatik; a' mellyek: Terra Firma (Izmos föld) éjsz. Peru, és Chili nyúg. az Amazonok Or-

szága, Középett, Brasilia, és Guyan kelet. Paraguay, v. Rio de la Pata, és a' Magellan föld, délre.

I. O s z t á l y.

Tera Firma vagy Castilla d' Oro.

Úgy nevezte azt Columbus. A' forró övedzetten fekszik, hőségét az éjszaki szelek, és 4 holdnapi esők mérséklék. Bővelkedik a' természet minden ajándékkal, a' fák itt tsuda balsamot tsepegnek. Arany, és ezüst mínák is vannak, 's a' folyók homoka is arannyal vegyes. 9 megyéből áll.

a) Veragua, Sant Jago al Angel fő várossal.

b) Panama, a' hasonló nevű várossal, Püspöki szék, és a' Kormány lakhelye, szép, gazdag város. Porto Bello, (szép rév-part) valóban az is.

c) Carthagená, ön nevű fő várossal, mellyben Püspöki szék, Universitas, és kereskedésre alkalmas rév-part van. Gazdag, nagy, és igen erős.

d) Sz. Mártha, telye hegyekkel, vannak arany, és ezüst bányái, 's drága kövei; fő városában mellytől nevét veszi, Püspöki szék, és rév part van.

e) Rio de la Hacha, az ön nevű fő várossal; itt van a' Vela fok, és Amerikai falúk, a' hol a' gyöngyök halásztatnak.

f) Vezuela (Kis Velentze) a' hasonló nevű, vagy is Coro várossal, melly Püspöki szék. Caracas, vagy Leoni Sz. Jakab, bő termő vidéken.

Marakaibo, kereskedő város az ön nevű tó partján. Verina, a' hol a' leg jobb dohány terem a' föld kerékiségén-

g) Új Andalusia, fő városa, Comana, v. Új Cordua. h) Új Granada, fő városa Bogotai Santa Fé, Ersekséggel, és Universitással, a' Bogota hegység mellett.

i) Popayan; telye van vadony néppel. Gazdag arany mínákkal. Ön nevű fő városa Püspöki szék.

II. O s z t á l y.

P e r u.

Két részre osztódik, a' nagyobbikán soha eső nints, azért Cimában, és Arékában a' házoknak nints fedele, egyéb gyékénből, mellyre hamút hűntenek az éjjeli harmat szivárodására. Ezen 400 fr. m. tartományban, mint egy 20 — 30 fr. m. szélességű vidéken soha menydörgést nem hallani, soha szélvész nem tapasztalni. Minden telye van szároz homokkal, ki vévén a' folyók partjait, mellyek a' vízbe dülő hegyek által kiárasztatván, az egész vidéket elöntik. Az éjszaki részen, Guyakiltól Pasto felé, a' hol Peru végződik, és a' partos többi vidékén, 300 fr. m. hosszán, az esők oly sebesek, és szünetlenek, kivált Chacóban, hogy, noha telye van a' föld keble arany pillangókkal, igen nehezen megy oda valaki lakni, egészségtelen lévén a' levegő is. Ezen partos, és a' tenger közt szünetlen erdőségekre akadni, a' leg válogatottabb drága, jó illatú, és orvosi fa nemekkel, és külömbféle szépségű, nálunk idegen, madarakkal, mellyeknek tsevegő lármája kelletlen. Mindenféle vad állotokra is akadni; Oroszlányokra, mellyek a' farkashoz hasonlítanak, de nem bántanak, tigrisekre, mellyek ártalmasabbak az Afrikainaknál; mérges Kigyókra, tsúszó, mászó fergekre, és bogarakra, mellyek hasonlithatatlánul nagyobbak, mint az Europaiak. Által ágozzák Perút a' Cordillier, v. Andes nevű szörnű hegyek. 7 — 800 ölnyre is fel emelkednek. Két lántzban huzódnak keletre, arannyal terhelve, és nyugotra. Déli ágában emelkedik az ezüsttel bővelkedő Potosi hegy. Ezeken terem a' Quinqvina fa, mellynek Kérge olly hathatós a' hideg lelés ellen. Itt tolyik a' hasonló nevű tsuda erejű balsam is. A' Lakosok Sokat hasonlítanak a' Cárabyokhoz, nints szakállók; vastag, hosszú, fekete hajok. Külömböznek a' hegyiek, a' hegy alljaiaktól. A' hegyiek réz színűek a' nap sütéstől, az alsók hozzánk hasonlók. Igen meg egyeznek, és olly bizodalma-

sak egymás közt, hogy soha ajtaját valaki be nem zárja, akármi legyen abban. Magok készítenek minden eszközöket. Nem találmányosok, de követni mindent tudnak. Házaik olly egy rétűek, hogy a' leg nagyobbat is fel építik egy nap. Az Indok egészen más formák, a' kikkel jobbra tsak szolgálhatra élnek. A' Metisek leg többek, és minden szabadságaival élnek a' fejéreknek. Peru három Kormányásra osztódik: Quito, Los Reyes, v. Lima, és Los Charcas Kormányásra.

1) Quitoi Kormány. Három megyére osztatik: Quito, Los Quixos, és Los Pasamores. Mérsékeltt, jól művelt falukkal, 's mező városokkal tellyes tartomány, szép kellemetes városok is vannak, kőből, és vājogból építve. A' Lakosok Spanyolok, és Indianok. Minden falunak van egy négy szegletű nagy piatza, mellynek egy részét a' Szentegyház foglalja; innét mennek ki egyenesen az útszák a' mezőkig. Fő városa, Quito, szép nagy város 40,000 lak. Püspöki székhely; több társaságok, és két Collegiumok vannak benne. Puerto Veio (régi révpart); régi forma, de helyes épületekkel. Guyaquil, meg lehető város. A' hasonló nevű folyóban sok hal, de számos Krokodil is van. Paita, révpart, és tsekély város 200 familiával. Baéza, fő városa a' Los Quixos megyének, Valladolid, jól épült, és nepes városa a' Los-Pasa-mores kerületnek. Maynas tartománya is Peruhoz tartozik ezen vidéken, de alább kerül elő.

2) Los Reyes, vagy Limai Kormány. Fő városa Lima Érsekséggel, Universitással, népes, és nagy város, mellyet a' Spanyolok alkottak; egyenes útszái, de alaton házai (1 emeletre) vannak a' sok föld rengés miatt. Van benne 8 Plébania, 12 ispotály, 25 szerzetes, és 12 Apátza Klastrom. születése helye Limai Sz. Rosa szűznek, a' ki itt 1617 boldogúl meg holt. Truxillo, szép város Püspökséggel, Cusco, Püspökséggel, Lakhelye a' régi Perui Királyoknak. Midön azt a' Spanyolok be vették, nagy kintseket vittek el onnet, a' bálvány há-

zok falai arany borítékkal fényeskedtek, drága kövekkel ki rakva. 5 nagy Plébánia, és több szerzetes ház van benne. Guamanca, Abeqvipa, Püspökségek.

3) Los Charcas Kormány. Fő városa La Plata Érsekség, gazdag és népes. Potosi, gazdag, népes, jól épült város. A' Templomok roppantak, kivált a' többféle Rendű Apátságé. Híres a' bővséges ezüst bányákról. La Paz, és Santa Cruz, Püspökségek.

III. O s z t á l y.

C h i l i.

Nevét a' Chile folyótól veszi. Levegője hideg a' Cordillier hegyesség miatt, melly telyes tűzzel, és még is szünetlen hóval boríttatik. Több szabad vad népeket találni még magok Cacikiaik (Kapitányok) alatt. Leg erősebbek az Arokok, a' Tucapeli, és Pureni völgyességben. A' völgyek melegek, és termékenyek, a' mezők pisegnek a' madaraktól. Az állatok közt jelesek a' tevékhez hasonló erejű kosok. Vannak arany mának is, és drága kövek. Három Kormányra van osztva.

1) Chili; fő városa, San Jago, Püspökség.

2) Az Imperiale, fő városa La Concezione, szép révvel, és kisebb erősségekkel. Püspöki székhely, 6 Klastromai, és Irgalmas barátjai vannak. Imperiale, a' leg jobb révpart; itt lakik a' Püspök. Baldivia, révpart, és erős város, az itteni arany leg tisztább Amerikában.

3) Cuyo, v. Chicuito; arany mánakkal gazdag, jelesebb városai: Mendoza, és San Juan.

IV. O s z t á l y.

Az Amazonok tartománya.

Ezen nagy vidéknek az Amazonok folyója adta a' nevet. Amazonak folyója (más kép Maragnon) Perúnak egy tavából jön ki, a' déli szél. 11° felé. Jaenig folyik éjszakra 6° által, Innét keletre fordul, majd egy arányban a' napéjeli lineával, az éjszaki fokig, a' hól az Aequator alatt a' nagy tengerbe szakad, Jaentől fogva, a' hol el kezd hajót hordozni, 30° hosszát el futván, számos folyókat magába vesz, a' mely 5—600 fr. mértföldnyi folyás után benne találják temetőjüket. Száz esztendő előtt Lakosi is voltak partosainak, külömbféle Nemzetekből, a' kik magokat a' tartomány belsejébe vonták, meg látván az Európaiakat. Ott most csak kevés számú helysegeket találni a' honni Lakosokkal, kiket a' Missionariusok ki hoztak a' vadonyokból. Ezen folyóban sok különös hal nemeket találni, a' millyen a' tengeri tehén, vagy ökör hal. A' tekenős béka anyi, hogy egész nemzetek el élhetnének azokból. A' Krokodilok is nagy számmal vannak. A' ki áradáskor még a' kunyókba is be mennek, 's meg történik, hogy az embert még a' tsónakból is elviszik, 's meg eszik. A' partoson vad állat elég van: u. m. tigris, jávorszarvas, majom, és Coati; vannak olly kitsin majmok is, mint a' patkány. A' mérges kígyó, vad egér számos: még számosabb a' madár, kivált a' több nemű Papagái. Leg nagyobb része ezen vidéknek esmeretlen, csak a' folyó partján tudni, mi, és ki van; eredetétől egész torkolatjáig, a' következő nem nagy jelességű mező városkákat, és helysegeket találni: Jaen; San Jago, ezen vidék Lakosi Xibaroknak neveztettek.

Borja, Laguna. Az Ucayal folyón fellül van Sz. Joachim Missiója, több nemzetből egybe egyeledve. Az Omaguak nyelve itt leg kellemetesebb, a' vidék igen termékeny. Pévas, vagy San Ignazio Lakos Indiaiakból egyeledtek, minden származat-

nak tulajdon nyelve lévén, a' mi Amerikában igen közönséges. Itt utolsó Missiójok volt a' Spanyoloknak a' Maragnon partján. A' Lakos nem mind keresztény. Újonnan jöttek ki többnyire az erdőkből, szokásaik igen különösek. Sz. Pál, a' Carmeliták Missiója, Coari, v. Guayari, Bio Negro, erősség a' Fekete viz partján. Rio de la Madera, Cunuris v. Jamundas, folyók; Topeyos, Pauxis, Tupinambara, városok. Ezen vidéken találni az Amazonok köveit. Ariopana, v. Xingu folyó, mellynek partján terem a' Cuchiri, és Puchiri jó illatúfa. Végre Curapa, v. Corupa, városka, az Amazon déli partján, erősséggel.

V. O s z t á l y.

B r a s i l i a.

Brasilia a' leg keletiebb részét foglalja magába déli Amerikának. Tsak nem egészen az Aequator, és a' kos égi fordulatja közt van zárva. Leg hosszabb ki terjedése nyugotról keletre 29° , a' 37° és 66° közt nyug. hosz. Tágossága, éjszacról délre 35° , az 1° tól a' 35° ig dél. szél. A' partsók, mellyek hegyekkel kerítettnek, nyilataikkal helyen helyen jó rév-partokat képelnek, a' mellyekben a' hajók bátorságban vannak.

Brasilia 1500. B. Aszszony H. 26. fedeztetett fel Pincon Vintze Yanez Spanyol által, a' ki Columbust első útazásábau követte. Ezen újonnan képellt tartomány sok viszontagságokon ment altal egész 1807-ig, a' midön a' Portugalli Uralkodo Királyi Hertzeg, a' Frántzok be toldulása üdején, egész háza népével hajóra ülven, Európát egészen el hagyta, 's Udvarát Brasiliában állította fel. 1814 a' Bétsi Congressuban vissza állíttatván a' törvényes Fejedelmek magok örökségibe, a' Portugalli Király is vissza tétetett ősi Királyi székébe, 1815 a' Király Brasiliát Portugalliával egy Királysagnak írta ki. 1821 ismét vissza tért a' Kirá-

lyi Udvar Portugalliába; itt maradott, mint Al-Király, Don I. Péter (de Alcantara, szül. 12. Octob. 1798.) Portugalli Korona Hertzeg, a' ki is 1822. Tsászárrá neveztetett, 's minekutánna 1822. az új Törvényre réa esküdött, a' Brasiliai Ország Tsászásági Rangba emeltetett. A' Kormány örökös, törvény szerinti, és képviseleti. A' Hit vallas Katholika. Noha a' forró övedzetten fekszik, levegője mérsékeltt, és egészséges, a' Lakosok, kiknek száma 4 miliomnál többre megy, soká élnek. Terményei közt leg bővebb; a' dohány, pamut, kukoritz, és több fele gyümöls. Nád méze leg édesebb valamennyi közt. Leg hasznosabb az Ipecacuana nevű fa gyökere kivált a' vérhas ellen. Festő fából (Brasilia fa) egész erdők vannak, a' Copaiba, v. Copahú fából szürik a' hasonló nevű balsamot. Nagy bősége van itt az aranynak is, és gyémántnak. Nevezetes a' többi közt a' Gonambueli nevű madár, melly akkora, mintegy ló darás, szárnya tündöklő fejér, és éneke hasonló a' fülemüléjéhez. Tsak a' partoson lakó népek szelídek, a' belsőbbek vadok, kegyetlenek, és emberevők, kalibákban laknak, és a' levegőben lóggó pamut köteleken hálnak. A' kik ruhát viselnek, szőrös bőrrel ruházkodnak. Se törvények, se Fejedelmek, se bizonyos Religiójok. Fegyverek az ij, és nyil. Foglatosságok, mint Közönségesen a' vadaknak, a' vadászat, halászat, és tántz. A' fő ünnepeiken azok husa ételével gyönyörködnek, kiket a' hadban el fogtak, kiket is halálok előtt meg hívnak a' multság rész vételére.

Folyó vizei közt jelesebbek, a' Sz. Ferentz, Reale, és Doce, 's a' tengerbe szálnak. 15. Kormányi kerületre, vagy is kapitányságra osztatik, (némellyek 19-re, mások 11-re osztják).

1) A' Parai Kormányás; fő városa: Para, Püspöki szék, nagy, jól épült város, roppant Templomokkal, kereskedik leg inkább vaniliával, nádmézzel, kávéval, és cacaóval.

2) A' Maragnan kormányzás, hasonló nevű fő városával egy szigetben, Püspöki szék, erőssége, és jó réve van.

3) Siara kormányzás, ön nevű fő városával, a' Siara folyó torkolatjánál a' tengerbe, erős vára van. Ezek az éjszaki partoson fekszenek.

A' keletin:

1) A' Rio Grande kormányzás, fő városa Nat-
ta-los-Reyes, a' Rio Grandé folyó torkolatján.

2) A' Parayba korm. hasonló nevű fő városá-
val, révpartja van.

3) A' Tamaraca korm. ön nevű fő városával
egy szigetben a' tenger mellett.

4) A' Fernanbuki korm. Fő városa Olinda, Püs-
pöki szék, szép fekvése miatt Amerika Paraditso-
mának neveztetett, réve a' kereskedést nagyon elő
mozdítja. Recif, erős vár egy közsíklán, népes
mező várossal, leg izmosabb bástyája Brasiliának.

5) A' Seregippe korm. hasonló nevű fő váro-
sával, melly izmos bástyákkal, és révparttal díszes.

6) A' Mindszenti Korm. melly nevét a' hason-
ló nevű igen tágos öböltől veszi. Itt sok tzet hal
fogattatik. Fő városa: San-Salvador, Érseki szép,
nagy, gazdag, és népes város egy dombon, réve
az említett öblön fekszik; nagy kereskedése {van;
vidéken számos marha tanyáz; itt a' fa' héj jól te-
rem.

7) A' Rio-dos-Ilheos korm. fő helye, Villa
San Georgio.

8) A' Porto Seguro Korm. hasonló nevű népes,
erős, jó révpartos, tengeri városkájával.

9) A' Spiritu-Santo Korm. az ön nevű kasté-
lyos, és révpartos városával.

10) A' Rio-Janéiro Kormány. Sz. Sebastén
nevű fő városával, melly név tulajdon képen csak
a' felleg várt illeti, Püspöki szék, nagy, és meg
erősített város alkalmas révvel; mostanában a' Tsá-
szári Udvar Lakszéke, és az Országnak fő városa
210,000 Lakosi közt 40,000 Fekete, és sok Frantz
van. Ez a' fő város most nevelkedik látomást a'

míveletben, és mindenféle tudományokban, 's mesterségekben. Az Ersekin kívül vannak itt 18 Templomok, 10 kápolnák, 5 klostromok, Universitas, Collegium, Könyvház, és többféle istenes, és világi intézetek.

11) A' Sz. Vintze Korm. ön nevű nagy, népes, és révpártos városával. Sz. Pál, Püspöki szék.

12) Az el Rey (Királyi) Kormány, a' hol jelesebb; Colonia do Sacramento, erősség, a' Plata folyó (Rio de la Plata) torkolatjánál Buenos Airesnek által ellenébe, Paraguay határ szélein. Ezen város után következnek a' Sz. Gabriel szigetei.

VI. O s z t á l y.

G u y a n a.

Nagy tartomány az Amazon, és Orénoka folyó vizek közt, éjszokról délre 200, keletről nyugotra 300 fr. mfdet foglal magába, határai Brasilia, Perú, és új Granada. Belseje esmeretlen, noha szép, termékeny, és igen népes, még sem igen látogatatik az Európaiak által. Indus Lakosi nevei is esmeretlenek többnyire. 4 részre lehet azt osztani:

1) A' Spanyolra, a' melly az Orenok, 's Pomaron közt, és az Orenok partján fekvő vidékeket foglalja magába; fő városa; Sz. Tamás.

2) A' Hollandira, melly a' Pomaron, és Maroni folyók közt fekszik. Fő Gyarmat itt Surinam, és Berbice; bővelkedik gyümöltsel, hallal, és vad-dal; van nádméz, dohány, kávé, gummi, pamut, és festő fa.

3) A' Frantzra, melly éjnap arányos Frantziának is neveztetik, a' Maroni, és éjszaki sok (Cap Nord) közt. Ennek közepe a' Cayenna sziget az éjszaki tenger, a' Cayenna, Ouya, és Orapu folyók közt. Földje homokos, és halmos, és míveltt. Termesztetik itt nádméz, indigo, cacao, kávé, bors, pamut, köles, 's külömbféle gyökerek; több részei lapányos és posványos vidékek. Földje jó fe-

kete homok, tserép szert is lehet belőle égetni, vannak némelly téjjékain ásványok is. Most egészegebb, mint míveltetése előtt. Fő városa: Cayenna, 200 házzal, és a' Fort Louis erősséggel, Remira, Maburi, Plébániák, Maturi.

4) A' Portugalli Guyanára, az Amazon folytában, az éjfoktól egész a' Fekete folyóig. (Rio Negro. Mindezen Tartományok Lázzadásban vannak a' többi Amerikával együt, azért izmos Birtokosaiakat tökéletesen meg nem határozhatni.

VII. O s z t á l y.

Paraguay, vagy Rio de la Platai tartomány.

Ez a' nagy Ország fekszik az Amazon folyó, Peru, Chili, és Magellan közt. Hét tartományra osztatik. Fő folyói: Paraguay, Parana, és Urváig, melly mind a' de la Plata (ezüst) folyóba szakad, melly Peruban a' hasonló nevű városnál ered, 's a' mellyen hajdon a' Potosi, ezüst Európába jött. Levegője szelíd, 's igen egészséges, földje termékeny; igen jeles az úgy nevezett Paraguayi fű; melly az alma fa levélhez hasonlít, és közönséges orvosszköz. Ezen fű készítettik leg jobban, és bővebben a' Ricca Villai fabrikában.

1) A' Paraguay kerület a' hasonló nevű folyó két pártját foglalja magába. Itt jelesebb; Villa Ricca, mivel Lakosi igen gazdagok, és Maracaju.

2) Chaco vidék; különbbfele hadas nemzet lakja azt, másképp termékeny.

3) Guaira, vagy Ontiveros földje; a' Parana mellett, fő városa: Ciudad Real.

4) Rio de la Plata (az ezüst folyó) tartománya. Fő városa, Assonzione, szép nagy város a' Paraguay partján, Püspöki székkal. Santa Fé, a' la Plata folytába. Buenos Aires, szép nagy város a' la Plata torkolatjánál, a' Püspöki szék, a' Kor-

mány Lakhelye, kereskedése nagy. Nevét jó levegőjétől veszi.

5) Uraguai tartomány, San Salvador fő várossal.

6) Tucuman megye, bővelkedik pamuttal, marhás legelővel. Nagy szelek alá van vettve. Fő városa; San Yago del Estero. San Miguel, és Cordua, Püspöki székhely. Itt a Jesuitáknak szép Collegiuma volt.

7) Parana tartomány, a hasonló nevű folyó partján, ez a Jesuiták Missiója földjének hívattott, Indiai Polgárok lakosa, kiket ezen Atyák köz tartományi formába egyesítettek.

VIII. O s z t á l y.

A' Magellan földje, és déli Amerika Szigetei.

Ezen tágos vidék déli Amerika szélén fel találójától, Magellán Ferdinandtól (Portugall Kapitánytól) vette nevét 1520. Hideg, és kevesé termékeny Ország. Déli részén a' Patagon nevű vadonyok tartózkodnak, a' kik magos termetökkel fel halladják Europa Lakosait. A' Spanyolok a' Magellani szoroson két várt építettek (Sz. Fülöp, és Jesus Neve) de azok el rontattak. A' Szigetokről nints mit említeni, mellyek közt jelessebb a' Noronha, Brasiliától keletre 200 fr. m. a' Faklandi, v. Maluina szigetek Magellan szüke keletre, 's végre a' déli tengerben, az Aequator alatt a' Galapi szigetek, v. Teknyős békások; minthogy azokban igen sok tekenyős béka található. Ezen utolsóban nintsen lakos, hanem igen alkalmasok az által úszó hajók ki nyugodására, és frissítésére, valamint Fernandez is, Chili keleti részén.

V. S z a k a s z.

A' Föld sarki, és Déli (Australia)
Vidékekről.

Több, Amerika után fel fedezettett, vidékek Föld Sarkiaknak (terrae Polares) neveztettek, melyek vagy azért nem számláltatnak a' két szározhoz, hogy nem tudni elegendő képpen, mellyik föld részéhez tartozzanak, vagy hogy azok ezektől igen távól esnek. Ugyan az a' Sorsa a' Déli vidékeknek, és több Asia, és Amerika közt fekvő szigetenek.

I. O s z t á l y.

Az éjszaki Föld Sarki vidékek.

Spitzberg, Europa éjszaki részén, és Nova Zembla (új föld) éjkeletre. A' Hollandok, és Angolok által fedeztettek fel, a' kik az éjszaki részen rövidebb útat kerestek keleti India felé, mint a' mellyet a' Jó Remenség foka felé kettőztetni kell.

1) Spitzberg, mellyet az Oroszok birnak; egy sziget a' $80^{\circ} 7'$ alatt. Némellyek azt új Grönlandianak nevezik. Fel fedezettett 1596. Itt a' nap elnyúgszik Sz. András Hava elsőjén, és tsak Böjt elő hava elején kel fel; és Pünkösd havától egész Sz. Jakab haváig nem hadja el a' szemhatárt. Hegyek völgyek örökös jéggel, és hoval borítottatnak. A' tenger is jég bértzeket képel magába. Minden fa itt a' törpe fűz, melly két hüvelkre nevelkedik. Találni itt fejér medvéket, rokákat, jávor szarvasokat, tengeri borjúkat, 's leg több tzehalakat. Az Archangyali Oroszok tartanak itt egy kis gyarmatot, mellynek éjszaki részén feküsznek a' hét Nének nevű szigetetskék, mellyeken túl még Senki nem utazott. A' Lapon, és Fejér tengerben több szigeteket találni, de ezek átaljában tsak pusztalakatlan kösziklák.

2) Az új föld, a' 49° és 69° hosz. és 70° és 76° éj. szél. közt, túl a' föld sarki abronctson fekszik Európától éj keletre. Nagy sziget Lakos nélkül. A' Waigatsi föld szüke választja azt Európától, vagy Asiától. A' Hollandok, Asia éjszaki részén útat Keresvén China, és Japon felé, be mentek ezen szorosra 1595. de a' jég vissza tartotta útjoktól. Itt még a' Spanyol bor is meg fagy. A' Samoyedek nyáran által mennek az új földre vadászni, és halászni.

II. O s z t á l y.

A' Déli Föld Sarki vidékek.

Igy neveztetnek több tartományok, mellyek az esmeretes szározon túl, a' déli föld sark felé, fedeztettek; ilyenek a' Tűz föld, déli Amerika által ellenébe. A' Sundwich szigetek, 40° keletre a' Tűz földtől. Az új Zelandia, nyugotra a' Tűz földtől.

§. 1.

A' T ű z F ö l d.

Az 55° szél. alatt, déli Amerikától tsak a' Magelláni szoros által választatik. Nevét onnét vette, hogy ezen híres Kapitány éjjel ott tüzet látott, melly kétség kívül a' tűzokádokból lángollott ki. Ez egy sziget sereg, tsatornák által választva. Telye hegyekkel, a' mint látszik nyomorúlt vidék. Lakosi fejérek, 's ember hús evők. Délre határozza azt a' Horn foka.

§. 2.

A' Sundwich szigetek.

Cook, Angol Kapitány fedezte azokat fel a' 45° alat, az 53° és 56° déli szél. közt. 12 sziget sereg. Az Owhibée nevű 240 m. (milliaria) a' hol

ő meg ölettezett 1779. egész a' szél. 70° ig elő ment, 's egész jég tengert lelt; és izmos jég bérleket, magosabbakat a' Grönlandiaknál; úgy látszott, hogy nem egy könnyen lehetne tovább hatni a' déli föld sark felé.

§. 3.

Ú j Z e l a n d i a.

A' 35° és 47° déli szél. közt, és 164° és 175° hossz. közt. 1642 találtatott fel Tasmand Abel Holland által. Lakosi vadony, izmos, barna sárgás, nyomorúlt öltözetű emberek. Haramiák öblének nevezte azt, mivel oda ki szállván néhány emberrei meg ölettek. Cook azt 1769 egészen fel fedezte; két egymáshoz közel fekvő szigetekből áll, mellyek a' Cook nevű szoros által választatnak el. A' mint az meg jegyezte, itt a' levegő jó, hogy találni szép lent, erdőket, számos madarakat, hogy a' Lakosok tsupa halból élnek, 's nints ott egyéb állat, mint a' mellyeket oda vittek szaporítás végett a' hajósok kedviért. Hogy a' Lakosok különbéféle társaságokban élnek, és lakhelyeket sokszor váltóztatják; hogy erköltsi vonatok jó, és esmerik a' jó tétel, 's emberség érzeményeit, hogy mindazon által emberhús evőkre is találni.

III. O s z t á l y.

A' Déli Vidékek. (Terrae Australes).

§. 1.

Ú j G u i n e a.

Az 1° tól déli szél. a' 10° ig terjed, és a' 130° tól a' 146° ig hossz. Nyúgoti része, melly egy nagy sziget, Papusok (az az Feketék) földjének hívattatik. A' másik része is szigetnek látszik, de jó nagy. Ezt Alvaro Savedra fedezte fel 1528. (Spanyol) 's új

Guineának nevezte, a' hasonlatosság miatt, melly e' között, és az Afrikai Guinea közt szemeibe tűnt. Mind annyi hajókázók álmétkodtak ezen vidékek szépségén, mellyek szorgalmatosabb, és miveltebb Lakosokra is méltók volnának. A' melléki szigetek esmeretesebbek, mint a' Papusoké. Éjszaki részén van egy derék sziget, melly 1700 új Britannianak neveztetett Dampierre Angol kapitány által. 'S ehez közel egy más sziget új Irlandiának 1770.

§. 2.

Ú j H o l l a n d i a.

A' 111° és 51° hosz. és a' 10° és 43° déli szél. közt. A' Hollandok által fedeztetett fel 1616 tól fogva 1644-ig, ki vévén keleti részét, mellyet Cook vizsgál által szemesebben. A' Lakosok feketék, szegény természetűek, magos szálok, de vékonyok, és igen nyomorultak. Az Angolok az Amerikai had után a' számkivételket ezen szigetek keleti részére idézték, 's hordották 1786—1788, 's tárgyokra a' Botany-Bayt (öblöt) választották, 's minek utánna reménségeknek az öböl meg nem felelt, Filips kormányos Port Jackson felséges partosára vitette által a' gyarmatot, melly 12 mfdel felljebb van dél felé, a' déli részen, egy vidékén, melly Sydney-Cow nevet visel, a' hol ezen intézet most is fenn áll. Jackson révpártja egy a' leg szebbek közül a' világon, melly 12 fr. mfdre terjed, sok öblökkel. Elejintén sok alkalmatlanságokkal kellett küszködni a' gyarmatosoknak. A' Juhokat el lopták, a' marka el téveledett az erdőbe. 1796 azok meg találtattak váratlan szaporodással. Találtak itt kő szenet is, és szemcsőt. A' mívelet mindég jobbul.

Ej nyugoti része új Hollandiának Diemen földjén, a' nyugoti Witt, és Endraght, vagy Egyesség földje, a' déli Lieven földje nevére nyerte. Ej keletre van Carpentaria, mellyet Carpenter Holland kapitány fedezett fel. Az volt a' vélelmeny, hogy ez a' tartomány öszve lehetne kaptasoltatva új Guineával,

de Cook 1769 egy által menetet talált a' kettő közt, melyet Endeavour szorossának nevezett. Ez fedezte fel össze kaptolatát Carpentariának is egy második Diemen földjével déli keletre, melyet Abel Tasmand Holland talált fel, a' hol is egy öblöt talált, mellynek Frederic-Henri nevét adta. A' Sz. Lélek földje, 1606 fedeztetett fel Quiros Spanyol kapitány által; elejintén új Hollandia keleti részének tartották azt, de az utóbbi hajókázók azt keletiebb sziget sereg tagjának találták.

§. 3.

A' Déli tenger fő szigetei középső részén.

Nagy száma tűnik fel a' szigeteknek Asia, és Amerika közt. A' leg nevezetesebbek azok közt: a' Salamon szigetei, mellyek Spanyol Mendana Alvaro által fedeztettek fel 1568. Azt állították, hogy itt sok arany volna.

Az úton, új Hollandiából, Amerikába, kelet felé hajózáván, szembe tűnnek:

1) Új Caledonia, nagy sziget a' 19° és 22° déli szél. és 161° és 166° hosz. közt. Cook találta fel 1774. Lakosit igen emberségeseknek lelte. Drága ásványok nyomaira is akadott.

2) A' Maricola, v. Mallicolo szigetek, és a' szomszéd szigetek, mellyek szép, és népes tartományoknak látszanak. Ide számlálják a' föld le írók azon földet is, mellyet Quiros talált 1606, és Sz. Léleknek nevezett. Bougainville Frantz hajós 1768 jutott ide, 's a' szigeteket Nagy Cycladoknak nevezte. Cook 1769 jött ide, és 1774 's minek utánna azokat jól meg vizsgálta, új Hebrideknek hívta azokat.

3) Az Otayti szigetek, több másokkal, mellyeket Bougainville 1768 fedezett fel, 's azoknak Archipel Bourbon nevet adott. Cook azokat többször meg látogatta, 's jól meg vizsgálván tagonként, Tarsasag szigeteinek mondotta. Otayti a' leg jelesebb, melly két Országgra van osztva, Lakosi, mint a'

szomszéd szigeteké is feketék, vagy barnák, igen társalkodók, és vendég szeretők. A' tartomány termékeny, és bővelkedik felséges gyümölcs nemekkel. Vannak szárnyas, és házi állatok is. Egy szóval ott gyönyörűséges élet van. Cook őket meg menti az erköltsi romlottságtól, mellyről azokat vádolták az első hírmondások. Böröket meg szurdalják, és testen különbféle rajzolatokat tsinálnak. Igen sílányon ruházkodnak. Az egész sziget Lakosi száma nem megy felljebb 16,000 nél. 's úgy lehet itélni a' többi szomszéd szigetekről is, mellyeket elején olly igen fel emeltek.

4) A' Mendosa Markisi szigetek, fel találtattak 1595. Alvaro Mendana által, Cook azokat által vizsgálta 1774. Ezek száma öt, mellyek közt a' jelesebb Dominica nevet visel. A' 8° és 11° déli szél, és a' 156° és 159° nyúg. hosz. közt. Termékenyek, és jó vizek van. A' lakosok leg szebb neműek a' déli tenger vidékein, és nyelvek, 's egyéb tulajdonságaik hasonlatossága bizonyítja, hogy az oтайti szigetiekkel egy származatúak.

Nekünk itt a' tárgy, és környül állas többet a' leg újabb fel fedezésekről írni nem engedett. Kinek a' hasonló ötlökben kedve telik, olvashat üdönkben számatlan utazásokat vizen, és szározon; kivált Angol, Frantz, Spanyol, Olasz, és Német nyelveken. A' fel fedezés probállása még most is szünetlen gyakoroltatik; mellynek kedvező következéseiről naponként olvashatni az újsági Hír-adásokban.

Vége a' Világ részei föld le írásának.

Toldalékok.

Föld le írási elő esmeretek.

A' Föld le írása nem egyébb, mint szem elejbe terjesztése minden ötlöknek, mellyek a' föld Kerekségén észre vetetnek.

Ez három féle, mértéki, (mathematica) természeti, (Physica) és kül rendi (politica). A' mértéki a' földnek nagyságáról, formájáról 's a. t. szóll. A' természeti le rajzolja annak egyes részeit; p. o. hegyeket, vizeket, állatokat, levegőt. 's a' t.

A' Kül rendi tanítja a' két első alkalmaztatását, a' földnek fel osztását, és törvényi Kormányozását.

Ezen tudományhoz három eszköz szükséges, földképe, föld gömbje v. golobitsa, és könyv. A' föld képe vagy egész, melly golobits formában az egész föld kerekségét szem elejébe teszi; akár egy abroszon, mind a' két felől belévén írva, akár két abroszon, mind a' két fél golobits különösen lévén rajzolva.

A' részes föld képek tsak külön részeit mutatják a' világnak: p. o. Európát, Frantziát, Magyar Országot. A' Kisebb vidékek, vagy helyek rajzolatja helybeli föld képnek (Charta topographica) a' vizeké hydrographica, a' tengereké, szigeteké, tengeri le írásnak v. képnek hivattatik. Egész Országoknak, vagy világ részeinek egyes rajzolatja öszveségesen Atlas.

J e g y z é s.

Mivel mi itt egyedül a' föld le írást követjük, az égi testekről, mellyekről a' föle le írók a' mér-

téki elő esmeretekben olly hosszsan szoktak beszél-
leni. halgatunk; azok az Astronomiához, és Astro-
logiához (Tsillag vizsgáló tudományokhoz) tartoz-
nak. Annál is inkább, hogy én az újabb Systemáknak több tzikkeleivel meg nem egyezhetek. Egyedül tehát, a' mi tárgyunkat illeti, követem
itt, t. i. a' föld le írását.

I. S z a k a s z.

A' mértéki föld le írás.

§. 1.

A' föld formája gömbölű, vagy golobits formá-
jú, a' mit sok féle tapasztalásból vettek ki a' tudó-
sok, és útasok. A' kik alattunk laknak, Antipodák-
nak (Láb ellenüeknek) hívattatnak.

A' földnek két külső tsútsza föld sarkának (po-
lus) neveztetik. Egyik az éjszaki (arcticus) a' má-
sik a' déli (antarcticus).

Azon képzeltt kerék vonás (linea) melly a' föld
felett annyira van távól az éjszaki, mint déli Sarok-
tól (90°), és a' föld globitsát két egyenlő (éjszaki, és
déli) félre osztja, Aeqvatornak (Lineának) hívattatik.

Minden kör linea 360 gradusra (léptsőre) oszt-
tatik. ($^\circ$) egy grádus 60 minutumot ($'$) egy minutum
60 Secundát ($''$) foglal magába. Minden gradus 15
föld le írási mértföldet tesz.

A' Körlinéák; mellyek éjszokról délre az Ae-
qvatoron, és két sarkokon által vonattatnak, minden
helyen, a' mellyen által huzattatnak, a' földet keleti,
és nyugoti részre osztják: ezen Lineákat déli Li-
neáknak (Lineae Meridionales) nevezik, mivel hogy
a' nap, azon helyre nézve, a' mellyen által men-
nek, délben 12 órakor, ugyan abban van.

§. 2.

Az Aeqvatortól való távolya valamelly helynek
éjszak, vagy dél felé, vagy is a' déli Linea grádusai

száma, az Aeqvatortól olvasván, meg mutatja annak föld le íráti szélességét; melly éjszaki, vagy déli, a' mint a' hely az éjszaki, vagy déli fél golobitson fekszik.

A' hely szélessége hasonló annak sarki magosságához: az az; a' Sark emelete valamely hely láthatára felett mindenkor éppen annyi grádust tesz, a' hány gradus a' helynek szélessége.

§. 3.

Valamelly helynek távól léte a' déli Lineák egyikétől, a' melljett valaki magának mint első déli lineát képzeli, hosszúságnak neveztetik.

Az első déli Linea Közönségesen a' Ferro szigettől (20° szorossan 19° 34', Paristól nyugotra, és 17° 39' a' Greenwichi tsillagvisgállótól) vonattatik; mások azt Teneriffától huzzák, London (h. 17° 55' Ferrotól) Béts, Berlin, Sz. Pétervár, Upsala, Peking. 's a' t.

Némellyek az Aeqvator két fél Kerékre osztják, és a' hosszúsága meg határozásában valamely helynek az első déli lineától kelet felé 180°, (grádust) és ugyan annyit számlálnak nyugot felé. Innét származik a' keleti, és nyugoti hosszúság. Mások a' hosszúság gráditsait az egész Aeqvatoron által számolják egész a' 360°-ig.

Azon pont, mellyben egy déli lineá, és egy mellesleges kör lineá (arculus paralellicus) egymást által metszik, meg határozza hosszúságát, és szélességét az egyes helynek; két mellesleg kör lineák pedig, és két déli lineák, mellyek egy tartományt magokba zárnak, meg határozzák annak ki terjedését a' föld le írási hosszúság, és szélesség szerint.

Mivel a' déli lineák, mennél inkább a' két föld sarokhoz közelítenek, mindég jobban öszve szorulnak, (egymáshoz közelebb érnek) és a' Sarkok alatt egy pónthba öszve futnak, innét a' mellék kör lineák graditsainak is mindég Kisebbeknek kell lenni, mennél közelebb fekszenek a' Sarkokhoz; miglen ezek alatt minden mérték el enyészik. A' mi a' követke-

zendő arányban történik, az első szám jelenti a' szélesség grádusát, a' másik a' mértföldeket. $0 = 15$.
 $10 = 14,792$. $20 = 14,095$. $30 = 14,095$. $30 = 12,990$.
 $40 = 11,490$. $50 = 9341$. $60 = 7500$. $70 = 5130$.
 $80 = 2604$. $90 = 0$.

§. 4.

Ama nagy körlinea, melly az Aeqvatorot két egymás ellenébe álló pontokban egy mintegy $25^{\circ} 28'$, szegletben (angulo) által metszi, napútjának (Eccliptica) neveztetik. A' pontok, a' hól a' napútja az Aeqvatorot által metszi, éjegylenlős pontomoknak (puncta aequinoctialia) mondatnak. Az egyik tavaszi pont, mellytől a' nap az éjszaki sarokhoz közelít. Az üdő, mellyben a' nap ezen pontomokban meg jelenik, éjegylenlőségnek (Aequinoctium) neveztetik. A' napútja pontomai, a' hol a' nap abban leg közelebb, vagy leg mélyebben áll, napálló pontomoknak, (puncta solstitialia) és a' napok, melyekben ez történik, nap állásnak (solstitia) mondatnak, mivel akkor néhány napokig a' déli magosában jeles külömbbséget észre nem venni. Ezen ferde menetelétől a' nap útjának a' napon által származnak a' hasontalan napok, és éjelek, és külömbbféle esztendő részei. A' napnak az Aeqvatorba való be menetele azon felére nézve a' gömbnek, a' hol az fel felé kezd hágni, kezdete a' tavasznak, vagy is tavaszi éjegylenlőségnek. A' midőn a' nap forduló kerületét elérte; a' nyári nap állás van, és a' nyár el kezdődik. A' midőn ismét az Aeqvatorba vissza, jön, hogy a' gömbnek másik felére által menyen, hogyott tavaszt, és nyárt éleszsen, ősz lesz, és a' napforduló kerületbe érvén, be lép a' tél.

Mivel a' Közép vonat (linea) alatt, és körül fekvő vidékek Lakosi a' napot minden esztendőben kétszer tapasztalják magok felett függőleg, és hasonló képpen kétszer tapasztalják annak leg nagyobb el távozását; kétszer van nyarok, és telök, és az egyikből a' másikba való által menetel szerint kétszer van tavaszok, és ősziük. A' forró föld övedzet Lakosi

a' nap forduló kör felé kétszer nyerik a' nyárt, és tavaszt, de a' telet, és őszt csak egyszer tapasztalják. A' mérsékelt, és hideg vidékeken minden esztendei üdő csak egyszer lép be.

§. 5.

A' többi körlineák, mellyek hasonló erányzatban vannak, mint az Aeqvator, és attól mindég egy forma távolatban huzattatnak a' föld körül, mellék arány kör lineáknak (circuli paralleli) hívattatnak. Ezekhez tartoznak leg inkább a' nap fordító Kerület, és föld sarki Kerület. (Circulus Tropicus; Circulus polaris).

§. 6.

A' napfordító kerületek az éjszaki, és déli fél gömbön, az Aeqvator mind a' két részén, ettől majd $23\frac{1}{2}$ gradusra távúl, azon pontomokon huzódnak el, mellyekben a' napútja az éjszaki, és déli földsarokhoz leg Közelebb ér. A' melly az Aeqvator, és éjszaki Sark közt van, rák napfordító kerületnek, (Tropicus Cancri) v. nyári napfordító kerületnek; a' másik az Aeqvator, és déli föld sark közt Bak napfordító, v. téli napfordító kerületnek (Tropicus Capricorni) neveztetik. Amazt a' mi leg hosszabb, ezt a' leg rövidebb napunkban érenti meg a' nap.

§. 7.

A' föld sarki kerületek mintegy $23\frac{1}{2}$ gradussal távoznak mindenik sarkától az Aeqvatornak, és a' nap útja sarkain mennek által. Az éjszaki (Circulus polaris arcticus. borealis. Septemtrionalis) $23\frac{1}{2}$ gradusra távozik az éjszaki föld saroktól; a' déli, (circulus polaris antarcticus. australis. meridionalis) ugyan annyira távozik a' déli Sarktól.

§. 8.

A' Déli kör lineák (circuli) mellyek a' két föld sarkot, és az Aeqvator az éjegyensőség, és napál-

lása pontjaiban keresztül metszik, Koluoknak neveztetnek, és az Aeqvator, valamint a' nap útját is 4 egyenlő részre osztják. Egyik a' nap és éj egyenlőség koluja (Colurus aequinoctiorum) meg érenti a' pontot, a' hol az Aeqvator, és nap útja magokat által metszik; a' másik, a' nap fordulás Koluja (Colurus solstitiorum) által metszi a' két egy másnak által ellenébe álló napállás pontját.

§. 9.

A' hová a' nap sugarai függőleg le hatnak, melegebb van, mint máshol. Innét a' melegre, és hidegre nézve a' föld kereksege öt övedzetre, (Zona) vagy tájjékokra osztatik.

1) A' forró v. égető; (zona torrida) az Aeqvatornak mindenik részén a' $23\frac{1}{2}^{\circ}$ ig, 3,701,158 □ m. (majd $\frac{2}{5}$ részére a' föld színének) terjed.

2) A' két mérsékelt övedzetek (zoniae temperatae) a' napfordító, és Sarki kerületektől zárva. a' $23\frac{1}{2}^{\circ}$ tól a' $66\frac{1}{2}^{\circ}$ ig; t. i. az éjszaki, az éjszaki föld-sarktól, és rák napfordító kerületétől, (itt fekszik Európa nagyobb részint), és a' déli, a' déli Sarki, és bak napútja kerülete közt. Mindenik 2,405,462 □ m. (valamivel többet a' föld színe $\frac{1}{4}$ nál) foglal.

3) Az éjszaki, és téli hideg övedzet, a' $66\frac{1}{2}^{\circ}$ tól egész a' föld sarkig, mellynek mindenike tsaknem 384,924 □, m. tesz.

§. 10.

Külömbbféle fekvése a' földnek a' nap éránt, a' honnét a' nap sugarai a' földet majd egy arányban a' szemhatárral, majd függőleg érentik, okozák hasonlatlan hosszúságát a' téli, és nyári napoknak. Holott ellenbe két egy forma Sark emeletű helyen egyik napállástól a' másikig hasonló külömbbség van a' nap, és éj közt. Ezen külömbbség meg határozására a' föld színe az Aeqvatornak mellék kerületei által bizonyos ég alljakra (Climata) osztatott. Az Aeqvatornak mindenik részén a' föld Sarkokig 36 ég allj vétetik fel. Elsőben szám-

láthatnak a' helyek az Aeqvator alatt, és annak közelében, a' hol a' külömbbség a' leg hosszabb, és leg rövidebb napja közt az esztendőnek egy óránál többet nem tesz, másodszor a' vidékek, melyek az Aeqvatornak két részén attól annyira fekszenek; hogy a' leg hosszabb, és leg rövidebb nap között külömbbség egytől fogva két órányira terjed, és úgy egész a' 24-ik ég alljig.

A' Sarki kerületen belül 12 ég aljat számlalni, a' hol t. i.

1) A' leg hosszabb nap külömbbsége egyiktől a' másikig 15 napot tesz miglen :

2) Eppen a' föld Sarkok alatt a' 6 holnapig tartó nap a' 6 holnapig tartó éjszakával váltatik. Mivel pedig ezen vidékeken az akonodás leg alább 54 napig tart, a' tellyes Setétség nem soká tart 2 holnapnál tovább, 's az a' tiszta hold fény, 's gyakrabban éjszaki, és déli világosságok által igen meg rövidítettik.

Az Otól a' hol a' nap mindég 12 ora hosszú a' $66^{\circ} 52'$ ig 24 órára nevelkedik a' nap. Ezentúl a' nap nem órákig, hanem holnapokig tart, és a' Sark ponton 6 holnapig. Úgy ellenbe az éjszaka is.

Azo gradns alatt 12 óra állandó a' $16^{\circ} 44'$ alatt 12 órára nevelkedik. a' $30^{\circ} 48' = 14$. a' $41^{\circ} 24' = 15$. a' $49^{\circ} 2' = 16$. az $54^{\circ} 31' = 17$. az $58^{\circ} 27' = 18$. a' $61^{\circ} 19' = 19$. a' $63^{\circ} 23' = 20$. a' $64^{\circ} 50' = 21$. a' $65^{\circ} 48' = 22$. a' $96^{\circ} 21' = 23$. a' $66^{\circ} 52' = 24$. E szerint a' föld gömbén (globus terraquaeus) könnyű fel találni, melly vidékein a' világnak hány óra legyen, és mikor mennyi üdeig tartson a' nap.

§. 11.

A' pont, mellyett magának valaki maga koponyájától az égig képzel, Zenithnek, (koponya pont) s' a' mellyet lába alljától a' föld gömbjén által le felé képzel, Nadirnak (lábpont) neveztetik. Innét minden helynek, és embernek meg van a' maga tető, és láb pontja.

§. 12.

Minden szabad helyén a' földnek az ég körülöttünk üreg kerületet (körvidéket) formáll, mellynek közép pontján állunk; ez a' vidék láthatárnak (horizon) neveztetik.

§. 13.

Mind azon vonatok, (lineák) mellyek a' szemhatárnak számos pontjaiból huzattatnak, vidékeknek, tájékoknak (plagae) hivattatnak. A' fő vidékek: Nap kelet, (oriens) Dél, (meridies) Nap nyugot, (occidens) es Éjszak. (Septemtrio). Ezek ismét kisebbekre (32 és 64 részre) szoktak osztatódni. Az éjszak és kelet közepén van éjkelet. Kelet, és dél közt dél kelet. Az újabb fel osztás szerint: éjéjkelet. Keleti éjkelet. Keleti dél kelet, déli dél kelet. 's a' t. Az éggalj szerint fel osztatott karika (iskátula fíjók) Rosának neveztetik. A' kis ládátska pedig, melly egy az ég alljak szerint fel osztatott karikával, és egy gráditokra osztott kerületnek közép pontján egy tövel el van látva, mellyen egy magnes tö, vagy mesterségesen magnetizáltt vas páltátska áll, kompasznak hívattatik. Mivel pedig a' Magnes majd tsak éjszakra, és délre mutat, minden helyre nézve, a' hol azt valaki használni akarja, esmerni szükséges mekkoraságát annak a' valódi déli lineától való el távozásának kelet vagy nyugot felé.

§. 14.

A' föld aeqvatora körülete 5400 föld le írási mfd. számláltatik. Egy ilyen mfd. 23,598 lábót tesz. A' föld kereszt vastagsága majd 1719 mfd. Ez egymással sokasítva tesz 9,281,910 \square m. melly a' föld színe, ez az Aeqvator kereszt vastagságával sokasítva, és hattal el osztva, tesz 2,659,072,000 Kotzka mértföldet, melly a' földnek testi foglalata.

A' föld le írási mértföld = 22,800 Parisi láb. vagy is 12,000 közönséges lépés. A' négyszegletű mértföld, \square m. egy mértföld hoszzú, és egy mért-

föld széles. A' koczka mértföld 1 mértföld hosszu, 1 mfd. széles, 1 mfd. magos. Egy Aeqvatori grá-ditsban van: 250 Chinai, 104 Orosz, 86 új Görög, 69 Angol, 66 Török, 60 Olasz, 56 arabs, 54 Irlandi, 50 Tamuli, 49 Scotti, 35 régi Frantz, 22 Persa, 20 Spanyol, és Lengyel, 20 Angol, és Frantz tengeri, 20 Belgiumi, 19 Hollandi, 18 Portugalli, 17 Spanyol, Lieflandi, Silesiai, és Sultani, 16 Tseh, 15 Föld le írási vagy Németh, 14 Austriai és Magyar 's Dáni, 12 régi Magyar, Meklenburgi, és Dresdai, 11 Frantz Myriameter, 10 Svédi, Norwegi, és Keletfrisiai mértföld; kevés változásokkal. Azomban könnyen tapasztalhatni, melly sok változások. és külömbbféleségek találtassanak a' mértföldek mekkoraságára tekintve tsak nem minden tartományokban. Minden vidéken tsak nem más mértékjek van a' földmérőknek, vagy is inkább az út mérőknek.

II. S z a k a s z.

A' Természeti föld le írás.

§. 1.

A' föld körül vétetik vékony, folyó, által látható, régierős nehéz testtel, mellyet Levegőnek mondunk. Azon része a' föld körének, mellybe a' földi testek gőze hatnak, gőzkörnek (Athmosphaera) neveztetik.

A' levegő leg vastagabb a' föld körül, egy távolyban sokkal vékonyabb, és a' leg külsőbb távolyban leg vékonyabb, innét a' gőzkör három vidékre (Regiones) osztatik, a' leg közelebbi, vagy leg melegebb, a' jég vidék, a' hol az eső, hó, és jég eső formállódik, és a' leg felső, mellyben a' levegői tűnemények, és üdö, vagy levegő jelek képelődnek: p. o. harmat, köd, felhők, esők, szivárványok, felhő szakadások, szélveszek, dér, hó, jég eső, mellék napok, és holdak, alkonat, estve, és hajnal szürkület, bolygótűzek, tűz gömbök, tsillag tiszt-

tulások, égi háborúk, éjszaki, és déli világok, szelek, zivatarok, tűz okadások. 's a' t.

Mivel a' gőzkörnyék a' magosra hatván vastagságát, és melegségét el veszi, a' magos hegyeken a' lélegzet nehéz, és a' hideg a' nyár közepén is igen kemény. A' hó vonat (linea) vagy a' levegő területe magossága, a' hol az örökös hó kezdődik, a' szélességek különbbfelesége szerint egy formátlan. A' Himelaya hegy éjszaki részén a' 17,000, a' Chimborasson 15,746, az Aeqvatornál 14,760 láb. Éjszak felé mindég alább szakad. A' Pireneusokon a' 9600 l. új Hispániában a' leg hidegebb részein is az esztendőnek tsak a' 8100 lábnyi magosokon havaz, és a' leg melegebb esztendő részein az esett hó tsak a' 13,500 láb magoson marad meg. Helvetziában a' 8400, Islandiában a' 1892 láb magos már hó környék. Tovább éjszak felé már a' lapányig havaz, Mexikóban a' 19° és 20° széles közt a' hó kör 14,100 láb.

Némellykor mindazon által B. Aszsz. havában a' mélyebb vidékeken is havaz. p. o. a' 18° — 22° közt a' 9000 láb magosokon; ollykor Mexikó városában is a' 6821 láb magoson, és még alább egész Valladolid ig. De a' 45° éjsz. szél. alatt az állandó hó környék 7800 láb.

A' Levegő mozdulása, mellyet szélnek mondunk, hideg, ha az jégen, és havon; meleg, ha a' nap által meg melegített homok vidékeken, nedves, ha a' tengereken által megy. A' Samum Asiában, a' Chamsin Egiptomban, a' Harmattan a' Guineai partoson, a' Solano, és Sirocco, déli Európában, veszedelmes tulajdonságokkal bírnak. A' tengeri szelek mérséklük a' mérsékeltt ég alljakon, és részint a' nap fordító kerületek közt is nyáron a' meleget, és télen a' hideget. Némelly vidékeken az éjjeli száraz szelek rendessen változnak a' nappali tengeri szelekkel. A' két napfordító kerületekben szünetlen uralkodik egy keleti szél, melly az Aepvator éjszaki részén az éjkeleti, déli részén a' délkeleti Paszat szélnek neveztetik. Az Indiai Monsoon, vagy

Musson szelek jobhára fél esztendeig egy arányba fújnak. p. o. Sz. György havától 6 holnapig déli nyugotról, és Mindszent havától 6 holnapig éjkeletről.

A' Levegő tükör játékok (Fata Morgana) nem tsak a' Nápolyi tenger szükön, hanem Persia, és Tartaria homok alapain is a' képzelet erejének a' nap kezdetén, tornyokkal, palotákkal, erdőkkel, kő sziklával, és szirtokkal változó kellemetes ötlököt, és tartományokat rajzolnak a' szemelejbe.

§. 2.

A' föld szine vízből, és szárazból áll. A' víz nagyobb részét foglalja; mivel a' 9,282,060 □ m. az egész föld színének tsak 2,400,000 □ m. jut a' szárazra. A' száraz nagyobb, és kisebb darabokból áll, mellyek vagy egybe vannak kaptsolva, vagy egyedül fekszenek. A' leg nagyobb darabokat föld részeinek v. száraznak, (Continens) nevezzük. Öt illyent számlállunk, a' leg nagyobbika a' nyúgoti fél gömbön fekszik, és Amerikának hívattatik, a' többi négy jobhára a' keleti fél gömbön van, a' leg kisebb Európának mondatik. Ennek délre fekszik Afrika, és mind a' kettő keletére Asia, ettől dél keletre Australia, melly Asia, és Amerika közt nagy, és kis szigetekből áll. Ha a' vidéken hegyesség nints, vagy tsak tsekély hegy van, rónának mondatik. A' sok hegyekből öszve lántzolt tájék hegyességnek, a' hegyek közt fekvő vidék völgynek hívattatik. Szük menet, a' hegységen által vezető út. A' tengerbe nyúló föld hegye Fok. (Cap). Leg magossabb hegy a' föld kerekén, a' Dhavalagiri, v. Dholagir (fejér hegy) Asiában, 28,015 láb magas. A' Himelya hegyeket 243, az Araratot 240, a' Chimborazot 160, a' Teneriffai Picot 155, a' Lancerotai déli fokot 115, az Azori Picot 126, az Athost 100, az Adamspicot 95, a' Gauthokat 94 angol mértföldről meg látni. A' tűz akádó hegyeket Vulcanoknak mondjuk.

§. 3.

A' hegyek fel osztatnak: 1) az eredetiekre, és származatiakra, vagy is régiekre, és újakra. Amazok terméskőből állanak ásvány nélkül. Ezek terültt rendben feküsznek azokon, kövé válásokat mutatnak, ásványokat foglalnak magokba, és áradások, és tűz által támodtak. 2) Magosságok szerint; a' fokokra, közép, magos, és fő hegyekre. Leg alacsonyabb része a' hegyeknek dombokból, és lassan emelkedő hegyekből áll. A' következő már meredekebb, és magosabb, és e' megett a' magos hegyesség sokszor a' felhőken fellül emelkedik. 3) Arányok szerint, az egy arányos hegyekre, mellyek az Aeqvator aránnyához közelitenek, vagy déli linea szerént futnak. 4) Fekvések szerint, a' honni, és parti hegyekre, a' fokokkal.

§. 4.

A' Rónák ritkábbak, mint a' dombos, és hegyes vidékek, mellyek az alapok külömbfélesége szerint többféléiek; t. i. követsesek, homokosok, agyagosok. 's a' t. Jobbára hab formán feküsznek, egészen laposakat tsak tsekély helyeken találni. Mindannyi a' tenger szerint lapol. A' leg jelesebb magos rónák Európában, a' két Castilia Spanyol Országban 1740 láb, és Auvergne Frantziában 2160 láb a' tenger színe felett. Helvetzia, déli Német Ország, Silesia, Lengyel Ország nem emelkednek felljebb 1200 — 1800 lábnál a' tenger felett. Ejszaki Amerikában Mexicó belseje szörnyű nagy lapány, melly 6000 — 8400 lábra emelkedik a' tenger felett. Déli Amerikában vannak 8400 — 9000 láb magos lapányok, de nem nagy tágúak, és igen mély völgyek által válosztatnak. Az Afrikai, Arabiai, és Tatar rónák jobbára fővennyel vannak borítottva. A' meleg annál jobban fel hat, mennél méljebben valaki a' földbe le száll.

§. 5.

A' hegyek tsak völgyek, és vizek által választottnak el egymástól, és a' tenger szine alatt is el húzódnak. Egy darab szároz, tsupa vizek közt, szigetnek, ha egy része a' szározzal öszve van kaptsolva, fél szigetnek, hívattatik. Föld szüke, vagy szorosa egy két tenger közt be nyúló föld darab, melly két szároz vidéket öszve kaptsol, a' keskenyebb darab, melly egy folyóba, vagy tengerbe valamennyire be nyúlik, föld nyelvének mondatik. Alatson, a' víztől el temettetett szigetek kö szikláknak, vagy szirteknek mondatnak, ha hegyesek, ha pedig tetejök téres, zátonynak neveztetnek. Homokhalmok a' forgó fővények, mellyek a' szározat a' tengertől választják; homokporondok, mellyek felett a' hullámok által folynak az apadáskor, és az áradáskor ismét vissza folynak.

§. 6.

A' föld vizeihez tartoznak, a' források, patakok folyók, tavak, és tengerek. A' források, és tavak, vagy álló vizek, mellyek forrásoktól veszik vizeket, alkotják a' patakokat, és folyókat. Több folyók egyesülése fő, vagy nagy folyót tsinál. A' folyók ki folyása torkolatnak; 's a' melly vidéket valamelly nagy folyó nedvesít, víz mentének szokott neveztetni. Mivel a' torkolat alatsonabb a' forrásnál, innét származik a' víz eset, melly majd nagyobb, majd tsekélyebb, és a' hajózást elő mozdítja. A' víz róhanat hírtelen le este a' víznek valamelly meredek helyről. Némelly források nyáron hidegek, mások télen nem fagynak be. Az ásványi részekkel vegyített vizek értz vizeknek, a' meleg melegeknek hívattatnak.

§. 7.

A' földünket körül folyó iszszonyú víz sokaság, a' Világ nagy tengerének (Oceanus) neveztetik. Mélysége különbbfele. A' leg nagyobb mélység 20,000

lábura betsültetik. Vize sós, és keserű, de szűrés által íhatóvá, 's egészségessé tétethetik. Színe közönségesen setét kék; de több helyeken veres is, zöld, fejér, zavaros, szürke, feketés, a' mint színet a' benne lévő állatok, növények, és alapi szerek váltóztatják. Némellykor, és némelly helyeken éjjel világít, a' mi több féle élő állatoknak párázatjától következik. Melege alább száll, a' hol mélysége nevelkedik. A' leg nagyobb mélységben mérséklete állandó. A' tenger víz nehézsége külömbb-féle, úgy íze is. Több helyeken esztendőnként apad a' tenger vize, más helyeken alapa emelkedik. Színe némelly vidékeken jóval is magosabb, mint más helyeken. Nevezetes többi tulajdonságai közt a' tenger vizének annak apadása, és áradása (fluxus. et refluxus, s. aestus maris). 24 ora és 49 minutum alatt kétszer toódik a' part felé, 's ez az apadás, és kétszer vissza tér régi helyére, ez az áradás. Az apadáshoz közönségesen több üdő kívántatik, mint az áradáshoz. Többnyire az éj, és nap egyenlősége tájján szokott történni. Némelly tájjékokon az áradás üdején a' tenger víz 1 — 50 lábnyira is fel emelkedik. Több tengeri vidékeknek kerék forma mozdulatjok van; melyet örvénynek nevezünk. A' víz egymás ellen folyása leg inkább a' tenger szűkeiben szoktak lenni; leg inkább a' mellyek által nagy öblök kaptosoltatnak öszve a' nagy tengerrel. p. o. a' föld közzi tengerből a' nagy tengerbe a' Sundban: A' haborlások támodnak a' tengerből, és partról öszve ütöző hullámok hartza által.

§. 8.

Az egész Nagy tenger öt részre osztódik:

1) Az éjszaki jeges tenger, az éjszaki hideg övedzeten, a' fejér tengerrel, a' Waigaz úti, obi, jenisei, lenai, 's a' t. öblökkel.

2) A' nyugoti nagy tenger: a' Scandinavi, vagy éjszaki nagy tengerrel, a' Norvegi, 's német, vagy éjszaki tengerrel; a' keleti tengerrel, vagy is Balti, Kategat, Nagy, és kis Belt, Sund, Bothni, fin-

ni, és rigai öblökkel, a' nyugoti, vagy Eskimo tenger a' Baffin, és Hudsonsbaial.

a) Az atlanti nagy tenger, az éjatlanti, a' keletatlanti, a' föld közi, adriai, márvány, fekete, és asowi tengerrel, a' nyugot atlanti a' Mexikói öböllel, és déli atlanti tenger.

b) A' Szeretsen tenger a' Guineai öböllel.

3) Az Indiai nagy tenger, egészen a' forró övedzeten, részei.

a) A' Mosambik tsatorna.

b) Az Arabíai, és Persiai tenger öbleikkel, és a' Sindi, 's Camboja öblökkel.

c) A' Bengali öböl a' Ceylon, és Malacca szorosokkal.

d) A' Siam és Tunkin öblök.

e) Az Indiai Archipelagus.

4) A' keleti nagy tenger a' rák nap fordító útja éjszaki részén, a' nagy tenger éjszaki tengere, a' forró övedzeten a' nyugodalmas tenger, a' déli mérsékelt övedzeten a' déli tenger, a' Bering szorosától új hollandig, és a' Horn fokik Amerikában 2,854,000 □ m. (nagyobb mint $\frac{1}{4}$ része a' föld színének). Részei, a' Kamtsatkai, és anadyri tenger, a' Penschinski öböl, az Ochotschki, Japani, Chinai, és Sárga tenger, az éjszaki Archipelagus, a' Koreai, Californiai, Panamai, 's a' t. öböl.

5) A' déli jeges tenger, még egészen esmeretlen.

§. 9.

A' nagy tenger minden felé bé metszéseket tett a' Szárazba. Ezeket öbölnek (Sinus, Golfo) a' kisebbeket toroknak (Bay) nevezzük. Mellyeket mesterségesen alkottak, és készítettek a' hajók oltalmára, réveknék (Portus) hívjuk. Az által folyása a' tenger vizének két szároz közt, melly két tengert öszve kaptsol, tenger szükének, útjának, vagy szorossának neveztetik. (Sund, Bosporus, Canalis).

§. 10.

Valamelly helynek, vagy vidéknek természetes égallja, annak azon tulajdonsága, mellyet annak fekvése. és föld alapa okoz.

Nem minden vidékein van rendkívüli meleg az Aeqvatornak; némelly magos tájjékain a' forró föld övedzetnek ki álhatatlan hideg van. Mennél felljebb emelkedik valamelly hely a' tenger tüköre (színe) fellett, annál hidegebb ég allja. A' tengertől meszszebb fekvő, hegyes, erdős, posványos, és tavas vidékek hidegebbek, mint a' mellyek a' tengerhez közelebb fekszenek, melly nyáron küvesebb, és télen melegebb, mint a' levegő. Magos, hóval terített hegyességek hideg levegőt okoznak, de sokszor még durvább szeleknek ellent állanak. A' mivellett vidéknek mindég más égallja van, mint a' mivelletlennek ugyan azon ég vonat alatt; mivel hogy itt a' Sűrű erdők, bokrosok, és bontzos növények a' nap melegét gátolják. Mennél inkább egy vidék keletre, és a' déli tengerektől távol fekszik, annál durvább ég allja.

§. 11.

A' mit a' föld, és viz emberi munka nélkül hoz, terménynek, vagy termésnek (productum) nevezetik: mellyet 3 rangba, vagy is természet Országába Osztunk. u. m. az állatokéba, növényekébe, és ásványokéba. A' leg nagyobb terményi gazdagság, és bőség a' forró (meleg) föld övedzeten van; itt vannak a' leg drágább, és ritkább értzek, és kövek a' leg hasznosabb gyökerek, növények, és fűvek, a' leg nemesebb fa gyümölcsök, a' leg finomabb fa nemek, a' leg nemesebb, és szebb állatok. Ezen kintse a' meleg övedzetnek ki terjed a' mérsékeltt övedzetnek szomszéd vidékeire is, a' hol mindazon által csak a' közönséges értzek, növények, fák, gyümölcsök, és állatok találják honnokat. Leg szegényebbek a' földszarki tartományok. Termési gazdagságok csak gyökerekre, alaton növényekre, és

borokra, bogyókra, és szőrös állatokra terjed, csak egy részén ezen övedzetnek találkoznak Irám szarvasok, és ebek. Némelly állati, és növényi terményeket által tehetni honni vidékeikből idegen vidékekre hijány nélkül, másokat éppen nem. A' vad állatok, mellyeknek a' természet bizonyos ég alljat rendelt, ha ez meg változik, onnét ki takarodnak. Amerikában nintsenek Elefántok, mint Asiában, és Afrikában, és csak fel fedeztetése után vitettek oda által az Európai házi állatok.

§. 12.

Minden teremtményi közt az Istennek a' föld kerekégén leg nemesebb, jelesebb, és tökéletesebb az Ember, mind lelki, mind testi tulajdonságaira nézve. Az egész emberi nemzet számát 1000 miliomra szokták tenni (némellyek 990-re teszik) mellyből 250 miliom Európára, 600 miliom Asiára, 170 miliom Afrikára, 70 miliom Amerikára esik. Külső miveletekre tekintve különböznek egymástól, és 5 nemekre osztatnak:

1) A' Kaukasusiak, koponyájok szép, és rendes termetű, létzszege szöke hajjal, artzájok kevesbé, vagy többé pirossal egyelintve, az Europaiak, a' Lappokat, és Finneket ki vévén, a' nyugoti asiaiak egész az Obiig, a' káspi tenger, és Ganges forrása mellékiek, az éjszaki afrikaiak, a' Koptokat ki vévén.

2) A' Mongoli nem; koponyájok majd gömbölű, artzájok lapos, bé nyomúltt, szemeik közt széles helyyel, orrok lapos, artzájok gömbölű, ki álló, szemhéjok keskeny, 's ferdén nyiltt, alsó allkaptzájok fel tűnön rövid, nyakok vastag, igen rövid, és széles vállaikon ülő, hajok fekete, eles, és ritka, fő színek sárgás, dél keleti, és keleti Asia lakosi, a' Kalmükök, Mongolok, a' Gangesen túli Indok, a' Chinaiak, Japánok, Finnek, Lappok, Grönlandiak, és egyéb lakosi éjszaki Amerikának.

3) A' szerentsen, vagy fekete nem; koponyájok keskeny, oldalast valamennyire öszve nyomúltt, hom-

lokok púpos, és ivzott, szemeik igen ki állók, orrok széles, és pisze, vagy tömpe, ajakok pittyett, alsó áltsontjok meszsze ki álló, hajok rövid, gyapjas, és fekete, a' fő szín fekete, és setét fekete barna; ilyenek a' szeretsenek, Kafrok. 's a' t.

4) Az amerikai nem: alaton homlokkal, be esett szemekkel, valamennyire lapos orral, melly még is előre bukik, artzájok széles ki álló áll kapzakkal, és mélyen üregeltt egyes részekkel, hajok fekete, kemény, és ritka; a' fő szín barna veres, ide tartoznak eredeti lakosi Amerikának.

5) A' Malayi nem; fejek mérsékelt keskenységgel, homlokok valamennyire magos, orrok valamennyire tellyes, széles, vastag; szájak nagy, állok rövid, a' felső áll tsontjok némelykor valamennyire ki álló, artzájok vonata kellemetes, és jeles; hajok fekete, lágy; fodros, sűrű, és vastag, a' fő szín fejér, barna sárgával egyelettve, fekete barna is, és korom színű; ilyenek a' nagy tenger szigetei lakosi, a' Malacca, Philippi, Mariani, Molukki, Sunda szigetiék, és Australia beliek. Ezen külömbfélésegek egyeletéből több szinek származnak, mellyek a' második, és harmadik származatban mindég jobban el fogynak, a' 4-ben alig esmertetnek, és végre az első, vagy is fejér egyeletre vissza térnek. Az első származatban a' nyugoti, vagy keleti indiai ég allj alatt született Európaiak általjában Kreoloknak (Kriálloknak) de az Amerikában lakó fejérek Chapetonoknak neveztetnek. Európaiaktól, és szeretsenektől származottak Mulattok, Európai, és indiai vérből valók Mestissok; európai, és amerikai vérből születtek, nyugoti indiaiak, (Mestissok is, és Metifek) a' szeretsenek, és Indok gyermekei Zambok, ezek setét színű szeműek, és testűek, fel tűnő artza verheny nélkül, a' Mulattoknál Kondor, a' többinél le loggó hajjal. A' Mulattok második származata Caskok, Mulattok, európai Terzeronok, (Moriskok, Mestissok), a' Szeretsenek, és Mulattok maradéki Griffek, (Kabrok, vagy Zambok) az európai, és indusoké Mestissok és Castissok, az

európai, és amerikai Mestisseké Quarteronok; Quatralvok) az amarikaiaké, és amerikai Mestisseké Tre-salvok. Így származnak az utóbbi maradékokban az Alvinok, Saltatrok, Postissok, Coyctok, Giverok, Zambaigok, és Cambujok. A' forró föld övedzeten a' 10° alatt az Aeqvator két részén igen fel tűnő el távozások találkoznak ezen természeti úttól; u. m. a' Dondok Afrikában (Albinok, és Kakerlakok) Loangóban, és Angolában; Asiában Ceylonban, Borneoban, Javában; Amerikában (a' hól Hóld szemeknek neveztetnek) Panamában, és Darioban; Australiában Új Guinéában. Ezek barna, és fejér szülőktől származnak; különös tulajdonságokkal bírnak, (t. i. színek téjfejérű, és a' holt testhez hasonló, szemek Sárga, szürke, és vereses, mellyel nappal keveset, vagy semmit, hanem a' holdvilágnál, vagy setétben eleget látnak) mellyeknek okai meg magyarázhatatlanok.

Külömbbféliek továbbá az emberek nyelveikre nézve, (Adelung az egész világon 3094 féle nyelvet állított) foglalatosságaikra tekintve, (némelylek tsupa vadászatból; és halászatból, mások föld mívelésből, kézi mesterségből, tudományi mesterségből 's a' t. élnek; mások a' pásztori életben egyik vidékről a' másokra vándorolnak marha nyájokkal) Hittvallásokra, lelki, és testi miveletekre, 's Kormányformájokra nézve. 's a t.

III. S z a k a s z.

A' Kül rendi (politika) Föld le írás.

§. 1.

Minden tartomány, mellynek Lakosi magokat valamely bizonyos törvények által alkotott polgári társaságba, egy közönséges fő Kormány alatt, öszve kaptsolják, országnak neveztetnek; melly kerületére, vagy törvényes kormányára tekintve, Tsászár-

ságnak, Királyságnak, fő, Nagy hertzezségnek, Nagy, választó Fejedelemségnek, hertzezségnek, grófságnak, köz kormányzágnak, (Respublica) Szabad városnak hívatatik. Az Országok rendes rajzolatja állopotjokra, és miveletekre tekintve, Ország állopoti tudománynak (Statistica) mondatik.

§. 2.

Első emlékezetes öttlei egy Orzágnak: annak határai, fekvése, mekkorasága, és fel osztása. A' Határok vagy természetesek, u. m. hegyek, tengerek, folyók, nyélvek; vagy Kűrendik, mellyek országi alkúk szerént vannak el rendelve. A' Fekvés a' mekkoraság (mathematica) mértékű széleség, és hosszúság szerént vizsgálatik meg, és a' természeti tekintetben magos, vagy alacsony. A' Nagyság közönségesen négy szegletű mértfde. □ m. szerént határozatit meg. A' fel osztás vagy föld le írasi, ha az Ország száraz vidékből, és szigetből áll; ha annak részei hegyek, és vizek által el vannak választva, 's az ég alljra, és föld alapra nézve jeles különbbségűek; vagy történeti, ha az Orzágnak folyó nevelkedése az üdő folyta szerént írattatik le; vagy végre kül rendi, ha valamely orzágnak egyes tartományai, megyéji, osztályai, kerületi 's a' t. elő adatnak. Mellék tártományok, és gyarmatok, a' fő, vagy anya - orzágtól függő közeli, vagy távoli vidékek. Egyes Lakhelyei valamely mívelt Orzágnak: faluk, szállások, helységek, mező városok, városok, erősségek.

§. 3.

Egy Ország Lakosinál eszre kell venni azoknak számát, fő rendosztályát, vallását, nyelvét, miveletét, es kenyér kereső foglalatoságát. A' nép számát leg hihetőbben ki lehet venni az esztendei népszámlállatából; ennek hijányában a' házok számából, és a' holtaknak az élőkhez való aránnyá-

ból. Fő Rendszétályai egy Osszág népének: a' Papság, Nemesség, Polgárság, és Parasztság, a' melly szabad, vagy jobbágy.

Majd minden Európai fő tartománynak, minden Nagy Nemzetnek, és sok mellyék tartománynak, és Kisebb nemzetnek is meg van tulajdon nyelve, némelly Országokban vannak még tanultt, Vallási, és Udvari nyelvek is. Uralkodó vallás az, a' melly az Országban leg nagyobb szabadságokkal él, vagy a' mellyet leg több Lakosok követnek, a' többiek türettettek. A' Valások számos ágokra osztódnak:

1) A' Keresztények, kiknek száma mintegy 500 miliomot tesz, a' katholika Anyaszentegyház a' Latánra, vagyis nyugotira, és Görögre, vagy is Keletire osztatik, mellynek Vallását, és szokásait több más nemzetek is gyakorolják magok anyanyelvén. A' Keresztény valláshoz számlálják magokat, mivel meg vannak keresztelve: a' nem egyesült Görögök, Melchiták, oroszok a' Rozákokkal, Raskolnikok vagy Staroverzik, Nestorianok, Monofiziták, Jakobiták, Kóptok, Ürmények) Lutherának, Reformatusok, Quakerok, Herrnhuterok, Unitariusok, vagy Antitrinitariusok, Socinianusok, Arianusok, Methodisták, Anglicanok vagy Episcopaliak, Independentek, Arminianusok, vagy Remonstransok, Anabaptisták, vagy Mennonták, és Schwenkfeldiek.

2) A' Sidók, kik egész világon számki vettelve vándorognak.

3) A' Muhametanusok, Sunniták, Schüták.

4) A' Deisták, Naturalisták, a' kik az Isteni ki nyilatkoztatást el nem fogadják.

5) A' Brusok. 6) a' Wahabiták 7) a' Fetisch, tsillag, ember, és kép imádók, a' Fo, és Budha (Lamaiták) tisztelőji, a' Braminok, Schamánok, sabai vallásúak.

8) A' pogányok, vadak, es minden Hitvallás nélkül valók, némelly távol barlangokban az emberi társaságtól. Egy Nemzet mivelete fő képpen

annak a' tudományokra, és mesterségekre való ügyelésében áll: annak tudományi intézeteiben, és más a' hasznos esmeretek el terjesztésére szolgáló korszületekben, és rendeletekben. A' mi a' foglalatosságokat illeti, a' lapányos vidékek lakosi leg inkább földművelők, és marha nevelők, a' városoké többnyire kézi mesterek, mesteri művesek, és kereskedők. Ha ezen mesterségek, és kereskedések nagyobb részétől üzettetnek egy tartománynak, vagy városnak, az fabrikás, vagy kereskedő tartománynak, vagy városnak mondatik, és ha ez a' tenger mellett fekszik, tengeri városnak hivattatik.

§. 4.

A' Közönséges Országi rendhez tartozik a' Kormányformája, jövedelem, és hadi erő is.

§. 5.

A' Kormány magány uradalmi' ha az Ország fő hatalma egy személy kezében van, illyen a' Tsászár, Király, Nagyhertzeg, hertzeg 's a' t. Ha a' Kormányzó semmi törvéuyhez nints kötve, és alattvalói életével, szabadságával, és tulajdonával tetszése szerint bánik, Despotának hivattatik. Határozatlan az Uralkodó, a' Kinek Igaza van ellenvetés nélkül, egyedül maga vélekedése szerint törvényeket szabni. A' határozott országtörvényeinél vigyáznak az Ország Rendjei, mellyek a' nép fő rendosztályiból állanak, és a' mellyeknek gyülekezete: Ország gyűlésének, Parlamentumnak. 's a' t. nevezetik, a' törvények fenn tartására. A' Közkormányi tartományban a' Vezérlés vagy a' fő Rendek kezében van, 's ez aristokratia, vagy az öszveséges népében, 's ez Democratia. Ha a' Közkormány fő városában van az egész tartományi Kormány, akkor az egy rétű; ha pedig az több szabad tartományokból áll, mellyek közt mindenikének különös tulajdon független kormánya van, és a' többivel tsak

a' közönséges bátorság végett van öszve kaptsolva, öszve kaptsoltatottnak mondatik.

§. 6.

A' külső, és belső bátorság fenn tartására szükségés költségül használtatnak az Ország jövedelmei, mellyek terményekben, és pénzben állanak. Ha a' jövedelmek az Ország költségeire nem elegendők, adósságok teremnek. A' pengő pénzen kívül van papíros pénz is, és képzelt, vagy is számoló pénz.

§. 7.

Az Ország Külső bátorsága fenntartására Szükséges a' hadi erő is, melly a' szárazai, és tengeri erőre osztalik. A' Szárazai erő áll gyalogságból, lovaszágból, Ágyús seregekből, mellyek mind Ezredre osztatnak. A' tengeri erőt bizonyos száma teszi a' hadi hajóknak. A' hadi hajók, mellyek 50—130 ágyút visznek, Linea kajóknak neveztetnek, mivel közönségesen a' tengeri ütközetben Lineát képelnek. A' mellyek kevesebb ágyukat visznek, fregatáknak, Korvetteknak, Kuttereknek 's a' t. mondatnak. 10, vagy több számú tengeri hajó Flottának; a' Kevesebb számú hajóssereg szakasznak (Geschwader) hívatatnak.

Mind ezen három szakaszokból nyilván kiteszik, mire kellepék vigyázni a' Föld le írónak, mellyeknek foglalatja a' föld le írásnak leg tökéletesebb Rendszabásait világossan, és igen érthetőül le rajzolja a' közép elméjű Irónak is.

Toldalék az égi Testekről, és Jegyekről.

A' Föld le írássi nagyobb, és bé hatóbb esmeret végett, nem lesz felesleg említtést tenni a' mesterséges (globus artificialis) és földvízi (globus terraqueus) gömbökrül, vagy golobítsokról. Amaz

az égi testeknek, és jegyeknek forgásait, 's a' föld-hez intézett arányságát ábrázolja; emez a' föld ke-rekségének termési, és természeti tulajdonságait te-szi szem elejbe. Innét amaz a' mekkoraságmértéki, ez a' természeti föld le írási tudományra használ.

Minék utánna az égben két egymás ellenébe ál-ló pontok jelettettek meg, mellyek körül mind an-nyi tsillagzatok mozdúlnak, alkalmatosság adódott a' mesterségi gömbnek fel találására; ez egy göm-bölü erő mív (machina) melly több körlineákból, vagy abrants formákból áll, az égi testek járása áb-rázolatjára, mellynek közepén egy kisebb glóbits a' földet Képel. Ez a' gömb (Sphaera artificialis) tíz kerületből áll, hat nagyból (az Aeqvator, Zo-diakus, Horizon, Meridián, és két Kolorus) és két kitsinből (a' két tropikus, nap fordító-és két Polaris, Sarki) Nagyoknak nevezetnek az első, mivel a' gömböt két egyenlő részre met-szik; a' többi egyenetlen részre vágja azt. Ezen kerületeknek tulajdon képzelt sarkai, és rudjai vannak. Ezen Sarkok két pontok a' gömb színete felett, egy forma távokra minden pontjaitól a' kerü-let körvonaának, mellynek Sarkokul szolgálnak. Minden kerület tengelye azon egyenes línea, melly a' képzeletben egyik sarkától a' kerületnek a' má-sikig vonatott. Minden kerülete a' gömbnek 360° gráditsrá, minden grádits $50'$ minutumra, minden minutum $6''$ secundumra osztatik. A' többi Kerü-letekről már szollottunk; itt tsak a' Zodiakusról em-lékezünk.

A' Zodiakus egy nagy ré'sóttan fekvő-kerület a' gömbben, 's ez egyedül széles; a' többi tsak tsupa línea. Ezen kerületben vannak fel jelölve a' XII. égi jegyek, vagy 12 házai a' napnak. Zodiakusnak, az az állatok kerületének hívattatik, mivel a' rajta lévő XII. jegyek állatok nevéit viselik. A' Zodiakus-nak 16 grádits a' szélessége: nyoltz az éjszaki, nyoltz a' déli részen; hogy azokba a' planéták járásabe zá-ródjék, mellyek onnét soha ki nem lépnek. Van a' Zodiakus közepén egy más nagy kerület, 360° oszt-

va, melly a' nap útjának (ecliptica) neveztetik, mivel hogy ezen kerület színén, vagy körül történik a' napnak a' holdal való öszve jövetele, vagy ütközése. Ez az Aeqvator által metszi úgy, hogy azon része, a' melly leg távolabb esik, az Aeqvatortól 25° ra, és $28'$ ra van. Az Aeqvator is két egyenlő részre osztja a' Zodiakust, mellynek egyike éjszaki, a' másik déli. Ezekben foglaltatnak a' 12 égi jegyek, vagy tsillagzatok, mellyeknek nevei: a' Bak (Aries), Bika (Taurus), Kettős (Gemini), Rák (Cancer), Oroszlány (Leo), Szűz (Virgo). Ezek az éjszaki részen. A' délin: Mérték (Libra), Scorpio (Scorpius), Nyilas (Arcitenens), Ketske (Caper), kánna, vagy kor'só, Vödör (Amphora), Halak (Pisces).

§. 1.

Mindenik Jegy 30° grádusra van osztva. Számolni kell rendjeket nyugotról keletre, a' nap Mozdulása szerint. Mindenik egy holnapnak felel meg. A' nap az elsőbe (Bakba) Böjt más havának (Martziusnak) 20 v. 21. napján. Az üdö, melly alatt a' nap a' többi jelekbe megy a' 18 napjátúl fogva a' 25 - ig minden holnapnak.

§. 2.

A' Planétákról. Ezek száma a' földön kívül 7. A' nap, Mercurius, Venus, Föld, Hold, Mars, Jupiter, Saturnus.

A' plánéták, vagy vándorló tsillagok majd Közelebb, majd meszszebb láttatnak egy-máshoz; némellykor egybe kerülnek a' Zodiakus graditsában, a' mellyben tartózkodnak, 'sollykor egymás ellenébe állanak, midön a' Zodiakus egy más ellenében fekvő gráditsaiban vagynak. Ezen század elején négy új planéták fedezettettek fel: az Uranus, Ceres, Pallas, Juno; és 1807 a' Vesta.

§. 3.

Az álló tsillagok (stellae fixae) szünetlen meg tartják egymás iránt való távolságokat. Mind ezek, mind a' Planéták közönséges mozdulásokon kívül az éggel, magok tulajdon járását is meg tartják nyugotról kelelre- Az álló tsillagok sokasága meg számlálhatatlan. Miúlta a' nagyító üvegek fel táltattak, sokkal többeket venni eszre, mint szabad-szemmel. Ki számlálná meg tsak a' tejes út tsillagait? Nagyságok valóba é, vagy tsak tetsző képpen kölömbbféle, nem tudhatni meszszeségek miatt. A' tsillag visgállók úgy tartják, hogy az álló tsillagoknak tulajdon világosságok van, a' planéták pedig a' naptól veszik azt. Az álló tsillagok több rangba (Constellationes) osztatnak. 23 számoltatik az ejszaki, 27 a' déli részen, 12 a' Zodiakusban.

Az álló tsillagok közönséges mozdulások által arányos kerületeket vonnak az Aeqvatorral, menél távolabb vannak attól, annál kisebb kerületek; tulajdon mozdulatjok nyugotról keletre; a' nap útjával formálnak arányos körvonalokat. A' tsillagok járása igen lassú, 70 esztendeig hatnak által egy grádust.

§. 4.

A' nap. Ez egyenül a' planéták közt, a' melly világít. Járása rendesebb a' többiekénél, útjáról soha el nem távozik. Mindennapi kerülete hasonló az Aeqvatoréhoz. Távozása a' 9° felé esik a' Ráknak, közelítése 9° felé a' baknak. Mivel a' nap közép pontja nem egy a' föld közép pontjával, innét jön, hogy 7 nappal tovább mulat az éjszaki, mint déli részén a' világnak. 186 nap. 8 oráig. 's a' t. járja el a' 6 éjszaki égi jegyeket; és 178 nap. 21 or. 's a' t. a' déliefket. Innet az éjszaki holnapok ég alja tábláját a' déli holnapok ég alja táblája valódi meg talállására nem lehet használni. A' midön télen a' nap hozzánk közelebb van, azért van hidegebb, hogy a' nap a' mi szem-

határunkra nem hatván fel magosan, sugaraít ré-
söttan botsájtja vidékeinkre. A' nap minden nap
majd egy grádotsot hat meg nyugotról keletre tu-
lajdon járásával, 360 graditsot hatván meg 365 nap.
6 ora (11 minutum hiján) alatt. A' 6 ora 4 esz-
tendő alatt 1 napot tesz, azért minden 4 eszten-
dőben Mátyás ugrása (Bissextilis) van: az az Feb-
ruariusban 29 nap. A' 11 minutum hijány 130 esz-
tendők alatt 1 nap hijányt tesz, 400 esztendő
alatt 3 Mátyás ugrása ki hagyattatik. Innét min-
den száz esztendő utolján, vagy végén ki marad a'
Mátyás ugrása, tsak a' 4 ik századén nem.

§. 5

A' H o l d.

Leg nagyobbnak tetszik a' planéták közt, no-
ha leg kisebb, mivel hozzánk leg közelebb van;
49-szer kisebb a' földnél. Világát a' naptól veszi,
's azért az annak aránnya szerint nekünk majd
egésznek, majd félnek, majd fertálnak tetszik, majd
egészlen el tűnik szemünk elől. Ez hold változási-
nak (Phases Lunae) neveztetik, Újhold akkor van,
midőn a' hold a' nappal kaptcsolatban áll: Akkor a'
nap, és föld közt van, világos része a' nap felé for-
dult, 's azért nekünk nem világosíthat. El távozván
a' naptól egy része világos felének felénk fordúl, és
napról napra nagyobbodván világa, az első fertálba
lép; mennél tovább távozik a' naptól, annál jobban
szemünkbe tetszik világa, miglen kerülete közepé-
be jut, 's a' nappal által ellenbe áll, akkor egész
világos része felénk fordult, ez a' hold tölte; visz-
sza közelítvén a' naphoz világos része előttünk fogy,
's a' midőn $\frac{3}{4}$ részére jut fordulásának, akkor utolsó
fertálban van. Az első fertálban világos része nyú-
got, és az utolsóban kelet felé van. A' hold utját
el végzi mintegy 27 nap. és 8 ora alatt, de mivel a'
nap ezen üdő alatt 27 gradust hatott meg, annak
még két napnál több kel, hogy a' holdat el érhes-

se, innét következik, hogy az üdö köz egyik kaptsollattól a' másíkg, 29 nap, és 12 óra. Tizenkét ilyen kaptsolat, vagy holdnap, egy holdi esztendő tesznek, melly 29 és 30 nappal változó holdnapokból áll, mellyek 354 napot tesznek, és így a' holdi esztendő 11 nappal rövidebb, mint a' napi esztendő. Ezen napok három esztendő alatt egy holdi holdnapot tesznek; a' honnét a' 'Sidók most is megtartyák a' be iktatott harmadik esztendőt, melly 13 holdnapból áll.

A' hold maga járását egy kerületen teszi, melly a' nap útját két pontban által metszi, mellyek tso-móknak, vagy gomboknak, (nodi) nevezetnek. Ez a' kerület valamennyire távozik a' nap útjától, a' mi teszi, hogy soha az új holdkor, és hold töltekor nap fogyatkozása nem lehet, az tsak akkor történhetik, midön a' hold a' gombokba, vagy gombok körül van. Midön a' hold a' nappal ellenbe van, a' föld közöttök lévén, hold setéségének kell lenni. Midön a' hold a' nappal kaptsolatban van, akkor nap fogyatkozásának kell következni. Innét Krí-stus Urunk halálakor a' nap setésége tsudállatos volt, mivel a' 'Sidók Husvétjokat a' hold tölte elején szokták ünnepelni.

§. 6.

A' Többi Planéták. Saturnus, Jupiter, Mars, távolabb vannak a' földtől mint a' nap, de némelly kor a' Márs sokkal közelebb van. Saturnus járását végzi 29 esztendő, 155 nap alatt, tiszter meszszebb van a' naptól mint a' föld. 7 kis hold (Satellites) által vétetik körül, és egy kerület által, melly szünetlen a' nap világot viszontagolja, melly is Saturnus gyűrűjének hívatatik. Jupiter végzi forgását 11 esztendő, 313 nap alatt, ötször meszszebb van a' naptól, mint a' föld, 4 kis holda (Satellites) van, mellyek Sok fogyatkozást szenvednek. Mars 1 esztendő, és 522 napp alatt fordul vissza. Venus 7 és fél holdnap alatt. Mercurius 3 holdnapalatt. Ez a'

két utolsó szünetlen a' nap körül láttatik. Az első nem távozik onnét, egyébb a' 48 grádussal, a' másikk tsak 28. al.

Uranusnak 6 kis holdja van, forgását el éri 82 esztendő alatt. A' Pallas 4 esztendő, 245 nap alatt. Ceres 4 esztendő 219 nap alatt. Vesta 4 esztendő. 4 holnap alatt.

§. 7.

A' föld vízi gömb, vagy glóbits használlásáról.

1. A' glóbitsot valamelly hely szem határára igazítottani. p. o. Bétsére. Először fel kell emelni az éjszakai Sarkot a' szem határ lineája felé, ha a' hely, mellyről szó van, az éjszakai fél gömbön fekszik, mint Béts; (melly azon középső kerék, v. karika, mellybe a' glóbits van függesztve) azután fel kell keresni szélességét ezen városnak (a' grádusok fel vannak jeelve a' déli lineán, melly azon értz karika, melly a' szemhatár kerületét két egy forma részre által metszi) melly $48^{\circ} 12' 32''$, azutána a' hasonló számú grádusra emelni a' Sarkot, 's azután a' várost a' nagy déli linea alá egyengetni. Ha a' hely a' déli fél gömbön fekszik, akkor a' déli Sarok (polus) eméltetik a' szemhatár (horizon) karikája felé. Az ok, mellyből a' Sarok a' hely szélességével hasonló számú grádusra emeltetik az, hogy a' Sark emellete mindég egy forma a' szélességgel: mivel a' zenittől (tető pont) a' láthatárig 90 gradus van, és a' saroktól is az Aeqvatorig 90 gradus: ezen két hasonló távóltól vedd el ugyan azon távolát a' Sarknak a' Zenithhez, meg marad egy részről a' Sark magossága, a' másikkrol a' Zenith szélessége, vagy távola az Aeqvatorhoz, és ezen két maradék szükség képpen egyforma. Ezen munka meg mutatja déli magosságát a' napnak az éj egyformaságaiban, (aequinoctium) és napállásában (Solstitium) sőt minden napján az esztendőnek. Minek utánna a' gömb láthatárosan fel emeltetett valamelly helyre (mint Béts)

490 távol van a' Sark, és láthatár közt, 's ugyan annyi szélesség az Aeqvator, és Zenith közt. Már a' Zenithtől a' láthatárig tsak 90° van mind egyik, mind másik részen. Ha ezen 90° tól el vételik a' szélesség 49° , marad 41° , melly jelenti magosságát az Aeqvatornak a' lát határ felett, melly nem más, mint a' mi meg marad a' Sark magosságától a' 90° ig. Ez a' nap magossága az éjegyformaságiban. Ha a' hajlat, és leg nagyobb emelet $23\frac{1}{2}^\circ$ az éjszaki Sark felé hozzá adattatik, ki jön $64\frac{1}{2}^\circ$ a' nap déli emeletének a' nyári napállásban. Elvévén a' 41° ból az Aeqvator magosságának $23\frac{1}{2}^\circ$ ot, marad $17\frac{1}{2}^\circ$ a' téli napállás számára. A' többi napokra nézve, fel kell találni a' nap utján (Ecliptica) a' nap helyét, egy bizonyos napot, ezen graditsot a' déli linea alá igazítottani, és meg vizgálni, mennyire távozzék a' nap az Aeqvatortól, vagy innét a' mi sarkunk, vagy túl a' másik sarok felé. Ha ezen munka után, az éjszaki égi jegyekre tekintve: hozzá tudatik a' hajlat az Aeqvator magosságához, meg van déli magossága a' napnak a' jelen való napra nézve. Ha az el vetetődik, a' midőn a' nap a' déli jegyekben van, meg van az más külömbféle napra tekintve.

2. Valamelly helynek hosszúságát, és szélességét meg találni (Bétsnek). A' gömböt addig kell forgatni, míg a' hely a' nagy deli linea alá esik; a' graditsok száma, mellyek az Aeqvatortól azon pontjáig találkoznak a' déli lineának, melly egyenesen meg felel ezen helynek, jelenti annak szélességét. Az Aeqvator gráditsa, melly a' nagy déli linea alatt lesz, meg határozza annak hosszúságát.

3. Meg találni a' nap helyét egy bizonyos napon. p. o. 18 Augustusban. Keresd ezen napot a' láthatár (kerülete) felett. Az orószlány 25 gráditsára fogsz találni az égi jegyek kerületén; keresd aztán ugyan ezen gradust a' gömb Zodiakusán; az az a' nap helyét 18 Augustusban, mivel a' nap azon gradusában van az égi Zodiakusnak; melly a' földi Zodiakus gradusának meg felel.

4. Fel találni a' nap keletét, és nyugtát bizonyos napon. p. o. 5 Majusban Bétsben. Emeld fel a' Sarkot $48^{\circ} 12'$ tumra, melly annak magossága Bétsben; keresd fel a' nap helyét Majus 15-ben. melly 24° a' bikának, helyheztesd ezen helyet a' nagy déli linea, alá, és az óra mutatót dél fölébe; fordítsd a' gömböt kelet felé mind addig, miglen a' bika 24° a' láthatárt meg érendi, ugyan azt tedd a' nyugoti oldalról is; jeleld meg az órát az óra mutató táblán; találni fogod a' regveli keletre a' 4 órát és felet; és az estvéli nyugotra a' 7 órát, és felet.

5. Fel találni egy bizonyos hely oráinak ég hajlatát, az az annak leg hosszabb napját. Meg jelelvén valamely helynek szélességét, (p. o. Bétsnek) annyi gradusra kell fel emelni az éjszaki Sarkot, ha a' hely az éjszaki részen fekszik, 's ha a' délin fekszik, a' déli sarkot; helyheztesd első gradusát a' Ráknak a' nagy déli linea alá az éjszaki rész számára, az első gradusát a' Baknak a' déli rész számára; tedd az óra mutató táblát dél alá, azután fordítsd a' gömböt változtatva kelet, és nyugot felé, miglen a' rák, és bak első gradusa a' láthatárt meg érendi; jegyezd meg az óra kerületen. Ez a' kerület meg mutatja, melly órában keljen, és nyugodjon a' nap a' leg hosszabb napon, a' honnét könnyű meg tudni az ég hajlatot. T. i. a' hány $\frac{1}{2}$ óra fellül van 12 ön a' nap hosszában, annyadik az ég hajlata azon a' helyen. P. O. Budán a' leg hosszabb napon kel a' nap 4 or. 6. min. nyugszik 7 or. 44. min. tehát majd tsak nem 16 óra a' nap hossza, majd 4 óra van a' 12 fellül, 's innét ott az ég hajlat majd a' nyoltzadik 12 minutum híján.

6. Fel találni valamely helynek holnapi ég hajlatát. Ez a' hely tsak a' Sarki kerületek, és Sarkok (polus) közt lehet.

Fel kell emelni a' hely sarkát, azután a' gömböt kelet felé fordítani, és meg jelelni a' Zodiakus jegyeit, mélylyek éjszakra az éjszaki részre, dél fele a' déli részre által metszik a' láthatárt, azután számba venni, hány jegy légyen a' napfordító

kerületéig vagy a' ráknak, vagy a' baknak; kettőztétvén ezen jegyeket, meg lesz az ég hajlat. Legyen egy hely a' 78° éjsz. szél. A' Sarkot ezen grádusig emelem, és a' gömböt addig forgatom, miglen a' Zodiakus jegyei éjszaka felé által metszik a' láthatárt, ha a' hely az éjszaki részen van. Látom hogy ezen jegyek első grádusa a' bikának, és Szűznek. Két jegy van a' Rák első grádusáig, t. i. a' bika, és kettős; ezen jegyeket kettőzöm, mivel a' nap két holnapig megy fel a' Rák első grádusáig, és két holnapig megy le a' szűz első grádusáig, innét a' hely az éjsz. szél. 78° a' 4 holnapig ég hajlat szélén van. Ez onnét jön, hogy a' napfordító közepe a' holnapig ég hajlat leg hosszabb napjának.

7) Fel találni a' napot, mellyben a' nap függőleg által megy egy helyen. Ennek a' helynek a' forró övedzeten kell lenni. p. o. Goában; az éjsz. szél. 16° a' nagy déli linea alatt: jeleld meg a' déli linea felett szélességét ezen helynek: azután fordítsd vissza a' gömböt, és lásd melly jegyei a' Zodiakusnak mennek által ezen szélességen; kettőt fogsz találni; a' bika 13-kát, és Oroszlány 18-kát: a' midőn tehát a' nap a' bika 13-ban, (30 Májusban) és Oroszlány 18-ban (11 August.) lesz, függőleg lesz Goában.

8) Fel találni az Orát, melly valamely vidéken van, a' midőn máshol dél van. p. o. Hány óra van Bétsben, midőn Párisban dél van. Párist a' nagy déli linea alá kell tenni, és az óra mutató táblát dél felé, azután a' gömböt nyugot felé fordítani, miglen Béts a' nagy déli linea alá nem jut; a' mutató egy órával lesz dél után. Oka az, hogy Béts egy órával jobban keletre fekszik, vagy is 15 gráditsal.

9) Fel találni hány óra van minden helyein a' földnek, midőn egy helyen egy bizonyos óra van: p. o. 8 óra Párisban. Ugy kell dolgozni, mint az előbbeni szám alatt. Csak hogy a' gömböt kelet felé kell fordítani, vagy nyugot felé, a' városok kü-

lömbsféle felkvése szerint, úgy ha az előbbeni esetben Béts helett Lisbona lett volna a' kérdésben, mivel az jobban nyugot felé fekszik Páristól, a' gömböt kelet felé kellett volna fordítani.

10) Fel találni valamely helynek láb, vagy talp elleneseket (Antipodae). p. o. Pesten. Le kell eresztetni a' gömböt mind addig, miglen Pest a' láthatárt meg érentse déli, vagy éjszaki ponton, az által ellenébe lévő pont a' talpelleneseket meg mutatja. Más rövidebb mód valamely helynek talpellenesit meg találni: Keresni kell egy helyet, a' melly a' hosszúságnak 180 gradusára távul esik, és a' mellynek hasonló szélessége legyen, de az által ellenben fél gömbön.

A' föld le írási tudomány hasznáról.

A' Tudományok bírtoka vezeti az embert a' miveltség díszes rangjába, melly a' halandókat nagyon segíti azon tökéletességre, mellyet a' teremtő Isten tőlünk meg kíván. A' ki mit nem tud, azt senem kedvelheti, se nem követheti. A' tudománynak általjában számos az ága, úgy hogy azokat öszveségesen tökéletesen tulajdonává tenni egy rövid üdeig élő embernek lehetetlen. De nem is szükséges mind annyi minden személynek, noha hasznos lehet. Az emberi társaság nagy testében kiki köz tag, minden tagnak maga foglalhatja meg van, melly által a' többi tagoknak segedelmére lehet abban, a' mi azoknak nem foglaladjok. Így a' tudományi ágak is el lévén osztva, a' fogható elmékhez azoknak valamennyije általjában nem alkalmas, hanem egyikhez ez, a' másikhoz amaz illik, és így a' tudósok, meg lévén kiki a' maga foghatóságaihoz alkalmaztatott ágakban izmosítva, a' tudományok egyes tárgyára sokat használhatnak. A' föld le írás tudománya magában nem nagy hasznót láttatik hozni az embernek; de ha fel vesszük annak be folyását más több tudományi ágakba, el álmélkodunk annak betségén. Tsak az egy hadi, kereskedési, és útazási esmerete-

ket említtem, a' mellyek a' föld le írási tudományok, és gyakorlások nélkül tsak nem el érhetetlenek. Sőt az emberi életben nem képzelhetni magának állapotot, és foglalatosságot, mellyben ezen tudománynak hasznát nem lehetne venni. De ha egyéb haszna nem volna is abból az embernek, elég betses gyümöltsöt szedeget abból a' jámbor, és józan lélek, midőn a' világnak olly tsudállatos alkottatóból, forgásából, rendességéből, változásaiából, és külömbbféleségeiből, olly bölts meg tartásából, és vezérletéből a' Mindenható Istennek Hatalma, Jósa, és Böltsessége imadására, áldására, és ditséretére buzdúl. Midőn e' romlandó mulandókban boldogságának valódi ötlét nem találván, sohajtásait, és kívánságait oda emeli, a' hol az Isten maga akar lenni meg elégítője az ötöt őszintén keresőknek, és szeretőknek.

Z á r s z ó.

El végeztem az Úr Isten segítségével engedelmességből magamra válott munkámat; nem ugyan olly tökéletesen, mint kívántom, és szándékoztam, s'talám némelly Tisztelt Olvasók azt várták. Azomban én, tapasztalatlan lévén a' hasonló tárgyakban, a' gátokat elő nem láthattam, a' mellyek tsakjövendőre tettek ügyessé a' hasonló szirteket kikerülni. Több köteteknek meg rövidítettése magamnak is fájdalmason esett, noha sohol a' tárgy veleje hijányt nem szenvedett; de nem kélelheltem másképp panaszait némelly Tisztelt Olvasóknak a' költségek mennyisége eránt, és a' kárt sem pótolhattam egyébként, melly a' munka készítése, és ára aránytalanságából származott, úgy hogy ha fő Tisztel. Apáturamnak Nagy lelküése a' súlyt ki nem tartotta volna, a' munka egészen világra nem jöhetett volna. De hála a' Mindenhatónak! Hazánk iránt buzgó szeretetünk, és adott szavunk ereje el vezetett hennünket hasznos tárgyunk pontjára. Lesznek talám betsmérelőji ezen fáradságnak is, mint minden ötölnek szoktak lenni,

mert ki is tehetne eleget annyi egymással ellenkező kívánságoknak; de azok nem fogják azon betset silányítani, mellyet abban a' józan, és igaz itéletű, tapasztalt Tudósok találni fognak, a' kik részrevonás nélkül tudnak itélni a' dolgokról. Én nem sajnálom, és nem fogom sajnálni üdömet, és áldozatomat, mellybe került a' munka, tsak tárgyát elérje Tisztelt Honnaimnál, és a' Mindenhatónak azon dütsőségére szolgáljon, a' mellyre azt ajánlottam elején, és most is ajánlom, ohajtván; hogy a' kik azt olvassák, a' világ mivoltának külömbbféleségei meg elmélléséből annak imadására, szeretetére, és ditséretére indíttassanak, a' ki mindeneket olly ki mondhatatlan szép rendbe teremtett, el rendelt, kormányoz, és meg tart. Ő Neki legyen örök ditséret, és dütsőség, a' ki él és uralkodik a' Fiúval, és Sz. Lélekkel, mind örökké. Amen.

Vége Europa Tekintetének.

Következik a' XII. Kötetben :

1) Rövid szó könyve némelly újjaknak tetszhető szavaknak, meg magyarázva.

2) Az egész Munkában elő kerülő nevezetesebb helyek Mutató könyve.

3) A' Titt. Subscribens Urak Nevei Rendje.

4) Némelly jelesebb Történet, utazás, és Föld le írók Nevei, a' kiknek munkáit vagy a' szerkesztő használta ezen Munkához, vagy a' többet olvasni kívánó használhatja maga számára.

5) Az egész Munkában történt (fel tetszőbb) nyomtatványi hibák meg jobbítása.

